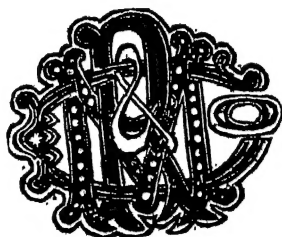

శ్రీ
నన్నయభట్టారక ప్రణీతంబైన

నలోపాఖ్యానము

(టీకా తాత్పర్య సహితము.)

98/
20.11.60

పల్లిపర్లు:

మారుతిరాంఅండ్కో.,

ఎక్స్‌కేషనల్ పల్లిపర్లు,

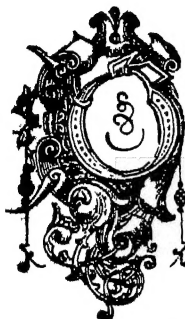
బెజవాడ.

1927.

[వెలరు. 0-6-0.

శ్రీ రస్తు.
న లో పా ఖ్యా న ము

రమ్య ధర్మనిత్య
ప్రారంభవిభాసి రాజపరమేశ్వర ఘో
రారి మదకుంభికుంభ వి
దారణ దారుణకృపాణ దక్షిణహస్తా. 1

వ. అకదిధకుండు శౌనకాది మహామునులకుం జెప్పి. అట్లు
శాంతవచనంబుల భీమసేనునకుం గోపాటోపోష శమనంబు
సేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకుబ్రహ్మదశ్యుండను మహాముని
వచ్చి విధిదృష్టవిధానంబునం బూజితుండై విశ్రమించి
యున్న నమ్మునివరునకు ధర్మతనయుండ ధర్మపరులైన
పరులచేతం దమపడిన నికారప్రకారంబంతయు నెఱింగించి
యిట్లనియె. 2

క. పుడమియు రాజ్యము బంధుల
ని మృగావలులఁ గలసి విషినంబులలోఁ
గడుకొని మాయ క్షిడుమలఁ
నరులుగలరె యెరులు పరమమునందా. 3
అనిన నయ్యధిష్ఠిరునకు బ్రహ్మదశ్యుం డిట్లనియె. 4

క. దేవసములైనయనుజల,తోవిప్రులతోరథాఖితోవచ్చి యర
న్యావాసము సేసెను ధర, ణీవల్లభ నీవు ధర్మనిష్ఠితబుద్ధిక్. 5

క. నరసుతుఁడు తొల్లి నబుడను.

ధరణీశుఁడు జూదమాడి తనవిభవము పు

ష్కరుచేత నోటువడి యొ

క్కరుడ కరం విశుమవడఁడె కాననసీమక్.

6

వ. అనిన నది యెట్లని ధర్మనందనుం డడిగిన నాతనికి బృహ
దస్వం డిట్లనియె. నిషధేశ్వరుండైన వీరసేనుని కొడుకు
నలుండనువాఁ డనేకాక్షాహిణీపతి యనవరతాక్షప్రియుం
డజేయంబైన తన తేజంబున నెల్లరాజుల జయించి బ్రహ్మ
ణ్యుండై బ్రహ్మత్వరంబుగాఁబ్రజాపాలనంబు సేయుచు
న్నంత.

7

సీ. అట విదర్భాధిపుఁడైన భీముండను

వాఁ డనపత్యుండై వ్రతము లోలి

సలుపుచు దమనుడక్ సన్మునిఁ బత్నియుఁ

దాను నుపాసించి తద్వరమున

దమయంతియును కూతు దమదాంతదమనుల

స్సతులను బడసె విశ్రుతగుణాధ్యుఁ

డందుఁ గన్వారత్నమగు దమయంతి దా

నత్యంతకాంతి రూపాభిజాత్య

ఆ. విమలగుణసమృద్ధి వెలుఁగుచు సురసిద్ధ

సాధ్యకన్యలట్టిసఖులు నూర్చు

రొలసి తన్నుఁ గొలుచుచుండంగ మహిమోష్ణ

చుండె నధికవిభవయు క్తితోడ.

క. నలుగుణములు దమయంతికి

నలునకు దమయంతి గుణగణంబులు జను లి

మ్ముల. బొగడుట నిరువురకును

వెలసె మనోభవ వికారవిభ్రమ మెదలక.

9

వ. ఒక్కనాఁడు నలుఁడు దమయంతిగుణబద్ధచేతనుండై మద
నావలంబు సహింప నోపక ప్రమదావనంబున నుండునంత
నంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియుంబోలె హంసావళి యవసీ
తలంబున కవతరించిన.

10

ఆ. పీఠసేననుతుఁడు పీఠండు హంసల

నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని

నెగిచి యెగిచి యందు నెగయకుండంగ నొక్క

హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున.

11

ఆ. దానివిడిచి పోవఁగానోప కటచుచు

నంతరిక్షమునను హంసలెల్లఁ

బిందుగట్టి తిరుగుచుండె వాఱ్ఱోద్ధూత

శారదాభ్రశకలచయముఁ బోలె.

12

వ. అదియును దన కమ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు సేయునకాఁ

దలంచి వెఱచి మఃప్యవాక్యంబుల నిట్లనియె. అయ్యో

యేను నీకుం బ్రియంబు సేసెద నీహృదయేశ్వరియైన దమ

యంతి పాలికిం బోయి నీగుణంబులు దానికి వర్ణించి చెప్పి

యొక్కనయ్య నమృత సపేక్షింపక నీయంద బద్ధానురాగ

యగునట్లు చేసెద.

13

క. దసిన విని హంసవచనము

దనహృదయంబునకు నమృతధారాపాతం

బునుబోలె నైన నృపనం

దనుఁ డనురక్తుఁడయి విడిచెఁ దడయక దానిన్. 14

వ. హంసపిండుతో నదియును విదర్భాపురంబునకుం బఱచి
యం దుపవనంబున సఖీజనపరివృతయై యున్నదమయంతి
పాలికింబోయి విహరించుచుండె. అంత నాహంసలంజూచి
పరమకౌతుకంబున. 15

తే. ఒండొరులఁ గడవఁగ నయ్యువిద లెల్లఁ

బఱచి యొక్కొక్క కలహంసఁ బట్టుకొనినఁ

జెలువముగ నందు దమయంతిచేతఁ బట్టు

వశియై ననుచేత విడువంగఁ బశినహంస. 16

క. దమయంతికి నలునకు సం

గమ కారణదూత యైనకలహంస మనో

జ్ఞ మనుష్యవాక్యముల న

ద్దమయంతికి హర్ష మెసఁగ దానిట్లనియెన్. 17

వ. నీహృదయేశ్వరుండైన నలునొద్దనుంసి వచ్చితి అపారపా
రావారపర్యంత మహితలంబునందు నాచూడనిరాజు లెవ్వ
రునులేరు సర్వగుణ సౌందర్యంబుల నెవ్వరు నలుంబోలరు.

తే. నీవు నలునకుఁ బేర్చితో దేవీవైనఁ

గాక నీసముజ్జ్వలరూపకాంతివిభవ

నిత్యసౌభాగ్యభాగ్యాభిజాత్యభద్ర

లక్షణావళు లవి సఫలంబు లగునె. 19

వ. నీవు నారీరత్నంబవు అతండు పురుషరత్నంబు మీయి
సమాగమం బన్యోన్యశోభాకరం బగును. అనినవిని
హృదయ యయి దమయంతి దానిక్రియె. 20

మధ్యాక్రమ. ఆరాజగుణములు నాకు నెఱింగించినట్టుల నన్ను
నారాజునకు నెఱింగించి కరుణ నాయందుఁ గావింపు
మారంగ ననవుడు నిషధదేశంబున కరిగి యాహంస
వీర సేనజునకు దానిగుణరూపవిభవముల్ సెప్పె. 21

వ. అంత. 22

చ. నలదమయంతు లిద్దఱు మనఃప్రభవానల శాధ్యమానలై
సలివిరి దీర్ఘవాసర నిశల్ విలసన్నవ నందనంబులన్
నలినదశంబులన్ మృదుమృణాళములన్ ఘనసారపాంసులన్
దలిరులశయ్యలన్ సలిలధారలఁ జందనచారుచర్చలన్. 23

వ. ఇట్టిదఱు ననోన్యరూపగుణ శ్రవణసంజాతప్రీతులై యుండు
నంత నతఃకరణసంతత మనోజాతసంతాప వివర్ణవదన యైన
యాదమయంతిం జూచి భయసంభ్రమాక్రాంత హృదయ
లగుచు సఖిజనంబు లెల్ల నక్కోమలి వృత్తాంతం బంతయు
భీముని కెఱింగించి యిట్లనిరి. 24

సీ. కలహంస పలికినపలుకులు గణియించు

వడి దానిపోయినవలను జూచు

బలుకదు సఖులతో లలితాంగి మిన్నక

యలయుచు నుండుఁ దాననుదినంబు

చారువిభూషణాహార విహారశ

య్యాసన భోగంబులందు విముఖ

యై రేయినగలు నిద్రయు నెప్పుడెఱుంగక

దమయంతి నలుఁ డనుధరణినాథు

అ. నంద బుద్ధి నిలిపి కందర్పబాధిత

యగుచునున్నయది ధరాధినాథ

ధరణిపతుల నొరుల నురుగుణాఘ్యల విన

నొల్ల దెంతవిభవయుక్తులైన.

25

వ. అనిన విని భీముం డేమి నేయుదు నెవ్విధంబున నమ్మహీ
పతి నిటకు రావింప నగునో యని చింతించుచు సంపా
ప్తయావ్వనయైన కూతుంజూచి యప్పడు.

26

క. ఆవైదర్భుడు నిఖిలధ

రావలయములోనఁ గలుగు రాజన్యుల నా

నా విషయాధీశ్వరులను

రావించెం దత్స్వయంవర వ్యాజమునఁ.

27

క. మనుజేశ్వరు లెల్లను బో

రన దమయంతీ స్వయంవరమునకు నొప్పన్

జనుదెంచిరి సైన్యస్యం

దన ఘట్టన నవనితలము తల్లడపడగఁ.

28

వ. తత్సమయంబునఁ బర్వత నారదులను పురాణమునులు
భూలోకం బెల్లం గుమ్మరి యింద్రలోకంబునకుం బోయిన
నిందుండు వారిం బూజించి భూలోకంబునం గుశలవార్త
యడిగి యిదియెట్లు ధర్మపరిపాలన పరులై వీరులై రణనిహ
తులైన రాజు లక్షయలోక సుఖంబు లనుభవింప నతిఘటై
యిందుల కెంతకాలం బయ్యె రానికారణం బేమి యనిన
నయ్యిందునినకు నారదుం డిట్లనియె.

29

క. నరసిద్ధ సాధ్య విద్యా

ధర సురకన్యకలకంటె దమయంతియ సుం

దరి దాని సుస్వయంవర

మరుదై వరిల్లుచున్నయది. యిట్లుమహిఁ.

క. అందులకు ధరణిఁ గలనృప
నందనులెల్లను ముదంబునం బోయెడువే
డ్కం దమలోఁ గయ్యమ్ములు
గ్రండుగ లేకున్నవారుఁ గడునెయ్యమునన్. 31

వ. అనిన విని యింద్రుండును లోకపాలవరులను దదాలోకన
కౌతుకంబునం గనకరత్నరమ్యవిమానారూఢులై భూలోకం
బునకువచ్చి దమయంతీ స్వయంవరంబునకుం బోయెడువాని
నాదిత్యులలోన విష్ణుండునుంబోలెఁ దేజోధికుం డైనవాని
ననన్య సాధారణరూపవిభవంబున రెండవమన్నభుండునుం
బోనివాని నలుం గని యంతరిక్షంబున విమానంబులు నిలిపి
భూతలంబునకు వచ్చి వాని కిట్లనిరి. 32

సీ. నిత్యసత్యవ్రత నిషధేశ నీవు మా
కమరంగ దూతవై యభిమతంబు
సేయుము నావుడుఁ జెచ్చెర నట్టుల.
చేసెద మఱి నాకుఁ జెప్పుడ మీర
లెవ్వార లేను మీ కిష్టంబుగా దూత
నై యేమి సేయుదు ననిన నతని
కమరేశ్వరుం డిట్టు లనియె నే నింద్రుండ
వీరు దిక్పాలురు విదితయశులు

ఆ. ధరణి నొశ్చుచున్న దమయంతి సుస్వయం
వరముఁ జూచువేడ్క పచ్చియున్న
వార మీవు మమ్ము వారిజాక్షికి నెఱిం
గింపు నామధేయకీర్తనముల. 33

వ. అట్లైన నక్తోమలి మాయందుఁ దన పలచువాని వరియించు

ననిన నింద్రునకుఁ గృతాంజలి యయి నలుం డిట్లనియె.

ఆ. ఎఱిఁగి యెఱిఁగి నన్ను నేకార్థసమవేతుఁ

బాడియయ్య యిట్టిపనికిఁ బనుప

ననిన నుత్సుకుండవై యేల చేసెద

నంటి చేయకుండ నగునె నీకు.

35

ఆ. నిన్ను నిత్యసత్యనిరతుఁ గా నెఱిఁగి యి

క్కార్థమునకు వలను గలుగు తెఱిఁగి

పనుపవలసె దూతభావ మపేక్షించి

దేవహితము దీనిఁ దీర్పవలయు.

36

వ. ఆయుధీయ సురక్షితంబైన రాజగృహంబెట్లు చొరనగు నని

శంకింపవలదు దమయంతీనివేశంబుఁ బ్రవేశించునపుడు నిన్నె

వ్వరు వారింప నోడుదురు అనిన శక్రపంచనంబుల నశంకితుం

డై నలుం డొక్కరుండ విదర్భా పురంబునకుం బోయి దమ

యంతి గృహంబుసొచ్చి.

37

నా హంసచేఁ దనవినినంతకంటెను రూప

విభవాతిశయముల వెలయుదాని

సురకన్యకల యట్టి సురుచిర శతకన్య

కాళిచేఁ బరివృత యైనదాని

హృదయేశుఁ డైన తన్నెప్పుడు వినుచున్కి

నలయ కాశ్వాసిత యైనదాని

దమయంతిఁ జూచి కందర్పశరావిధుఁ

డయ్యె నలుండంత నతనిఁ జూచి

ఆ. యితఁ డపూర్వమనుజుఁ డెందుండి చచ్చెనో

యనుచు నదరిపడి లతాంగులెల్ల

నాసనముల డిగ్గి యపుడు ప్రత్యుద్గత
లైరి మనములందు హర్ష మెసంగ. 38

క. దమయంతి మనోభవనిభు
నమరేంద్ర ప్రతిము దినకరాభు సుధారు
కృము వరుణసదృశు ధనదో
పము నశ్వినమాను నిషధపతిఁ జూచి నలున్. 39

క. వారిరుహనేత్ర మదన
ప్రేరిత యై లజ్జ యుడిగి భీతిల్లక బృం
దారకమూర్తికి రాజకు
మారున కి ట్లనియె మందమందమృదూక్తిన్. 40

ప. నీవు మహానుభావుండ విందుల కేమికారణంబున నేకతంబు
వచ్చితివి. ఇది యత్యుగ్రశాసనం దైనమదీయజనకుచేత
సురక్షితం బగుట నెవ్వరికిం జొర నశక్యంబు దీని నెవ్వరు
నెఱుంగకుండ నెవ్విధంబునం జొచ్చితి నాకు మనోవేదనా
వివర్ధనుండ వైనసీతెఱం గెఱింగింపు మనిన దానికి నలుం
డి ట్లనియె. 41

ఆ. ఏను దేవదూత నింతి నలుం డను
వాఁడ నింద్రధనదవరుణయములు
నీస్వయంవరంబు నెమ్మిత్తోఁ జూడంగ
నరుగుదెంచి నన్ను నబల మున్ను. 42

క. నీయొద్దకుఁ బుత్తెంచిరి
మాయం దొక్కరుని నిష్టమతి పరియింపన్
దోయజముఖఁ బ్రార్థింపుము
మాయందఱప్రియ మొనర్పుమా సంప్రీతిన్. 43

ప. అని పంచినఁ దత్ప్రభావంబున నన్యులచేత నలక్ష్మితుండనై
వచ్చితి. ఇంద్రాదులకుఁ బ్రయంబు సేయుము. అనిన నవన
తవదనయై దమయంతి తొల్లి హంసచేత నలు విని వాని
యంద బద్ధానురాగయయి నవయుచున్నయది యిపుడతని
నెఱింగి తద్వచన శ్రవణదుఃఖాయమానమానస యగుచు
నిట్లనియె.

44

తరువోజ. ఏనేడ నింద్రాదులేడ వారలకు

నెప్పుడు మ్రొక్కుదు నేనుసీధనమ

భూనాథ సీగుణంబులు హంసచేతఁ

బాలుపుగా విని మనంబున నిల్పి యున్న

దాన భవన్నిమిత్తమున నిట్లఖిల

ధారుణీనాథ సార్థంబు రావింపఁ

గా నిప్పువలసె లోకఖ్యాత కీర్తి

కరుణించి పతిబుద్ధి గావింపుమిందు.

45

నీవు దీనికొడంబడని నాఁడు రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణ
పరిత్యాగంబు సేసికొందు ననిన దానికి నలుం డిట్లనియె.

మత్తకోకిల. భూరిసత్వులు సర్వలోకవిభుల్ విభూతినమ్మద్ధులి
ద్ధోరుకీర్తులు నిన్నుఁ గోరుచు నున్నవా రమరోత్తముల్
వారిపాదరజంబుఁ బోలనివాని నన్ను మనుష్యు సం
సారిఁ గోరఁగ జన్నె నీకుఁ బ్రసన్నులై సుర లుండఁగాఁ.

క. దేవతల కప్రియంబులు

గావించి మనుష్యు లధమగతు లగుదురిలఁ

గావున వారికి నిష్టముఁ

గావింపుము నన్నుఁ బ్రీతిఁ గావుము తరుణీ.

48

ప. అనిన దమయంతి నయనాంతర్గళిత బాష్పధారాకలిత కపో
లయుగళ యగుచుం బెద్దయుంబ్రొద్దు చింతించి సీయభిప్రా
యంబునకు నిరపాయంబైన యుపాయంబుఁ గంటిని. ఇం
ద్రాదులు నాస్వయంవరంబునకు వచ్చెదరేని వారిసన్నిధి
నిన్ను వరియించెద. అట్లయిన నిర్దోషం బగును. అనిన
నలుండు లోకపాలురపాలికింజని దమయంతి పలికినివిధంబుఁ
జెప్పె. అంతఁ బుణ్యతిథి నక్షత్రముహూర్తంబున దమ
యంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లిన. 49

ఆ. నలుకాని నలినదళనేత్ర వరియింప
దట్టె చూతమనుచు నమరవరులు
నలువురును గడంగి నలరూపముల వచ్చి
రాస్వయంవరమున కతిముదమున. 50

వ. అంత. 51

సీ. దమయంతి సితపుష్పదామాభిశోభిత
హస్తయైచనుదెంచి యంబుజాక్షి
యమ్మహేళాత్సవ దర్శనాగతరాజన్య
నివహంబువీక్షించి నెమ్మితోడ
నలువురు వేల్పులు నలుదొట్టియప్పుడే
కాకారులైయున్న నందునలుని
నేర్పరింపఁగ నేర కింద్రాదులను నలు
నెఱుంగు నుపాయ మింకెది యుక్కొ

ఆ. యనుచు సంశయాకులాత్మయై సురలార
నలు నెఱుంగువిధము నాకుఁ జేయుఁ

డాత్య రూపధరుల రగుఁ డని పరిచేవ

నంబు సేసెఁ దన మనంబులోన.

52

వ. దేవతలు దాని పరిచేవనంబువిని కరుణించి యనిమిషలోచ
నంబులు నన్నేద గాత్రంబులు నొప్ప నవసీతలంబు ముట్టక
యాసన్నులై నిలిచిరి. అంత లోకపాలురు భూలోకంబునం
గల రాజలోకంబు లాలోకించుచుండఁ బుణ్యశ్లోకండుయిన
నలు ధర్మవిధానంబున వరియించి దమయంతి తదీయస్కం
ధంబున సుగంధి కుసుమదామకంబు వెట్టిన.

53

క. దేవతల సాధువాదము

తో విప్రాశీరవంబుతో బహు తూర్యా

రావంబులు చెలఁగెను బా

రావార రవంబుబోలె ననివార్యంబై.

54

వ. ఇట్లపూర్వ స్వయంవర లబ్ధయయిన దమయంతి నత్యంత
విలాసంబుతో వివాహంబైన యానలునకు మెచ్చియింద్రుం
డు వాని యజ్ఞంబులయందు నిజరూపంబుతో హవిర్భా
గంబుఁ గొనను నగ్నియు వరుణుండును వానివలచినచోటన
యనలోదకంబు లుత్పాదించును ధర్మండు వానిచిత్తంబు
ధర్మవునందు వర్తిల్లను ధనదుండు ధన సంచయంబు లక్ష
యంబు లగునట్లుగా వరంబులిచ్చి దేవలోకంబు కరుగువా
రెదుర ద్వాపరంబుతోవచ్చు కలింగని శక్రుం డిది యేమి
యెందులకుం బోయెద వని యడిగిన నయ్యింద్రునకుఁ గలి
యిట్లనియె.

55

తే. అవనిలో దమయంతి స్వయంవరంబు

విప్తరిల్లుటవిని కడు వేడ్కతోడ

నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడుదు

నని తదర్థమై యరిగెద నాసఁజేసి.

56

వ. అనిన నందఱు నగి నీ వందుల కేల పోయెదు ముందఱ నివృ
త్తం బయ్యె నక్కొమలి యొరుల నెవ్వరి మెచ్చక నలుం
డనువాని వరించె ననినం గలి కరం బలిగి యన్నలునకు
దమయంతికిని రాజ్యపరిత్యాగంబును బరస్పర వియోగక్లే
శంబును జేసెదనని నిశ్చయించి వాని నక్షరతుంగా నెటింగి
యక్షుంబులఁ జొచ్చియుండ ద్వాపరంబుం బనిచి నలుండు
సేయుచున్న యశ్వమేధాదికానేకభూరిదక్షిణ మహాక్రతు
వులయు, జపహోమదానాది వివిధపుణ్యకర్మంబులయుఁ
గారణంబునం జూర నవసరంబు గానక యంతరం బన్వేషిం
చుచుం బెద్దకాలం బుండి యొక్కనాఁ డతం డశుచియై మ
ఱచి సంధ్యోపాసనంబుఁ జేసిన నుపలభౌవసరుం డయి కలి
నలునందుఁ బ్రవేశించి పుష్కరుం డనువానిపాలికిం బోయి
తన్నెఱింగి నీవు నలునితో జూదం బాడి వానిరాజ్యంబు
సర్వంబును నొడిచికొ మ్మని చెప్పి తానును వానికి విప్రవే
షంబున సహాయుండై యక్షుంబులు గొని పుష్కరునితో
నొక్కటఁ జని నలుం గాంచి నీవు మారాజుతో జూదం
బాడు మనిన.

57

క. ద్యూతార్థము తత్కిలేవా

హూతుండ నై జూద మాడ కుండుట ధర్మా

పేతం బని యభిముఖుఁ డయి

యాత్రనితో నలుండు జూద మాడఁ గడంగెన్.

58

క. కలధనము లెల్ల నొడ్డుచు

నలయక జూదమున విజితుఁ డగుచుండె నిజా

ప్తులు వారించిన నుడుగక

నలుఁడు గలిప్రేరణంబునను హతమతి యై.

59

వ. ఇట్లనేక మాసంబులు దుర్వ్యసనాసక్తుండై యన్నలుండు

వివిధవస్తువాహననివహంబు లొడ్డి పుష్కరున కోటువడం

బోయిన నెఱింగి పౌరబ్రాహ్మణ ప్రధానులు దమయంతి

పురస్కృతులై వచ్చి వారించి కలిసమావేశపరచుకు

డయిన యన్నలుచేతఁ బ్రతిహతులై పలుకకుండిరి అంత

దమయంతి చింతాక్రాంతచిత్త యై.

60

ఆ. ఎంత యెటువడిన నంతియ జూదంబు

నందుఁ దగులుఁ జలము నతిశయిల్లు

నేమి సేయదాన నిది యెగ్గునకు మూల

మని లతాంగి దుఃఖితాత్మ యగుచు.

61

సీ. అక్షము ల్పుష్కరునందు పశ్యంబులై

యునికియు నలునియం దొండువిధము

లగుటయు నెఱింగి నిజాధీశ్వరునకప

జయమ కా లక్ష్మించి సరసిజాక్షి

భర్తయనుజ్ఞ ముఖబడసి వాస్తవ్యుండ

సారథిఁ బిలిచి యీస్యందనమున

నింద్రసేనుండనునిక్కుమారకు నింద్ర

సేన యన్గూతుఁ జెచ్చెరనతోడు

ఆ. కొనివిదర్భ కరిగి గుఱుకొనిమద్భంధు

జనుల యొద్ద బెట్టి సరగ రమ్మ

టంచుఁ బంచిపుచ్చె నాప్తపురోహిత
మంత్రి బాంధవాభిమతము బొంది. 62

క. నలుఁడును ధరణీరాజ్యము
దలఁగఁగ సర్వంబు నపహృతంబైనఁ గడున్
దలరి దమయంతిఁ దోడ్కొని
వెలువడియె నశేషరాజ్య విభవ చ్యుతుఁడై. 63

తే. పురమువెడలి మూఁడ హారాత్రములు వసించి
యున్న నలుపాలి కెవ్వరినోడి రరుగ
జనవిభుండైన పుష్కరు శాసనమునఁ
గలికృత ద్యూత విద్వేష కారణమున. 64

వ. ఇట్లు సర్వజన సత్కారార్హుండయ్యును నలుండువిధివశంబు
ననెవ్వరివలన సత్కారంబు గానక జలంబు లాహారంబుగాఁ
దత్పుర సమీపంబున దమయంతీ ద్వితీయుండై యుండి బుభు
క్షాపీడ సహింప నోపక పిరణ్య వక్షంబులతోఁ దనముంద
టఁదిరుగుచున్న పక్షులం గని యవి భక్ష్యంబు లగు నని
యప్పక్షులం బట్టికొన సమకట్టి తనకట్టినపుట్టంబు వానిపై
వైచిన నవి పుట్టంబుతోన గగనంబున కెగసి నగుచు విగత
వస్తుండయిన నలున కిట్లనియె. 65

తే. నీధనంబును రాజ్యంబు నికృతిఁగొన్న
యక్షముల మేము నీవస్త్ర మపహరింపఁ
బక్షిరూపులమై నచ్చి పార్థివేంద్ర
యసహరించితి మనిచెప్పి యరిగెఁ జదల. 66

వ. నలుండును వానిం జూచి విస్మయం బంది యాయక్షంబుల
దోషంబునం గాకేమి నాకిట్టిదయ్యెననుచు దమయంతి కట్టిన

పుట్టంబు చెఱంగు కట్టికొనియె. అట్టిరువురు నేకవస్తులై
యొండొరుల మొగంబులుచూచి దుఃఖించుచుండ నలుండు
దమయంతి కి ట్లనియె. 67

క. ఇది దక్షిణాపథంబున
కిదియు విదర్భాపురమున కిది కోసల కిం
దిది యుజ్జయినికే దెరువులు
మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కెద్ది యగున్. 68

క. అడవులలో నాఁతోఁ గడు
నిడుమలు వడనోప వరుగు మిందుముఖి యి
ప్పుడు నీ బంధుజనంబుల
కడ కనవుడుఁ దరుణి శోకగద్గద యగుచున్. 69

ఆ. అతని కిట్టు లనియె నవనీశ నీవును
నేనుఁ జని విదర్భ నిష్ఠలీల
నుండుదము మృగాకులోగ్రవనంబుల
కరుగ నేల యిడుమ లంద నేల. 70

వ. అనిన విని నలుం డవనతాననుం డయి నీచెప్పినట్ల విదర్భే
శ్వరు రాజ్యంబును మనరాజ్యంబ ఏనుదొల్లి యధికైశ్వర్య
యుతుండనై యందులకుం బోయి బంధుజనులకు హృద
యానందంబు నేసి యిప్పు డివ్విధంబున సర్వహీనుండ నై
యెట్లుపోవనేర్తు. అనిన దమయంతి యిట్లనియె. 71

తే. అఖిలదుఃఖ రోగార్తున కాపథంబు
సురుచిరంబుగ భార్యయ చూపె యెందు
నొనర భార్యసమేతుడై యున్నవాని
కెంత లాపదలయ్యును నెఱుకపడవు. 72

క. అలయు నెడ డయునెడ నాఁ
కలియుఁ దృషయు నైనయెడలఁ గనుఁగొని ధరణీ
తలనాథ పురుషునకు ని
మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖింబుల్. 73

వ. కావున నిది మదధీనజీవిత యనియు అనువ్రత యనియు
అనుకంపనీయ యనియు నన్ను విడువక నాయనుగమనం
బునకు ననుమతుండవు కమ్ము. అనిన నట్ల చేయుదు. ప్రాణ
సమానవయిన నిన్నేల విడుతు. ఓడకుండుము. అని నలుండు
దమయంతి నాశ్వాసించుచు నొక్కటఁ జనిచని విజనం
బైనవివినంబుల నొక్కసభఁ గని యందు విశ్రమించి పరు
షధూళిధూసరస్థలంబున శయనించి మార్గశ్రమనిమిలిత
నయనుం డయి దుఃఖింబునఁ గన్ను మొగుడకున్న లేచి తన
పాదంబులయంతికంబున నతిక్లేశపరవశ యయి నిద్ర వో
యెడు దమయంతిం జూచి. 74

సీ. ధరణిరాజ్యంబుతో ధనమెల్లఁ బరులచే
నపహృతం బగుటయు నాప్తమిత్ర
బంధుజనంబులుఁ బ్రకృతిజనంబులు
విడుచుటయును మహావిపినభూమిఁ
బత్నితోఁ దనపరిభ్రమించుటయు నల్లు
దలఁచి శోకించి యిత్తరుణి దొల్లి
మృదుశయనంబున మెలఁతలు మెలపుతో
నడుగు లొత్తఁగ నిద్ర యనుభవించుఁ

ఆ. గోమలాంగి యిపుడు గుఱుకొని పాంసుల
స్థలమునందు నిద్రఁ దగిలినదియుఁ

బంకజాక్షి నాకు భార్యయై యింతదుః

ఖంబుఁ బొందె దైవ ఘటనఁ జేసి.

75

ప. ఏను దీనిదుఃఖంబుఁ జూడనోప ఎటకేనియుం బోయెద నిది
నన్నుంగానక తనబంధుల యొద్దకుంబోయి దుఃఖ పడకుండు.
అనివిచారించి పోవ సమకట్టి యక్కోమలి మేలుకొనకుండ
మెల్లన దానివ స్త్రీంబునం దర్థంబు చించి తనకుం బరిధా
నంబు చేసికొని వెలువడి కొండొక నేలపోయి దమయంతి
యందు ఘనంబైన తననెయ్యం బనుతీగఁ ద్రెంపనేరక
క్కమ్మర నచ్చోటికి వచ్చి.

76

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టునతిం బతి వాయనోపఁడా
లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టుల రెంటఁ జేసి యే
న్నల్లుడు విమోహరజ్జులఁ బెనంగి గతాగతకారి యైన ను
య్యెలయునుబోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితా
[త్ముడై.

తే. బాలనొక్కర్తు నిక్కానపాలు సేసి

నిఘురుండనై యేనెట్లునేర్తుబోవ

ననక కలిచేత నాకృష్టుడైన నలుడు

విగత కరుణుడై దమయంతి విడిచి గనియె.

78

ప. అంత దమయంతి మేలుకని తనపతిం గానక తనవస్త్రార్థని
కర్తనంబునుం జూచి లేచి నలుగడలం బరికించి భయశోక
వ్యాకుల చిత్తయై.

79

సీ. హా మహారాజ మహామహీరక్షణ

దక్ష దక్షిణబాహు దండ దండి

తారాతి నిషధ రాజాగ్రణి నన్నిట్లు

వీత దయుండవై విడిచి పోవఁ

6

దగునె నీవెన్నఁడు ధర్మపు దప్పని
వాఁడవు సూన్యతవ్రత రతుండ
వోడకుమని నన్ను నూఱడఁ బలికిన
పలుకిప్పు ముఱవంగఁ బొడియయ్య

ఆ. పొదలలోన డాఁగి పొడసూప కిట్లేల
యున్నవాఁడ విట్టి యుగ్రభావ
మేల నీకునయ్యె నెటఁబోదు నిన్నెట్లు
గాంతు నిక నుగ్రకాననమున.

80

క. వగవఁగ సాంగోపాంగము
లగు నాలుగు వేదములయు సధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొకసత్యముతో నెన
యగునే యవ్వియును బోలవట సత్యంబు.

81

స. ప్రాణ సమాసవైన నిన్ననశ్యంబు విడువనని పలికితి సత్య
ప్రతిపాలనంబు సేయుము అని ప్రలాపించుచుం దనయేకా
కిత్వంబునకు నబలభావంబునకుఁ బ్రతిపదన్యాస జాయమాన
కంటక మృగ పన్నగ భయంబునకువగవక నిజనాథు నసహా
యత్వంబునకు దుస్సహ త్కుత్సిపాసా శ్రమాకులత్వం బునకు
వగచుచు.

82

క. అలయుచుఁ బులుఁగుల యెలుఁగుల
కులుకుచు నుగ్రాతపమున కోపక వృక్షం
బుల నీడల నిలుచుచు నెలుఁ
గుల బులులం జూచి భయముఁగొని వగవగచు.

83

క. ఏచిన పొదల బడల్పడఁ
ద్రోచుచు ముండ్లకును నల్లఁ దొలఁగుచు దిక్కుల్

నూచుచు దొడరుచు ద్రెళ్లుచు

లేచుచు లలితాంగి సంచలించుచు నరిగెన్.

84

వ. ఇట్లరుగుచున్న దమయంతి యంతికన్యస్తచరణ యయిన
దాని నాహారార్థియై యొక్కపన్నగంబువట్టికొనిన నక్కో-
మలి మెదలనేరక.

85

ఆ. ఇంకనైన నన్ను నేల యాలింపవు

నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు

నటచుచున్న దానియాక్రందనధ్వని

వినుచు నొక్కయెటుకు వేగవచ్చి.

86

వ. తనపట్టినసురియ నప్పెనుబామువదనంబు వ్రయ్యం దఱి
గిన రాహుయుక్త యయిన చంద్రరేఖయుంబోలె నజగర
ముఖంబువలన వెలువడిన యాదమయంతి నాశ్వాసించి
తత్సమీపసరోవరస్నాతసు వన్యస్వాదుఫలాహారనుగాజేసి
నేద దీర్చి నీ వెవ్వరిదానవు ఏకతంబ యివ్వనంబున కేల
వచ్చితి అని యడిగి మృదుభాషిణి యైన యమ్మగువవలన
నంతవృత్తాంతంబు నెఱింగి.

87

కవిరాజవిరాజితము. రజనికరానన మేచకకుంతల

రాజిత రాజసుతా విలస

ద్గజపతిగామినిఁ జందనగంధిఁ బ్ర

కాశితకాంతినమన్వితఁ బం

కజదళలోచనఁ జూచి కిరాతుఁడు

కామనిశాతశరాహతుఁడై

నిజహృదయం బెఱిగించె లతాంగి క

నింద్యచరిత్రకు వేడుకతోన్.

88

ఆ. అగ్నిశిఖయుఁబోలె నంటను డాయను
జూడరాని యట్టిశుభచరిత్ర
నెఱుకలేని కఱకుఁటెఱు కప్పేక్షించెఁ గా
దనక తనకు నాయు వల్పు మైన

వ. దమయంతియు వాని నలిగి చూచి యేను బతివ్రతనైతి
నేని యిద్దురాత్ముండైన కిరాతుండు మృతుం డయ్యెడు మని
శాపం బిచ్చిన వాఁ డప్పడ యగ్నిదగ్ధం బయినవృక్షంబు
నుంబోలె విగతజీవుం డయి పడియె అట్లు పరమపతి వ్రతా
త్వప్రభావంబున. 90

క. బాలహృదయముననృపశా,ర్దులునిజాధీశునిలిపిదుష్టారగశా
ర్దులక్రూరమృగావళి,కోలినభయమందకరిగెనుగ్రాటవిలోకా
వ. మఱియు. 92

సీ. సహకార మత్ప్రియసహకారుఁ బున్నాగ
పున్నాగుఁ దిలక భూభవనతిలకుఁ
జందన బుధహరిచందనుఁ బుష్పితా
శోక సుహృజ్జలశోకదమను
వకుళకులైకదీపకు విభీతక భయ
భీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ
గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు
నని మ్రానిమ్రానికి నరిగి యరిగి

ఆ. యడుగు నడుగు లెండవడిఁ బురపురఁ బొక్క-
నిర్ఘరాంతరముల నిలుచుఁ బొలుచుఁ
దరులగిరులయెడల నురుగుహాగృహములఁ
దొంగి తొంగిచూచుఁ దోయజాక్షి. 93

వ. ఇట్లు దమయంతి నిజనాథు నన్వేషించుచు భీషణారణ్యం
బునం దిరుగునది ముందట. 94

మత్తకోకిల. వారిభక్షులు పర్ణభక్షులు వాయుభక్షులు శాకసీ
వారిభక్షులు వృక్షమూలనివాససక్తులు నై తపం
బౌరః జేయుమహాసీంద్రులయాశ్రమం బెడఁగాంచె నం
భారుహాక్షి పురానమార్జితపుణ్యకర్మఫలంబునన్ 95

వ. ఇట్లు మృగ వ్యాళ తస్కర కిరాత పర్వత నిరంతరం బయిన
కాంతారంబునం బుణ్యనదీతీరంబునందు నొక్కమునిఫలై
యందు వసిష్ఠ వామదేవ వాలఖిల్య భృగునారద సదృశు
లైన మహామునులం గని నమస్కరించియున్న నమ్మునులు
దమయంతిం జూచి యచ్చెరుపడి యవ్వా సీవు ఎవ్వరిదా
నవు ఇవ్వనదేవతవే దేనభామినివే దివ్యం బైన యీతేజం
బుతో నేల క్రుమ్మరెదవు అనిన వారలకు దమయంతి యి
ట్లనియె. 96

క. వినుఁ డేఁ బుణ్య శ్లోకుం
డనఁగ సదాయజ్ఞనిరతుఁ డనఁగ ధరిత్రిన్
దనరిన నలుభార్యను స
జ్ఞననుత దమయంతి యనఁగ జాలినదానన్. 97

వ. విధిక్యతంబున నన్నుంబాసి హృదయేశ్వరుం డెట కేనియుం
బోయినఁ దదన్వేషణాసక్తచిత్త నై విపినపరిభ్రమణంబు
సేసెద ఇత్తపోవసంబు వచ్చి నలుండు భవత్పాదాభి
వందనకృతార్థం డయి యెక్కడకుం బోయె అతని పోయిన
పల నెఱుంగురురేని యానతిండు కొన్నిదినంబులలోనఁ

దద్దర్శనంబు సంభవిల్లనినాఁడు దేహంబు విడుతును అని
యేడ్చుచున్నదానిం జూచి కరుణించి మును లి ట్లనిరి. 98

క. వనజాయతాక్షి కతిపయ

దినములఁ జూడంగఁ గాంతు దివిరి నలుని భూ

జననుతు నెప్పటియట్టుట

తనపురమున రాజ్యలీలఁ దనరెడువానిన్.

99

వ. మేము తపోదృష్టిం జూచితిమి దుఃఖంపకుండుము అని తాప
సులు తమయగ్ని హోత్రంబులతో నపార ఫల పుష్ప తరు
నదీ రమ్యతపోవనంబులతోఁ వా రందఱు నదృశ్యులైనం
జూచి దమయంతి యిది కలయో నిక్కువంబో యని విస్మ
యం బందుచుం జని ముందట నొక్కచనుపఁ గని దానిం
జూచునప్పు డందలి జనంబులు. 100

సీ. పాంసుజాలంబు పైఁబ్రాకినఁ గరమురూ

క్షము లగు నూర్ధ్వాలకములదాని

నతిమలినం బైనయర్ధవస్త్రంబున

నావృతం బగుదేహయష్టిదాని

నాఁకలి తృష నిద్ర యనువాని నెఱుంగక

యున్నాదినియుఁ బోలె నున్నదాని

దమయంతిఁ జూచి కొందఱు పిశాచం బని

పఱచిరి కొందఱు భయముఁ బొంది

ఆ. రందుఁ గొందఱు అధికహాసంబు సేసిరి

యడవి నేమి రోసె దనిరి కొంద

ఱునవ్వ నీవు వేల్పు వా దని కొందఱు

మొగిన కేలు మొగిచిమొక్కి రంత.

101

వ. దమయంతియు సార్థవాహులం జూచి యిమ్మహాగహనం
 బున నిట్టి జనసంకులంబైన సార్థంబు గానంబడియె ఎట్టి
 పుణ్యంబో యనుచు వారల కి ట్లనియె. 102

క. ఏను నలుభార్యఁ బుణ్య వి
 హీనతఁ బతిఁ బాసి నవసి యేకాంతమ యీ
 కానలఁ బరిభ్రమించెదఁ
 గానరె మీ రమరసదృశుఁ గరుణాత్ము నలుక. 103

వ. అనిన దమయంతి కాసార్థవాహధృక్షుండు శుచి యనువాఁ
 డి ట్లనియె. 104

క. నలుఁ గాన మివ్వనంబునఁ
 గల వెప్పడుఁ గాంతు ముగ్రకరులను సింహం
 బుల బుక్షంబుల నిది మ
 ర్త్యుల కవిషయ మాతపంబు దూరదు దీనక.

వ. అనిన నిచ్చనుప యెటఁ బోయెడు నని యడిగిన నిది చేది
 పతియైన సుబాహుపురంబునకుం బోయెడు నని చెప్పిన
 నట్లేని యేనుమితోడ వచ్చెదనని పరమపతివ్రత పతిదర్శన
 లాలసయై మునులపలుకులు దలంచుచు సార్థవాహసమూ
 హంబుతోడ నరిగిన. 106

క. కడునెండ యెక్కునంతకు
 నుడుగక యచ్చనుప నడచి యుగ్రాటవిలో
 విడిసె బహుశీతజలముల
 బెడఁ గగునొకచెఱువు నొద్దఁ బెద్దయు డప్పిక. 107

వ. అంత. 108

సీ. అర్ధరాత్రము నప్పు డందుల కేతెంచె
 గజయాధములు జలకాంక్షఁ జేసి
 యంబుధివిమలజలంబు లాస్వాదింపఁ
 జనుదెంచు జలధరసమితియట్లు
 చనుపలో నిద్రావసక్తులై యున్నవా
 రున్న తద్విపములయుగ్రపాద
 హతిఁ జేసి మర్దితు లైరి కొందఱు దంత
 హతిఁజేసి భిన్నాంగులైరి కొంద

ఆ. అటచి ప్రాణభీతిఁ బటచి మహీజంబు
 లెక్కిరందుఁ గొంద టుక్కడంగి
 చనుప యిట్టిపాటఁ బెనుపటి యవినీతు
 సిరియపోలె నడఁగి విరిసి చెడియె.

109

వ. అట్టిసంక్షోభంబున మరణంబునకుఁ దప్పి దమయంతి యా
 త్మగతంబున.

ఆ. జీవితార్థు లైనజీవుల సుఖసుపు
 లైనవారిఁ జంపె నటవ నటవ
 మరణకాంక్ష నున్న మగువఁ జంపఁగ నను
 మఱచె విధి కరంబు మందబుద్ధి.

111

సీ. ఇచ్చన్నతోఁ జని యివ్వనక్లేశంబుఁ
 దలఁగుదు నని బుద్ధిఁ దలఁచి యున్న
 నురుతర సార్ధపయోరాశిహస్తీయా
 భాగస్మ్యుచేఁ బీత మయ్యె నదియుఁ
 దొలుమేనఁ జేసిన దుష్కృతశక్తియో
 నగవంగ నాస్వయంవరము నాఁడు

సురశరు లద్దులై చూచూచు నుండంగ
నలు వరియించిన నాటి యెగ్గుఁ

ఆ. దలఁచి యిట్టియాపదలు సేసిరో వేల్పు
లమర కోపమునన యయ్యె నాకు
నీవియోగ దుఃఖ మింకేమి సేయుదు
ననుచు వగచుచుండె నంబుజాక్షి.

112

వ. ఇట్లు దుఃఖించుచు దమయంతి ప్రభాతంబైన హతశేషు
లయినవారలతో ననవరతప్రయాణంబులం జేదిపతిపురంబు
సొచ్చి జనసంకులం బయిన రాజమార్గంబుఁ దఱియనచ్చు
చున్నదాని దినకరప్రభాపటల ధూసరంబయిన దివాతనచం
ద్రరేఖయుంబోలె దీప్తివిహీన యై డస్సియు రమ్యాకృతి
యైనదానిం బ్రాసాదతలగత యైన రాజమాత యాదమ
యంతిని దవ్వులం గని తనదాది కి ట్లనియె.

113

తే. జీర్ణ మై కడుమాసినచీరఁ గట్టి
ధూళిధూసరాలకములు దూలుచుండ
నబల యున్నత్రవేషిణి యైనలచ్చి
కరణి నిట వచ్చుచున్నది కంటె దాని.

114

వ. అక్కోమలియందు నా కతిన్నేహం బైనయది దానిం దో
డ్కొని రమ్మనిన నదియు దమయంతిం దోడ్కొని రాజ
మాతయొద్దకుం జనిన రాజమాతయు దానిం జూచి నీవె
వ్వరిదానవు ఇట్లెల దుఃఖావేశవివశవయి యున్నదానవు
చెప్ప మనిన దమయంతి యి ట్లనియె.

115

మధ్యాక్కర. జితవైరి మత్పతి జూదమాడి నిర్దితుడయి చనినఁ
బతితోడ నీడయుఁబోలె నేనును బాయక యరిగి

యతిబుభుక్షాతురుం జై నపతిచేత నవ్వదైవాను
మతిఁ జేసి వంచిత నైతి నొక్కచో మఱచి నిద్రించి. 116

1. అంత నుండియు నమ్మహానుభావు నేకవస్తు నతిమనోహరు
నన్వేషించుచు సైరంధ్రీవ్రతంబుఁ జేకొని వియోగానలంబు
నం గంది కందమూలఫలంబుల యాహారంబుగాఁ బొద్దు
వడినచోట నివాసంబుగా మృగంబుల సహాయంబుగా వనం
బునంబరిభమించెదనని బాష్పజలంబుల నురస్థలపరాగంబు
పంకంబు సేయుచుఁ బలుక కున్న నాదమయంతికి రాజ
మాత యి ట్లనియె. 117

2. నీవుండుము నాకడ నిం, వీవరదశనేత్రనీపతిని రోయఁగ భూ
దేవోత్తములంబనిచెద, నావుడునిట్లనియెభీమనందన నెమ్మిన్.

3. ఏను సైరంధ్రీవ్రతంబు చేకొనియుండెద ఊచ్చిష్టంబు భుజి
యింపను పదధావనంబు సేయను. పరపురుషులతోఁ బలుక
నోప పతినన్వేషించుపొంటె నరిగెడు బ్రాహ్మణులతోఁ
బలుకుదు. అట్లయిన నీయొద్ద నుండుదు. ఒండువిధంబైన
నుండనేర ననిన రాజమాత సంతసిల్లి నీ కిష్టంబైనవిధంబున
నాయొద్ద నుండుము. అని దాని నతిగౌరవంబునం జేకొని
యుండఁ దనకూఁతు సునంద యనుదాని సమర్పించిన. 119

4. అలయకపుణ్యవ్రతములు

సలుపుచు సైరంధ్రి యనఁగఁ జై ద్యేశుపురి

న్నలుదేవి యుండె నెదఁ బతిఁ

దలఁచుచు దుస్సహవియోగతాపార్థితయై.

120

5. అట సలుండు దమయంతిం శాసి దారుణారణ్యంబులో
నరుగువాఁడు ముందట. 121

చు. అవిరళవిస్ఫులింగనివహంబుల నభ్రపథంబు నంటుచున్
 దవదహనం బుదగ్రతరుదాహము సేయుచునున్నఁ జూచిమా
 నవపతి దాని యంతరమున నివినియె స్మరనాథ నన్ను గా
 రవమున వేగ కావనిట రమ్మనునార్తమహానినాదమున్.

క. విని శంకింపక చెచ్చెర

ననఘం డత్యుగ్రతరదవాసలమధ్యం

బున కరిగి కనియె దీనా

ననుఁ గుండలితాంగు నొక్కనాగకుమారున్. 123

చ. అన్నాగకుమారుండును నలునకుం గృతాంజలియై యేను
 గర్కోటకుం డనువాఁడఁ గర్మవశంబున నొక్కబ్రహ్మఋషి
 నుల్లంఘించి తచ్చాపంబున నెక్కడం గదలనేరకున్నవాఁడ.

క. నాలుగుదెసలను దాప

జ్వాలావళి గవిసె మండి చా నోప మహీ

పాలక న న్నొకసరసీ

కూలముఁ జేరంగ నెత్తికొనిపోమ్ము దయన్. 125

చ. నన్ను రక్షించిన నీకుం బ్రിയంబు సేయనోపుదు అనిన వాని
 నెత్తికొనిపోవం జలుక నై యంగుష్ఠమాత్రశరీరుండైయున్న
 నెత్తికొని నలుం డతిత్వరితగతినరిగి దాపవర్జితంబైనయొక్క
 సరోవరసమీపంబున విడువంబోయిన నింకను బదియడుగు
 లరుగుము నీకు శ్రేయఃప్రాప్తిఁ జేసెద ననిన నడుగు తెన్ని
 కొనుచుం బోయి పదియవయడుగున నప్పాముచేత దవ్వుండై
 తనరూపంబు విడిచి వికృతరూపంబుతో నున్నయన్నలునకుఁ
 గర్కోటకుం డాత్మరూపంబుఁ జూపి యి ట్లనియె. అయ్యా
 నీవు నాచేత విషపీడితుండ నైతి నని దుఃఖింపవలదు ని

న్నారు తెఱిగిన నెగ్గుగుంగావున వికృతశరీరంజేసితి. ఎంత
కాలంబు నీశరీరంబున నావిషం బుండునంతకాలంబును నీకు
విషోరగ రాక్షసపిశాచశత్రునివహంబువలనిభయంబులేదు.
సర్వసంగ్రామజయంబును భార్యాసంగమంబును నెప్పటియట్లు
రాజ్యవిభవంబు నగు నీ కెప్పుడేనినిజరూపంబునేకొననిష్టం
బగు నప్పడ నన్ను దలంపుము. ఈవస్తుంబు నీయొద్దకు
వచ్చు. దీనిధరియించుడు నిజరూపప్రాప్తియగునని వరంబిచ్చి
వెండియు నిట్లనియె.

126

మధ్యాక్కర.

ఇలఁ బ్రసిద్ధుఁడు ఋతుపర్ణుఁ డనెడుమహీశుఁ డిక్ష్వాకు
కులజుండు నీకు సేవ్యుఁడగు నాతనిఁ గొలిచి యందుండు
మలయ కీ వతనికి నశ్వహృదయాఖ్య మగువిద్య యిచ్చి
వెలయ నతనిచేత నక్షహృదయ మన్విద్యఁజేకొనుము. 127

వ. మఱియు బాహుకుం డనునామంబుతో సూతవృత్తి నుం
డుము అని హితోపదేశంబు సేసి కర్కోటకుం డదృశ్యుం
డైన దద్వచనంబున నలుం డయోధ్యాపురంబునకుం జని
ఋతుపర్ణుని గని యేను బాహుకుం డనువాఁడ అశ్వశిక్ష
యందుఁ గుశలుండ అన్నసంస్కారంబును శిల్పంబులు
పెక్కులు రచియింప నేర్తు. భవత్సేవార్థినై వచ్చితి. అనిన
వానికి ఋతుపర్ణుం డిట్లనియె.

128

క. నాయొద్ద నుండేని మ

దీయరథాశ్వములగమనధృతి శీఘ్రముగాఁ
జేయుము నావుడు నట్టుల

చేయుదు నని నలుండు వాని సేవించె మదిఁ.

129

వ. ఇట్లు ఋతుపర్ణనొద్ద నశ్వాధ్యక్షుం డై దుష్టాశ్వంబుల వశ
గతంబులఁ జేయుచు నశ్వవరంబుల నారోహణంబుల శిక్షిం
చుచు రసవంతంబుగ నన్నసంస్కారంబునేయుచు ఋతుపర్ణ
చేత నియుక్తులైన వా^{ణ్ణ}రేయజీవలులు దనకు సహాయులు
గాఁ బ్రచ్చన్నుండై యుండి యొక్కనాఁ డేకాంతంబున
దమయంతిం దలపోసి దనరాకఁ దలంచి. 130

సీ. ఇభరాజగమన నీ వెందుల కరిగితి

పుడురాజవదన యెం దున్నదాన
వబల యెవ్వరిచేత నడవులలోఁ బట్టు
వడి తశనాపేక్షఁ బఱచుచున్న
యుగ్రమృగంబుల యుదరంబులో నున్న
దానవే నీతల్లిదండ్రులకడ
ధృతి నున్నదానవే దేశాంతరంబుల
నున్నదానవె యంచు నుదితమదన

ఆ. హతివిమోహితాత్ముండై హృదయేశ్వరిఁ
దలఁచి రాత్రియెల్లఁ దాపమునను
నిద్ర లేక వంది నిట్టూర్పు లూర్చుచు
నుండె నలుఁడు శోక ముత్కటముగ. 131

వ. అతని ప్రలాపంబు విని జీవలుం డాత్మగతంబున. 132

క. అఱిపొఱడుఁ గుఱుచచేతులు

నొఱవశరీరంబుఁ గలిగి యొరులకుఁ జూడక
గొఱగా కుండియు మన్మథు

నొఱవులఁ బడియెడు నితండు యువతీప్రియుండై. 133

వ. వీనిచేతఁ దలంపఁబడియెడువనిత వీనికంటె లెస్సగాకున్న

యనుచు బాహుకునొద్దకు వచ్చి నీతలంచుచున్న భార్యకు
నీకు నేల వియోగం బయ్యె నని యడిగిన బాహుకుం డి
ట్లనియె. 134

ఆ. నన్ను జూచి నగరె నలినాక్షి నాకేల
విప్రయోగ మేల వినవే తొల్లి
యేలయో యెఱుంగ నేను మందప్రజ్ఞఁ
డనుభటుండు దనలతాంగిఁ బాసి. 135

వ. దాని నన్వేషించి యెందునుం గానక ప్రలాపించినం దత్ప
కారం బే ననుకరించితి నని చెప్పి యిట్లయోధ్యాపురంబున
బాహుకనామంబుతోఁ బ్రచ్ఛన్నుం డై నలుం డుండెనంత
నట విదర్భేశ్వరుండు నలురాజ్యభ్రంశంబు విని కూతురు
నల్లుండు నెఱఁ బోయిరో యెట్లున్నవారో యని శోకించి.

క. వారల రోయఁగఁ బంచె న
పారబలుం డిష్టు లై నబ్రాహ్మణుల సదా
చారుల విద్వాంసుల స
త్కారంబులఁ దనిపి వారిఁ గడునెయ్యముతోన్. 137

వ. మఱియు నలదమయంతు లున్నచో తెఱింగి వచ్చినవారికి
వేయిగద్యాణంబు లిత్తు ననియు వారలం దోడ్కొనివచ్చు
వారికి గోసహస్రంబులు నగ్రహారంబులు నిత్తుననియుఁ
బలికి పంచిన. 138

క. జగతీచక్రమునం గల
నగరమహాగ్రామపక్కణంబులు గలయన్
జగతీదేవోత్తము లి
మ్ముగ రోసిరి నిఖిలదేశముల కరిగినడిన్. 139

వ. అందును దేవుండను బ్రాహ్మణుండు చేదిపతియైన సుబాహు
పురంబునకుం జని పుణ్యాహవాచనంబు సేయింపం బోవు
బ్రాహ్మణులతో రాజగృహంబు సొచ్చి యంతఃపురంబున
సునందసహితయై యున్నదాని ధూళిధూసరయై ధూమ
జాలనిబద్ధయైన యగ్నిప్రభయునుం బోలె నీలాభ్రసంపృతం
బైన చంద్రరేఖయుంబోలె బహుపంకవిమగ్నయైనమృణాలి
యుంబోలె నేర్పడకున్నను దదీయ భూయుగ్మ మధ్యగతం
బైనసూక్ష్మలక్షణంబిమ్ముగా నిరీక్షించి దమయంతిగ నెఱింగి
యాత్మగతంబున నిదిపతివియుక్తయై శుష్కప్రవాహంబైన
నదియునుం బోలె శూన్య కమలంబైన నళినియునుంబోలె
నొప్పకుండియుఁ దనపతివ్రతాత్వంబున నొప్పుచున్నది. 140

తే. అనపహార్యంబుఁ దేజోమయంబు సర్వ
గుణములకు నలంకారంబు గురుతరంబు

భామలకుఁ బతిభక్తియ పరమమైన

భూషణం బిట్టివే పెఱిభూషణములు.

R.C

141.

వ. రోహిణికిఁ జంద్ర సమాగమంబునుం బోలె దీనికి భర్త
సమాగమం బెన్నండయ్యెడునో తుల్యశీల వయోరూపాభి
జాత్యలైన నలదమయంతులొక్కట నుండంజూచి విదర్భే
శ్వరుం డెన్నండు కృతార్థుం డయ్యెడునో యంచునల్లన
దమయంతి కిట్లనియె. 142

తే. అవ్వ నీతల్లిదండ్రుల కాత్మజులకు

బంధుజనులకుఁ గుశలంబు భామనీదు

కుశల మెఱుంగునంతకు వగఁగూరి వగఁచు

చున్నవారు వారలవంత యుడగునిక.

143

వ. దేవీ యేనుభవద్భ్రాతృ సఖుండ సుదేవుం డనుబ్రాహ్మ
ణుండ విదర్భేశ్వరుండు నీయున్నచో తెఱుంగం బెక్కండ్రు
బ్రాహ్మణులం బుచ్చిన నే నిందులకు వచ్చి నాపుణ్యంబున
నిన్ను గంటి ననిన దమయంతి వాని నెఱింగి తన తల్లి
దండ్రుల బాంధవులం బ్రత్యేకంబ యడిగి యశ్రుజలంబు
లురుల నేఱ్ఱుచున్నం జూచి యేలకో యిప్పుడు సైరంధ్ర
యేఱ్ఱుచున్నయది యని సునంద రాజమాతకుం జెప్పి
పుచ్చిన.

144

క. చనుదెంచె నంతిపురమున

వనితానినహంబుతోడ వారిజదళలో

చన రాజమాత నృపనం

దన యగు దమయంతి కడకుఁ దద్దయు వేడ్కన్. 145

వ. ఇట్లు వచ్చి తమలో మాటలాడుచున్న బ్రాహ్మణునిం దమ

యంతిం జూచి రాజమాత బ్రాహ్మణున కిట్లనియె అయ్యా
యిది యెవ్వనికూఁతురు? ఎవ్వనిభార్య? ఏమికారణంబునఁ
దనభర్తను బాంధవులనుం బాసి పుణ్యవ్రతంబులు సలుపు
చున్నయది. దీని నీ వెట్లెఱింగితి విక్కోమలినామం బేమి
యని యడిగిన సుదేవుం డిట్లనియె.

146

మధ్యాక్కర.నలినాక్షి యిది విదర్భేశుతనయ పుణ్యశ్లోకుడైన

నలుదేవి దమయంతి సుమ్ము విధికాణరంబున రాజ్య

చలితుడై నిజనాథుఁ డరుగఁ దోడన చనె ననువార్త

వెలయంగవిని వారిరోయఁ బంచేభూవిభుఁడుబ్రాహ్మణు ల

న. ఏ నిందులకు వచ్చి మీచేత నురక్షిత యై యున్న యిక్తో
మలిం జూచి భూమధ్యంబునం బద్మనిధం బై విభూత్య

ర్థంబుగా విధాతృనిర్మితం బైనపుణ్యలక్షణంబు పాంసుపట
లచ్చన్నం బయియున్న నుపలక్షించి రాజపుత్రింగా నెఱి
గితి ననిన సునంద శుద్ధోదకంబుల ధాని భూమధ్యంబుగడి
గిన నదివిస్పష్టంబగుడు నందఱు నాశ్చర్యం బందిరంత. 148

సీ. ఆనందభరితాత్మయై రాజమాత య
క్కమలాక్షిఁ బ్రీతితోఁ గాఁగిలించి
కొని తల్లి సీవు నాకూతుర వేను నీ
జననియుఁ బేర్చి దశార్ణరాజు
తనయల మదియు విదర్భేశుసతి యయ్యె
నే వీరబాహున కింతి నైతి
ననిన నయ్యవ్వకు నతివినయంబుతో
నలుదేవి మ్రొక్కి సునంద నెత్తి

ఆ. కొని కరంబు నెమ్మిఁ గొన్నిదినంబు లం
దుండి యిట్టులనియె నొక్కనాడు
దేవి యిదియు నదియు ధృతినాకుఁ బుట్టిన
యిండ్ల కడుసుఖంబ యిందు నందు. 149

వ. అయినను దల్లిదండ్రుల ననుజుల నాత్మజులంజూచెడు వేడ్క
యుల్లంబునం బుట్టినయది. విదర్భకుంబోయెద నానతిమ్మని
కృతాంజలియైన దమయంతి నతిస్నేహంబున సుబాహు
జనని సుత ప్రేషితంబులతో స్వర్ణరత్నమయ యానంబున
నునిచి పుచ్చిన. 150

ఉ. భామవిదర్భకేగి తనబంధుజనంబుల యొద్దనుండియున్
గోమల దేహసౌఖ్యమునకు న్వెలియై మల్లినార్థ వస్త్రమున్

భూమిరజంబు నంగమునఁ బొల్పగుచుండఁగ నుండె జీవిత
స్వామినిజేశుఁజూచు దివసంబులు గోరుచునువ్రతంబుతోన్.

వ. అట్లు భర్తృవియోగాతురయైన దమయంతి పౌణంబుభరి
యింపనోపక యొక్కనాఁ డేకాంతంబునఁ దనజనని కిట్ల
నియె. 152

క. శోకాపనోదిఁ బుణ్య
శ్లోకు నలుని రోయఁ బనుపు శుభచరితుఁ దదా
లోకన విహీననై పర
లోక కృతావాస నగుదు లోకంబెఱుంగన్. 153

వ. అనిన నదియును గూతు నభిప్రాయంబు భీమున కెరిం
చిన నాతండు నలుమార్గణంబున ఋజుమార్గులైన బ్రాహ్మ
ణుల నియోగించినం దనపతి నన్వేషింప నరుగుబ్రాహ్మణు
లకు దమయంతి యి ట్లనియె. 154

ఆ. నైషధేశ్వరుండు నలుఁ డిప్పు డసమర్థుఁ
డగుటఁజేసి తన్ను నన్య లెఱుంగ
కుండ నుండుఁ గాననురు సభాంతరముల
కరిగి యరిగి యిట్లు లనుఁడు మీరు. 155

సీ. సత్యనిత్యుండవు సతి నింతి వర్జించి
దానివస్త్రార్ధంబుఁ దఱిగి నీవు
పరిధానముగఁ జేసి పాడియే పోవంగ
భార్య భర్తయు నాఁగఁ బరఁగు ధర్మ
మది మిథ్య యయ్యె నీయందు నీ కిట్టి ని
ర్దయబుద్ధి చేకొనఁ దగునె యట్టి
సాధ్యుకి గరుణాప్రసన్నుండ వగు మని
యెల్లచోఁ బలికిన నెవ్వఁడేని

ఆ. పలుకుఁ బడఁగ నోడి ప్రతివచనంబిచ్చు
 నతడ నలుఁడు గాఁగ నతిముదమున
 నెఱిఁగి తన్ను నతని కెఱిఁగించి తోడ్కొని
 రండు రానినాఁడురం డెఱిఁగి.

156

వ. అని పంచినం బనిపూని బ్రాహ్మణులు దమయంతికఱపిన
 పలుకు లెల్ల సకలదేశాధీశసభలం బలికి యెందునుం గానక
 వచ్చిరి. అందుఁ బల్లెదం డనుబ్రాహ్మణుండు దమయంతి
 కి ట్లనియె. నే నయోధ్యకరిగి నీకఱపిన పలుకు లెల్ల ఋతు
 పద్మసభం బలికిన నొక్కపురుషుండు కుఱుచచేతులవాఁడు
 ఋతుపద్మనొద్ద నూఱుగద్యాణంబుల జీవితంబు వాఁడు
 శీఘ్రయానకుశలుండు సూపక్రియానిపుణుండు విరూపాం
 గుండు బాహుకుం డనునశ్వశిక్షకుండు విని నన్ను నేకాం
 తంబునకుం బిలిచి వెలవెల నగుచుదీర్చు నిశ్శాన్వసపురస్సరం
 బుగా ని ట్లనియె.

157

ఆ. పురుషునందు దోషపుంజంబు గలిగిన
 నెఱిఁగి యెద సహించునేని భార్య
 పురుషునం దభీష్టభోగంబు దేహంత
 రంబునందు ధర్మరతియుఁ బడయు

158

వ. అని యొం డెద్దియుం బలుకక తననివాసంబునకుఁ బోయె
 నని చెప్పిన విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి నలుండు కాని
 వాఁడు ప్రతివచనం బేల యిచ్చు నింకను వలనువారలం
 బంచియాతని నిమ్ముగా నెఱుంగవలయునని జననీ జనకుల
 యనుమతంబున సుదేవు రావించి వానికిట్లనియె.

159

క. నన్నెఱిగి తెచ్చినట్ల జ
గన్నుతు నలు నెఱిగి తెమ్ము కాశలమున వి
ద్వన్నాథ సర్వగుణ సం
పన్నుండవు నీవ యెందుఁ బరికింపంగఁ.

160

క. అరుగు మయోధ్యకు దేశం
తర విప్రుడవై రవిప్రతాపోన్నతు ను
త్తర కోసలేశు భాంగా
సరినిం గను మనఘ సమరసము ఋతుపర్ణుఁ.

161

క. మఱియు విదర్భావిభుండగు భీముండు నలు రోయం బంచి
యెందునుంగానక దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరంబు రచి
యింపం బూనిన నందులకు భూవలయంబునం గలరాజు
లెల్లరును బోయెదరని యతి త్వరితంబుగా ఋతుపర్ణునకుం
జెప్పము అని పంచిన సుదేవుం డయోధ్యా నగరంబున
కుంబోయు ఋతుపర్ణుంగాంచి విదర్భాపురంబున దమయంతీ
ద్వితీయ స్వయంవరం బెల్లి యయ్యెడు నని చెప్పిన విని
ఋతుపర్ణుండు బాహుకుం జూచి నాకు దమయంతీ ద్వితీ
యస్వయంవరంబు చూడ నొక్కనాఁడ విదర్భకుం బోవ
లయు నీయశ్వనైపుణ్యంబుఁ బ్రకాశింపం జేయుము. అనిన
నట్ల చేయుదునని నలుండు దన మనంబున దుఃఖించి.

క. అడవిఁ దన్నుఁబాసి యరిగిన నలిగి కా
కున్నె నిట్లుచేయ నువిద గడఁగె
నిట్లయేని కూర్తురింతులు మాకని
విశ్వసించువారు వెడఁగు లెందు.

163

ఆ. సాధ్వీ నాకుఁ గూర్చు సంతతి కలయది
 చెలువ యిట్టులేల చేయు నైన
 నెఱుంగవలయు నేని నే ఋతుపర్ణతోఁ
 బోదు నని నలుండు బుద్ధిఁ దలఁచి. 164

వ. తొల్లివాఁజ్జేయుండుదెచ్చిన తనరథంబునందు హయంబుల
 నాలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు వాయువేగంబులు నయిన
 వానిఁ బూన్చికొని వచ్చి ఋతుపర్ణం డారథం బెక్కు
 నప్పుడు హయంబులు మ్రొగినం జూచి యిప్పేద గుఱ్ఱంబు
 లతిదూరం బెట్టు పోవనోపు నొండు గుఱ్ఱంబులం బూన్చు
 మనిన బాహుకుం డిట్లనియె. 165

క. అననీశ యీహయంబులు
 పవనగతిం బఱచుఁ బ్రొద్దువడకుండఁగ నే
 డ విదర్భకు ననవుడు విని
 కువలయపతి మెచ్చి బాహుకున. కిట్లనియె. 166

వ. అట్లయిన నీహయతత్వ కౌశలం బెఱింగి నీకు నభిమతంబొ
 నరింతునని రథంబెక్కి బాహుకవాఁజ్జేయ సహితుండయి
 యరుగు వాఁడు. 167

మధ్యాక్కర. ఎదురను దవ్వలఁ జూచినపొడవులెల్లఁ దత్తణమ
 కదియఁగా నవ్వి యెంతయును దవ్వయి కనఁబడఁ బిఱుఁద
 నిది దినేశ్వరు రథమో యనూరుఁడో యితఁడంచు నపుడు
 హృదయమునను గడు విస్మయం బందె నిశ్చాకు కులుఁడు.

వ. వాఁజ్జేయుండును విస్మయంబు నొంది తనమనంబున. 169

క. ఈతండు శాలిహూత్రుఁడొ
 మాతలియో నలుఁడో యెరులు మానవులు జవో

పేతముగ నిట్లు రథహాయ

నీతి యెఱుంగుదురె ధారుణీవలయమునన్.

170

ప. వయోవిద్యావైభవంబుల నితండు నలుంబోలెడి వికృతరూ
పధరుండై నకారణంబేమియె మహాపురుషులు దేవయుక్తు
లై ప్రచ్ఛన్నవృత్తి నుండుదురు వారి నెఱుంగంబోలునె
అనుచుఁ జనునప్పుడు ఋతుపర్ణుండు దనయుత్తరీయంబు
జాఱి భూతలంబునం బడిన మరలి చూచి బాహుకా
వార్జేయుండుపోయి యుత్తరీయంబుఁ దెచ్చునంతకు రథ
గమనం బించుక మందంబు సేయు మనిన బాహుకుండునగి
నీయుత్తరీయంబు వడినయెడ యిచ్చోటికి నొక్కయోన
నంబుగలదు వార్జేయుం డెట్లు దేసేర్చునని రథగమన
వేగమాహాత్మ్యంబు సెప్పచు ననేక దేశంబులు గడచి చన
నొక్కయెడ నగణ్యపర్ణఫలశాఖాలంకృతం బైనవిభీతక
వృక్షంబుఁ గని ఋతుపర్ణుండు బాహుకున కిట్లనియె. 171

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుంగ రెల్లవానిని భిన్న

విషయు లెల్లవారు విద్యలందుఁ

దొలంగ కే నెఱుంగుదును దృష్టిమాత్రం

సకల మైనవస్తుచయముసంఖ్య.

172

ప. ఇవ్విభీతకంబున ఫలపర్ణసముదాయసంఖ్యఁ జెప్పిద వినుము
ఈరెండుశాఖలం గలపర్ణఫలంబులు పదివేలునొక్కండు
తక్కినశాఖలం గలయవి రెండువేలుందొంబదేను అనిన
బాహుకుండు విని వీని నెన్ని కానినిశ్చయింపనేర నని
రథంబు నిలిపి యావృక్షం బాక్షణంబ యురులంద్రోచి

యయ్యైశాఖల యాకులుఁ బండులు నెన్నిన ఋతుపర్ణుఁడు
సెప్పిన యన్నియ యైన నచ్చెరువడి యవ్విద్య నాకుపదే
శింపవలయు నని యడిగిన ఋతుపర్ణుఁ డిట్లనియె. 173

క. ఇది యక్షహృదయ మనఁగా
విదితంబగు విద్య దీని విధ్యుక్తముగా
మది నెఱుఁగు నరుఁడు సంఖ్యా
విదుఁడగు దుష్కృత కళంక విషముక్తుఁ డగున్. 174

చ. సకల గుణప్రసిద్ధుఁడగు సర్వహితుండగుఁజూవె యంచుబా
హుకునకుఁ బ్రీతితోడ విధియుక్తముగా నుపదేశమిచ్చె న
త్యకుటిలబుద్ధి నక్షహృదయంబు కరంబు రయంబుతో విద
ర్భకుఁజనువేడ్కఁజేసి ఋతుపర్ణుఁడు పూర్ణమనభ్రవసన్నుఁడై.

ప. ఇట్లు నలుండు ఋతుపర్ణుచేత నక్షహృదయంబుఁ బడసి సం
తుష్టుండయి నీకు నశ్వహృదయంబిచ్చెదఁ బరిగ్రహింపుము.
అనిన ఋతుపర్ణు డట్ల చేసెద అంతకు నీయందయుం
డనిమ్ము అది నావలచినప్పడ చేకొనియెద ననియె. అంత
నయ్యక్షహృదయ సామర్థ్యంబున నప్పడ. 176

క. నలుఁ దొల్లి యాక్రమించిన
కలి కర్కటక విషంబుఁ గ్రొక్కుచు నొడలన్
వెలువడి నలునకు విహితాం
జలియై తన్నెఱుఁగఁజెప్పెఁ జంచలుఁ డగుచున్. 177

ఆ. వానిఁజూచి నలుఁడు దానల్లి శాప మీ
నున్నఁ గలియెఱింగి నిన్నుఁ బొంది
యహి విషంబుచేత ననయంబు దగ్ధుండ
నైతి నింకనాకు ననఘ సైఁపు. 178

వ. నిన్నుఁ గీర్తించిన జనులు నావలని భయంబుఁ బొందరు. నా
కుం గరుణింపుము అనిన నలుండు కోపం బుడిగె కలియు
నవ్విభీతకవృక్షంబు నాశ్రయించె. అది మొదలుగా నవ్వి
భీతకం బప్రశస్తంబయ్యె అట్లు నలుండు వికృతరూపమా
త్రంబుదక్క దక్కినదుష్కృతంబులవలన విముక్తుం డయి
రథంబెక్కి యతివేగంబున ఋతుపర్ణవాస్త్యేయసహితుం డై
విదర్భకుం జనియె అంత సాయాహ్నంబున. 179

క. మానుగ ఋతుపర్ణుఁడు భీ
మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చెనాప్రోలు రథ
ధ్వనంబు మ్రోయుచుండఁగ
నానాదిజ్ఞుఖములను ఘనధ్వనివోలెన్. 180

సీ. దమయంతి యారథధ్వని విని యిది నలు
రథఘోషమని యనురాగ మొంది
నలు నిషధేశుఁ బుణ్యశ్లోకు లోకోప
కారకుఁ జూడంగఁగంటి ననుచు
ఘనభుజుఁ జూడంగఁ గాననినాఁడుఁ ద
దృఢపరిరంభణమునను సుఖము
బడయనినాఁడును బ్రాణముల్ విడుతు నే
నని తలంచుచుఁ గమలాయతాక్షి.

ఆ. యారథాధినాథుఁడై వచ్చు ఋతుపర్ణుఁ
జూచి యప్పు డధికశోకతప్త
యగుచు నుండెనంత నాఋతుపర్ణుండు
భీముఁ గానవచ్చెఁ బ్రియముతోడ. 181

న. భీముండును వానిం బూజించి యొక్కరమ్యహర్మ్యంబున

విడియించిన ఋతుపర్ణుం డప్పురంబున స్వయంవరం బను
శబ్దంబు వినం గానక యాత్మగతంబున. 182

క. ధరణిఁ గలరాజు లిం దె

వ్వరు వచ్చినవారు లేరు వైదర్భి యొరుక్
వరియింప నంత ధర్మై
తరచరితయొ యనుచు నుండెఁ దద్దయు లజ్జన్. 183

వ. బాహుకుండును రథశాల రథాశ్వంబుల బంధించి రథ
సమీపంబున విశ్రమించియుండునంత దమయంతి బాహుక
వార్షియులతోడ వచ్చిన ఋతుపర్ణుం జూచి విఫలమనోరథ
యై యుండనోపక కేశిని యనుదానిం బిలిచి ఋతుపర్ణు
నయోధ్యాపతింగా వార్షియు సూతపుత్రుంగా నెఱింగితి
బాహుకుం డనువాఁ డెవ్వండ్లో వానియందు నాహృద
యంబు కరంబు ముదితం బగుచున్నయది మనపర్ణాదు
నకుఁ బ్రతివచనం బిచ్చినవాఁడు వాఁడకావలయు వాని
కడకుం బోయి యెఱింగి రమ్మని పంపిన నదివోయి బాహు
కుం గని దమయంతి నీకుశలం బడుగఁ బుత్తెంచె ఇందుల
కేమికారణంబున వచ్చితిరి అనిన దానికి బాహుకుం
డిట్లనియె. 184

క. ప్రియమున దమయంతి పున

స్వయంవరము సేయఁ గడఁగి సకలక్షత్రా
న్వయవీరుల రావించిన
నయనిధి ఋతుపర్ణుఁ డొక్కనాటన వేడ్కన్. 185

క. వినవె శతయోజనంబులు

చనుదెంచె నయోధ్యనుండి సరి యిందుల కా

తని సారథి నై యిట నే

నును వచ్చితి వానితో మనోవేగమునన్. 186

వ. నావుడు మూఁడవవాఁ డెవ్వఁ డని యడిగిన నక్కేళినికి
బాహుకుం డి ట్లనియె. 187

క. నలు రథచోదకుఁ డతఁ డ

త్యలఘుఁడు వా_{ణ్ణ}రేయనాముఁ డనవుడు వాఁ డ

న్నల భూపాలకు పోయిన

పల నిది యని యెఱుఁగునొ యన వాఁ డి ట్లనియెన్. 188

వ. వా_{ణ్ణ}రేయుండును నలుపుత్రుల విదర్భేశ్వరునొద్దం బెట్టిపోయి

నలురాజ్యభ్రంశంబు విని ఋతుపర్ణఁ గొలిచి యుండె.

ఆతండును నలు నెఱుంగఁడు 189

క. నలుతో నొక్కట నరిగిన

నలినాయతనేత్ర భీమనందన యొండెన్

నలుఁ డొండె గాక యెఱుఁగున్

నలు నొరులకు నెఱుంగఁ గారణము గలదె మహిన్. 190

వ. అనిన విని కేళిని యి ట్లనియె. 191

సీ. అడవిలో వస్త్రార్థహరి యై దయలేక

ప్రాణేశ్వరుఁడు దన్ను బాసి చనిన

నాటివస్త్రార్థంబు నలినాక్షి యిప్పుడు

పరిధానముగఁ బొందుపటలమలిన

మగుచున్న తనువుతో ననయంబు జడగొన్న

యలకావలుతోడ నవనితలము

శయనంబుగా ధర్మచారిణి దమయంతి

యనఘ ప్రతంబుల నాచరించు

ఆ. నతని కరతలద్వయావమర్దితములై
కందియును మహాసుగంధకుసుమ
తతులు తొంటియట్ల తమకంపు విడువక
యుండు నతని తేజ మున్నతంబు. 195

వ. అనిన విని దమయంతి వెండియుఁ గేశినిం బిలిచి బాహుకు
వండిననంజుల్లు దెప్పించి యాస్వాదించి బాహుకునందు
నలులక్షణంబులు గలుగు టెఱింగియు నూటడ నోపక
వానిపాలికిఁ గొడుకునుం గూతునుం గేశినితోడఁ బంచిన
నక్కుమారునిఁ గూతుం జూచి. 196

ఆ. వశముగాక బాష్పవారి యొల్కుచు నుండఁ
గొడుకుఁ గూతు నెత్తికొని నలుండు
హర్షపులకితాంగుఁ డై నిజాంకతలంబు
నందు వారి నునిచి యాదరమున. 197

వ. అక్కేశినిం జూచి యక్కుమారు లిద్దఱు నాకొడుకునుం
గూతునుం బోలిన వీరి నెత్తికొని దుఃఖించితి నని త న్నే
ర్పడకుండం బలికి దాని కి ట్లనియె. 198

క. నీ విటఁ బలుమఱు వచ్చుచుఁ
బోవుచు నునికిఁ గని చిత్తముల నొండుగ సం
భావించు రితరజనములు
కావున రావలప దింకఁ గార్యార్థిని వై. 199

వ. ఏము దేశాంతరంబుననుండి వచ్చినయతిఘలము నీకు మా
తోడిదేమి. అనినఁ గేశినియుఁ గ్రమ్మటివచ్చి బాహుకు
మార్గం బంతయు దమయంతికిం జెప్పిన నది సంతసించి నిజ
జనని కి ట్లనియె. 200

ఉ. సందియ మేల సర్వగుణసంపదఁజూడఁగ బాహుకుండు భూ
వందితుఁడైన నైషధుఁ డవశ్యము దానగు నామనంబు నా
నందముఁబొందుచున్నది ఘనంబుగ వాఁడిటవచ్చువాఁడొ యే
నందుల కేఁగుదాననో నయంబుగ నానతియిమ్మునాపుడున్.

వ. అది యప్పడ భీము ననుమతంబున దమయంతి యొద్దకు
బాహుకు రావించిన. 202

క. చనుదెంచి యందు దీనా

నన నవిరళపంకమలిననతగాత్రఁ దప

స్విని నతికృశ దమయంతిం

గనియె నలుం డుదితబాష్పకణకలితముఖన్. 203

క. దమయంతి నలుని వికృతాం

గముఁ జూచియు నతని నన్యఁగా వగనక నె

య్యమునను లజ్జను భయ సం

భ్రమమున వినశాత్మ యగుచుఁ బతి కి ట్లనియెన్. 204

వ. విజనంబైన విపినంబున నలసి నిద్రవోయిన యబల నతిసాధ్వి
ననువ్రత నగ్నిసన్నిధిం బాణిగ్రహణవిధిలబ్ధ యైనదానిం
బాసి నలునట్లు నిర్దయులై యరిగినవారలొరు తెవ్వరులేరు

క. సురవరులను మెచ్చక తను

వరియించిన నన్ను బుత్రవతి నేలకొ చె

చ్చర విడిచే నాతనికి ని.

ష్కరులున కే నేమి యెగు గావించితినో. 205

వ. ప్రాణసమాన వైననిన్ను విడువ నోడ కుండు మనెన య
ప్పలుకు లేల మఱచెనో యని శోకతప్తం బైనతనహృద
యంబుఁ దడుపుచున్నదియుంబోలే బాష్పధారల సుర

స్థలంబుఁ దడుపుచున్న దమయంతింజూచి దుఃఖాకులుండై
నలుం డి ట్లనియె. 207

తే. కలిసమావిప్రమతి నయి కష్టవృత్తి
నట్టియిడుమను బడితి నే నది మదీయ
తపము బలమున దుష్కర్మదహనమునను
నప్త మై పోయె నిప్పుడు నన్ను విడిచి. 208

న. ఏ నిందులకు నీతదర్థంబు వచ్చితి నది యట్లుండె, నన్ను
ననురక్తు ననువ్రతుఁ దలంపక యన్యోపేక్షంబున స్వయం
వరంబు రచించు టది కులస్త్రీధర్మంబుగాదు రాజులనెల్ల నీ
స్వయంవరంబునకు రావించుటం జేసికాదె ఋతుపర్ణండు
వచ్చె. అనినవెఱచి కృతాంజలియై దమయంతి యిట్లనియె.

తే. నిన్ను రోయంగ విప్రులు నెమ్మి నరిగి
పలికి రెల్లచో నాచేతఁ బలుకఁబడియ
యందుఁ బర్ణాదుఁ డనువిప్రుఁ డయ్యయోధ్య
కేఁగి ప్రతివచనంబున నెఱిగె నిన్ను. 210

న. ఆపర్ణాదువలన నెఱింగినదాననై నిన్నిట రావించు నుపా
యంబుఁ దలంచి యెల్లి దమయంతీ ద్వితీయ స్వయంవరం
బగునని ఋతుపర్ణకడం బ్రకాశింప సుదేవుండనుబ్రాహ్మణుం
బుత్తెంచితి. 211

క. నరవరుండు నలుండు కా కె
వ్వరు శతయోజనము లొక్కవాసరమున వ
త్తురు నరు లొరు లని దీనిం
బరికింపఁగ వేడి యిట్లు పంచితి నధిపా. 212

ఉ. ఏ నతిపాపభావమున నెగ్గుదలంపఁ దలంప కొండుగా

నానతవైరి నీయడుగు లంటఁగ నోపుదు నట్ల యైన న
 స్నీనలినాపుఁ డీయనలుఁ డీమృగలాంఛనుఁ డీసురోత్తముల్
 జాను వడంగ నాక్షణమ చంపరె కోపపరీతచిత్తులై. 213

న. అనుచున్న యవసరంబున నఖిలభూతాంతర్గతుండైనవాయు
 భటారకుం డెల్లవారును విని నాకాశంబున నుండి నలున
 కిట్లనియె. 214

చ. అమల చరిత్ర నిట్లు దమయంతిఁ బతివ్రతఁ బల్కుదేన్యపో
 త్తమ విను దీనియందు విదితంబగుశీలనిధిఁ సుధాంశుఁడున్
 గమలహితుండు నేనుఁదగఁగాచితి మొక్కట మూఁడువర్షముల్
 గొమరుగ దీనిఁ జేకొనుము కోమలి నీకనుర క్తనావుడున్.

క. కురిసె మరుద్వచనానం

తరమున సురపుష్పవృష్టి తడయక మ్రోసెన్

సురదుందుభినాదంబులు

గరము ప్రశస్తముగ వీచెగంధవహుండున్.

216

వ. ఇట్లెల్లవారికి నాశ్చర్యంబుగా వాయుదేవుండు తన్నెఱింగించి
 దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును బతియందలి యకృ
 త్రిమానురాగంబును జెప్పిన విని నలుండు పరమప్రమోద
 పరిపూర్ణహృదయుం డై తత్తణంబ కర్కోటకుం దలంచి
 వానియిచ్చినపుట్టంబు నైఁ బెట్టుకొని నిజరూపంబుఁదాల్చిన

ఉ. ఆయతబాహుఁడ ప్రకనకాంచితవర్ణ మనోజరూపు నిండ్రా
 యితు సూర్యతేజ నిషధప్రభు నన్నలుఁ జూచి పద్మప,
 త్రాయతచారునేత్ర దమయంతి కరంబు ముదంబునొందిల,
 క్షీయుత యయ్యె బంధులకు మిత్రులకున్ హృదయ
 ప్రియంబుగన్. 218

వ. ఇట్లు సంగతులైన యయ్యిరువురకువిరహపరితాపంబుతోన
 శరీరమలినత్వంబు వాసె పరస్పరానురాగంబుతోన విభూ
 షణవిశేషంబులు విలసిల్లె. అంత సంతయు విని భీముండు
 జాతసస్య యైనవసుధ తోయసంప్రాప్తి నాప్యాయిత యై
 నట్లు అజ్ఞాతచర్యుం డయినపతింబడసి పరమసంతుష్టహృద
 యయై చంద్రుతోఁగూడిన రాత్రియుంబోలె నొప్పుచున్న
 దమయంతిం జూచి సంతసిల్లి తనపురంబునం దప్తశోభనంబు
 లు దేవగృహంబులయందు విశేషపూజలు సేయించె. అట్టి
 మహిమాత్మవం బెఱింగియుతుపర్ణుండునలు నెద్దకువచ్చి నీవు
 నిఖిల లోకపూజ్యుండ వయ్యుచు నాయొద్దబాహుకుండనం
 బ్రచ్చన్నవృత్తినున్న నిన్నెఱుంగక నీచకర్మంబులయందు
 నియోగించితి దీనిక్షమియింపుము. అనినలుచేత సత్కుతుం
 డై యశ్యహృదయం బుపదేశంబుగొని యయోధ్యకుం జ
 నియె. అట నలుండును విదర్భాపురంబున నొక్కమాసంబు
 నివాసంబుచేసి విదర్భేశ్వరు వీడ్కొని దమయంతి నందయు
 నించి యొక్కరథంబును పదునాఱేనుఁగులును నేఁబదిగుఱ్ఱం
 బులు నాఱునూఱు కాల్బలంబును దనకుఁ దోడుగా నిషధ
 పురంబున కరిగి పుష్కరుం గని యిట్లనియె. 219

క. దమయంతి రోయిగా జూ

దము నీతో నాడఁ నాడఁగడఁగెదను ధరణీరా

జ్యము నీవు నాకు రోయిడు

మమరఁగ జూదంబు నీకు నభిమతమేనిన్.

220

మత్తకోకిల. వీరభోజమనుమ్ము రాజ్యమువించె నీవును సేనుడు

ర్వారవృత్తి రథంబు లెక్కి యవంధ్యవిక్రమ మేర్పడక

భూరివీరరణం బొనర్తము పోర నోర్చినవాడ యి

ద్ధారుణీతల రాజ్యసంపదఁ దాల్చు వీరగుణోన్నతిన్. 221

వ. ఈరెంటిలో నీ కెయ్యది యిష్టంబు దానికిఁ గడంగుము.

అనినం బుష్కరుండు రణంబునఁ బరాజితుండ నగుదు నలుం

దొల్లియు జూదంబున నోడించినవాడను కావున నింకను

నోడించి దమయంతిం జేకొని కృతార్థుండ నగుదు నని సం

తసిల్లియే వోటుపడితేని నిఖిల మహీరాజ్యంబు నీయదియ

నీ వోటుపడిదినేని దమయంతి నాయది అని పలికి యెడ్డి

నలుతో జూదమాడి యోటువడిన. 222

క. ఘనముగ జంబూద్వీపం

బునఁ గలవారెల్ల నెఱుంగఁ బుష్కరుచేతఁ

గొనియెఁ బునర్దూతంబున

ననఘుండు నలుఁ డఖిలరాజ్య మత్యున్నతితోఁ, 223

వ. ఇట్లు జూదంబునఁ బుష్కరు నొడిచి సకలమహీరాజ్యం

బును జేకొని నలుండు వాని కిట్లనియె. 224

క. కలిసంప్రాప్తుడనై కడు

బల మఱి నీచేతఁ దొల్లి బలవద్ద్యూతా

కుల చిత్తుఁ డయితి నది నీ

బల మని గర్వింపఁ జనునె బలవంతుఁడవై. 225

వ. నీవు నాపితృవ్యపుత్రుండవు. ఎద్దియింజేయనోప. పొమ్మని

పుష్కరు విడిచివుచ్చి పుష్కలంబైన రాజ్యంబుతో నలుం

డున్నంత. 226

క. భీమప్రస్థాపితయై

కోమలి దమయంతి పుత్రకులు దానును ల

క్షీమహిను వెలుగుచుండగఁ

దామరసదళాక్షి వచ్చెఁ దనపతికడకుఁ.

227

వ. అట్లు తనహృదయేశ్వరియైనదమయంతిం గూడి నలుండు
విధివిహితా నేకశతముఖుడై శతముఖువలీనాసంబుతో సకల
రత్నయుతం బైన రత్నగర్భాధిరాజ్యంబు సేసె. కావున
నక్షజితుండనైతినని నగవకుండుము. నీవును దైవమానుష
సంపన్నుండవై శత్రువుల జయించి సకలమహీరాజ్యంబు
వడయుదు అని బ్రహ్మదత్తుండు ధర్మరాజునకు నక్షహృద
యం బుపదేశించి,

228

సీ. ఇన్నలోపాఖ్యాన మెప్పుడు దత్తావ

ధానులై వినువారుఁ దవిలి భక్తిఁ

జదివెడువారుఁ జగతీశ కలిదోష

నిర్మక్తులగుదురు నిఖిలపుణ్య

ఫలభాగు లగుదురు బహుపుత్ర పౌత్రయు

రారోగ్యధనయుక్తులగుదురెల్ల

నిషములకును దుష్టవిషయంబులకు దూరు

లగుదురు ధర్మాశ్మలగును రుద్విఁ

ఆ. గడుఁ బ్రసిద్ధమిదియుఁ గర్కోటకుని దను

యంతిఁ బూజ్యమూర్తియైన నలుని

నుతచరిత్రుడైన ఋతుపర్ణుఁ గీర్తింపఁ

గలిభయంబులెల్లఁ చొలఁగు నధిప.

229

శ్లో. కర్కోటకస్య నాగస్య దమయంత్యా నలస్య చ,
ఋతుపర్ణస్య రాజస్తేః కీర్తనం కలినాశనమ్.

శ్రీ రస్తు.

న లో పా ఖ్యా న ము.

టి ప్ప ణ ము.

1. శ్రీరమ్య = రాజ్యలక్ష్మిచే నొప్పినవాడా, ధర్మ...విభాసి-ధర్మ = స్వకృత్యములయొక్క; నిత్య = ఎడతెగని, ప్రారంభ = చేయుటలచేత, విభాసి = ప్రకాశించువాడా, ఘోర...హస్తా - ఘోర = భయంకరములైన, అరి = శత్రువుల, మదకుంభి = మదపుటేనుగులయొక్క, కుంభ = గండస్థలములయొక్క (ను), విదారణ = చీల్చునట్టి, దారుణ=భయంకరమయిన, కృపాణ = ఖడ్గము; దక్షిణహస్తా = కుడిచేతియందుగలవాడా, రాజపరమేశ్వర = ఓరాజరాజనరేంద్రుడా, (అని కృతికర్త యగు నన్నయ భట్టు కృతినాయకుడయిన రాజరాజనరేంద్రుని దన కథ వినుటకై సంబోధన చేయుచున్నాడు.)

వ్యా. “కృపాణదక్షిణహస్తా” అనుచోట సప్తమ్యుత్తరపదవ్యధికరణ బహువ్రీహిసమాసము. మదకుంభి = మదముతోఁ గూడిన కుంభులు అని విగ్రహము. మధ్యమపదలోపి కర్మధారయము. కుంభులు (= గండములు) గలది కుంభి, ధర్మ=స్వకృత్యము అనుట మంచిది. ఘోరపదమును అరిపదముతో నైనను, అరిమద కుంభిపదముతోనైనను అన్వయింపవచ్చును. ఒక పక్షమున భయంకరులైన శత్రువులని యర్థము. రెండవపక్షమున “భయంకరములైన శత్రువుల యేనుగులు” అనియర్థము.

2. అకథకుడు=అకథలు సెప్పెడి నూతనమహాముని, శౌనక అదిమునులకు = శౌనక మహాముని మొదలగు ఋషులకు చెప్పెను. అట్లు (పూర్వా

జెప్పబడిన తెఱఁగున), శాంతవచనంబులకొ = తిన్నని మాటలచేత; భీమసేనునకుకొ = భీమునికి, కోప ఆటోప ఉపశమనంబు = కోపానికి కృష్ణము తగ్గించుటను, చేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకుకొ, బృహదశ్వండు, అను మహాముని, వచ్చి, విధిద్వైవిధానంబునకొ = శాస్త్రములందుఁ జెప్పబడిన ప్రకారమున, పూజితుండై = మర్యాదచేయబడినవాడై, విశ్రమించియున్నకొ = బడలిక తీర్చుకొనుచుండఁగా, అమునివరునకుకొ = ఆమునిశ్రేష్ఠునికి ధర్మతనయుండు, అధర్మపరులు = అన్యాయమే ముఖ్యకార్యముగాఁ గలవారు, అగు, పరులచేతకొ = శత్రువులవలన, తమపడిననికారప్రకారంబు = తామనుభవించిన యపకారరీతి, అంతయు, ఎఱిగించి, ఇట్లు, అనియెకొ.

3. పరమముగంద్రా = గొప్పమునిశ్రేష్ఠు, పుడమియుకొ = భూమియును, రాజ్యము, బంధులకొ = చుట్టాలను, విడిచి, మృగావశులకొ = మృగములగుంపులతో, కలసి, వివినంబులలోకొ = అడవులందు, కడుకొని = మిక్కిలి, మాయల్లు = మారలే, ఇడుమలకొ = కష్టమునను, పడినవరులు = అనుభవించిన వరులు, ఒరులు, కలరే.

4. అనినకొ, అయ్యుధిష్ఠిరునకుకొ, బృహదశ్వండు, అట్లు, అనియెకొ.

5. ధరణీనల్లభ = ఓపుడమితోడ, నివు, ధర్మనిస్థితబుద్ధికొ = ధర్మమునం దుంపబడిన తలంపుతోడ, దేవసములు = దేవతాసమానులు, అయిన, ననుజులతోకొ = తమ్ములతోను, విప్రులతోకొ = బ్రాహ్మణులతోను, రథఆలితోకొ = రథసమూహముతోను, అరణ్యావవాసముచేసెడు = అడవిలోఁ గాపురమున్నావు.

6. తొల్లి = పూర్వము, నరనుతుండు = జనులచేఁబొగడఁబడిన, నలుండు, అను, ధరణీతాళుండు = భూపాలుండు, రాజు, జూదము అడి, తన విభవము = తనకలిమిని, పుష్కరుచేతకొ = పుష్కరునివలన, ఓటువడి = ఓడిపోయి, ఒక్కరుండ = ఒక్కఁడై, కానకసీమకొ = అడవులయందు, కరంబు = మిక్కిలి, ఇడుమపడఁడ = శ్రమపడలేదా ?

7. అనినక, అది, ఎట్లు, అని, ధర్మనందనుండు, అడిగినక, అతనికిక. బృహదశ్వుడు, ఇట్లు, అనియెక, నివధఈశ్వరుడు=నివధదేశపురాజు, ఐన, వీరసేనునికొడుకు, నలుండు అనువాడు, అనేక అక్షిహిజీపతి=వెక్కు అక్షిహి జుల సేనలకురాజు, అనవరత అక్షి పియుండు=ఎల్లప్పుడును జూదమందిచ్చుము గలవాడు, అజేయంబు = (శత్రువులచే) జయింపనలవికాని, తన తేజంబు నక=తన వెలుంగుచేత, ఎల్లరాజులక, జయించి, బ్రహ్మజ్యండు వి=బ్రాహ్మ ణ భక్తిగలవాడై, బ్రహ్మకృత్తరంబుగాక=వేదములే ప్రమాణముగా, ప్రజా పాలనంబుచేయుచున్నంతక = జనులను బాలించుచుంటాగా.

8. అటక=అక్కడ, (మహాకృదేశమున) విశ్రుతగుణ అధ్యుడు= ప్రసిద్ధములైన సుగుణములతోఁగూడినవాడగు, విదర్భాధిపుడు= విదర్భ దేశపు రాజు, ఐన, భీమడు, అనువాడు, అనపత్యుడు వి = సంతతిలేనివాడై, వ్రతములు=నోములు - ఒక్కప్రాద్దులు, ఓకే = క్రమముగా, నల్పుచుక దమనుడు అను, సమ్మనిక=ముసింద్రుని, పత్నియక = భార్యయు, తా నును, ఉపాసించి = కొలిచి, తత్వరమునక = ఆదమనమునియనుగ్రహము వలన, దమయంతి, అను కూతును = పుత్రికను, దమందాంతదమనులు, అన్ సు తులక=కొడుకులను, పడసెను. అందున్=లబ్ధిలలో, కిన్వారత్నము=కన్య కలలో శ్రేష్ఠురాలు, అగుదమయంతి, తాను, అత్యంత...సమ్మద్ధి-అత్యంత = మేరలేని, కాంతి=చక్కదనము, రూప=ఆకారము, అభిజాత్య=గొప్పవంశము నందుఁ బట్టుటయును, విమలగుణ = నిర్మలములగు సుగుణములయొక్క, సమ్మద్ధిక=కలిమిచేత, వెలుగుచుక=ప్రకాశించుచు సురసిద్ధసాధ్యకన్యలట్టి సఖులు = దేవతలు మొదలగువారిబిడ్డలంబోలునట్టి చెలులు, ఒలసి=చుట్టుకొని తన్నుక; కొలుచుచుండక, అధికవిభవయుక్తితోడక = ఎక్కువకలిమితోడి కూడికతో, (మిగులవైభవముతో), మహిక = భూమియందు, ఒప్పుచుండెక= ప్రకాశించుచుండెను.

9. నలుగుణములు; దమయంతికేక, నలునకుక, దమయంతి గుణగణం బులు=దమయంతియొక్క యన్ని మంచిగుణములరాసులును, జనులు, ఇమ్ము

లక్ = బాగుగా, పొగడుటక్, ఇరువురకుక్, ఎదలక్ = మనస్సులలోపలి,
మనోభవవికారవిభ్రమము = మనస్సుధవికారచేష్ట, వెలనెక్ = కలిగెను.

10. ఒక్కనాడు, నలుండు, దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుండై = దమ
యంతియొక్క, సుగుణములనెడి త్రాళ్ళచేతఁ గట్టబడిన మనస్సుగలవాండై,
మదన అనలంబు = మనస్సుధతాపంబును, సహింపక్, ఓపక = ఓర్వఁజాల
క, ప్రమదావనంబునక్ = ఉద్యానవనమునందు, ఉండునంతక్ = ఉండఁ
గా, అంతఃక్షత్రీకాంతాహారావళియుఁబోలెక్ = ఆకాశలక్ష్మీయనెడు (స్త్రీ)
యొక్కముత్యాలదండలవరుసయొ ఆనునట్లు, హంసలవళి = హంసలగుంపు,
అవసితలంబునకుక్ = పుడమికి, అవతరించినక్ = దిగఁగా.

11. వీరుండు = మొనగాడయిన, వీరసేనసుతుండు = వీరసేనమహా
రాజుకొమరుడగు నలమహారాజు, హంసలనడబెడంగుక్ = రాజహంసలయొక్క
నడకసాంపును, చూచి, నగుచుక్ = ఆశ్చర్యపడుచు, వానిక్, ఎగిచిఎగిచి =
తఱిమితఱిమి, అందుక్ = ఆరాయంచలలో, (ఒకహంస) ఎగయక ఉండ,
గక్ = ఎగిరిపోకయుండఁగా, అతిరయమునక్ = కడునడితో, ఒక్కహం
సక్ = ఆరాజహంసను, పట్టుకొనియె.

12. దానిక్ = ఆహంసను, విడిచిపోవఁగాక్ ఓపక = ఇష్టపడక
అఱచుచుక్, అంతఃక్షయనక్, హంసలు ఎల్లక్ = రాజహంసలన్నియు
శారద...ముఁబోలెక్ - శారద = శరత్కాలమందుఁబుట్టిన, అభ్ర = మేఘు
ముల, శేకల = తునుకలయొక్క, చయమునబోలెక్ = రాశివలె, పిండుకట్టి =
గుంపుగూడి, తిరుగుచుండెను.

13. అదియొక్ = ఆపట్టపడినహంసయు, తనకు, అమ్మనుజేశ్వరుండు =
ఆస్యపాలుండు, అసాయంబు = కీడు, చేయును అకా = చేయునుకదా అని,
తలచి, వెఱచి = భయపడి, మనుష్యవాక్యములక్ = మానవభాషతో, ఇల్లు,
అనియొక్, అయ్యా, ఏను, నీకుక్, ప్రియంబు = ఇష్టమును, చేసెదను, నీ
హృదయకుశ్వరి = నిఘాణశల్లభ, విసదమయంతిపాలికిక్ = విసదమయంతి
యొద్దకు, పోయి; నీగుణంబులు, దానికిక్, పట్టించి, చెప్పి, ఆకస్య = ఆ

పడుచు, అమృతం, అపేక్షింపక, నీయంబుకొని అమృతంబు, బద్ధఅనురాగం = ఉంచబడిన ప్రేమగలది (ప్రేమయించునదియనుట), అగునట్లు, చేసెదన్.

14. అనినన్, విని, హంసవచనము, తనహృదయంబునకున్ = తనమనస్సునకు, అమృతధారాపాతంబునుం బోలెన్ = అమృతధార కాజినట్లు, ఐనన్ = కాగా, నృపనందనుడు, అనురక్తుడు ఐ = ప్రేమగలవాడై దానిని, తడయక = ఆలశ్యముచేయక, విడిచెను.

15. హంసపిండుతోన్ = హంసలగుంపుతో, అదియును, విదర్భాపురికిన్, పఱచి = ఎగిరిపోయి, అందు, ఉపనంబునన్ = తోటలో, సఖిజనపరివృతఁబడి = చెరుకత్తియలతోఁగూడినదయి, ఉన్నదమయంతిపాలికిన్, పోయి, విహరించుచుండెన్, అంతన్ = తర్వాత, అహంసలన్, చూచి, పరమకౌతుకంబునన్ = ఎక్కువ సంతోషముతో, వైషద్యముతో నన్వయము.

16. ఒండొరులన్ = ఒకరినొక్కరు, నడవన్ కన్ = దాటునట్లు, ఆ ఉదిదలులన్ = ఆస్త్రీలందఱు, పఱచి, ఒక్కొక్కలహంసన్, పట్టుకొనినన్ అందున్ = అహంసలలోపల, నలుచేతన్, విడువంగఁబడినహంస, చెలువముగన్ = తిన్నగా, దమయంతిచేతన్ = దయచుంతిచేత, పట్టువడియెన్ = చిక్కును.

17. దమయంతికిన్, నలునకున్, సంగమకారణదూతంబుచేరికనుపేతువయినట్టిదూత, అయినకలహంస, మనోజ్ఞమనుష్యవాక్యములన్ = ఇంపయిన మానవుల పలుకులతో, ఆదమయంతికిన్, హర్షము = సంతోషము, ఎసగన్ = హెచ్చునట్లు, తొన్ = అహంస, ఇట్లు అరియెన్.

18. నీహృదయంబునన్ = నీమనోనాయకుడు, ఐననలునొద్దనుండి వచ్చితిని. అపార...మందున్ - అపార = అంతములేని, పారావారపర్యంతంబు = సముద్రములవఱకునుండు, మహితలంబునన్ = భూమియందు, నాచూడని రాజులు = నేనుచూడనినృపాలురు, లేరు. సర్వగుణాంబులందున్ = అన్నిగుణములందును, అందమునందును, ఎవ్వరు, నలున్, పోలరు = నలునితో సాటిగారు.

19. ఏవు, నలునకుక, పేర్కొనో = మక్కువతో, దేవివి=పట్టు
రాణివి, ఐనక కాక = అయిననేకాని, ఏ...నకులు - అవి, ఏ=ఏయొక్క, సముజ్జ్వల=పెలుగునట్టి, రూప=ఆకారము, కాంతి=అందము, విభవ=కలమి
సత్య=ఎడతెగని, సాభాగ్యభాగ్య=అదృష్టము, అభిజాత్య = గొప్పవంశము
నందుబుట్టుక, భద్రలక్షణ=శుభలక్షణములు అను వీనియొక్క, ఆవళులు =
సమూహములు, సఫలంబులు = సార్థకములు, అగునె ? (కావు అనుట.)

20. ఏవు, నారీరత్నంబవు=స్త్రీలలోను త్తమురాలవు, అతండు, పురుష
క్రేమణుడు, మీయిద్దఱుసమాగమంబు = మీయిద్దఱి కూడిక, అన్యోన్య శోభా
కరంబు=ఒకొకరిలకుఁ గాంతిని గల్గించునది, అగును, అనినక, విని, సం
తృప్తహృదయయై = మనస్సునందు సంతోషమందినదయి, దమయంతి,
దానికీక, ఇట్లు, అనియె.

21. ఆరాజుగణములు, నాకుక, ఎఱింగించినట్టల = తెల్పినట్లే,
నన్నుక (నాగుణములను), ఆరాజునకుక, ఎఱిగించి, ఆరంగక = నిజము
గా, కగుణ=దయ; నాయందుక, కావింపుము. అనవుకుక, సేవధదేశము
నకుక, అరిగి, వాంస, వీరసేనజునకుక=నలునకు, దానిగుణరూపవిభవముల్ =
ఆస్త్రీయొక్క మంచిగుణములు చక్కనిరూపము వీనియొక్క యతిశయత్వ
మును చెప్పెను.

22. అంతక (అట్లు చెప్పినతర్వాత).

23. నలదమయంతులు, ఇద్దఱు, మనఃప్రభవ అనలబాధ్యమానలై = మ
స్మృతసంతాపమనెడి వేడిమిచేత మాడినవారలై, విలసత్ నవనందనంబులక =
అందములై యుండు క్రొత్తయుద్వానవనంబులయందును, సశినదళంబునక =
తామరతొండలచేతను, ఘనసారపాంసులక = కర్పూరపుధూళులచేతను, చం
దనచారుచర్చలక = మనోహరమైన గండపుబూతలచేతను, దీర్ఘవాసరని
శల్ = నిడివియైన రేలం బగళ్ళను, సుషిరి = చేసిరి. (తామరపువ్వులు గండ
పుబూతలు మొదలగునవి తాపము నణచునవి గనుక నియుపచారములచే
రేలంబగళ్ళొక్కరి నొక్కరు స్మరించుచునే యుండిరి యని భావము.)

24. ఇట్లు, ఇద్దఱు అన్యోన్యరూపగుణశ్రవణసంజాతప్రీతులై = ఒం
డొరులగుణముల యాలకింపులచేఁ బుట్టిన యనురాగము గలవారయి, ఉండు
సంతక = ఉన్నప్పుడు, అంతః...వదన = అంతఃకరణ = మనస్సునందు,
సంతత = చక్కగా వ్యాపించియుండు, మనోజాత = మన్మథవికారముల
నగలగిన, సంతాప = వేడిమిచేత, వివర్ణ = కాంతిలేని, వదన = మోముగలది
అయి, ఆదమయంతిక, చూచి, భయ...దయలు, భయ = వెఱచుచేతను,
సంభ్రమ = తత్తఱపాటుచేతను, అక్రాస్త = చుట్టుకొనబడిన, హృదయలు =
మనస్సులుగలవారు, అగుచుక, సభీజనంబులు, ఎల్లక = చెలికత్తెలందఱు,
ఆకొమలిన్పత్తాంతంబు, అంతయుక, భీమునకు = దమయంతిత్రిడికి, ఎఱిం
గించి, ఇట్లు, అఁగి.

25. ధరఅధినాథ = ఓపుడమితఁడా, లతాంగి = తీగవంటిమేను
గలదియగు, కలహంస, పలికినపలుకులు, గణించుచుక = ఎంచును, వడిక =
వేగముగా, దానిసోయినవలను = అహంసవీరిన తట్టునకే, చూచుక, సఖుల
తోక = చెలికత్తెలతో, పలుకదు, తాను, ఆనుదినంబు = ప్రతిదినమున,
చాఱవిభూషణఅహరశయ్యాఅసనభోగంబులందుక = సొగసైనసొమ్ములు దా
ల్చుట, మంచిభోజనముచేయుట, వేడుకమున అటలాడుట, మెత్తనిపాన్పు
లందుబహుశుట యను సౌఖ్యములనుభవించుటయందు, విముఖియై = ఆస
లేనిదై, రేయివగులక, నిద్రయుక, ఎప్పుడును, ఎఱుఁగక, దమయంతి, నలు
డు, అను, ధరణినాథుక ఆ రాజునందే, బుద్ధి, నిల్పి, కందర్పబాధిత =
మరునివేదనచే నొచ్చినది, అగుచుక, ఉన్నయది, ఉరుగుణ అధ్యులక =
గొప్పసుగుణములచే నిండినవారగు, ఒరులక = ఇతరులైన. ధరణిపతులక =
రాజులను, (వారు) ఎంత విభవయుక్తులు ఐనక = ఎంతసంపదగలవారైనను,
నినక, ఒల్లరు = ఇష్టపడదు.

26. ఆనినక, విని. భీముండు, ఏమి, చేయుదును. ఎవ్వధంబునక =
ఏరీతిగా, అమృతహీనతక = అనలమహారాజును, ఇటకుక, దావింపక అగునో =

రప్పింపవచ్చునో (ఓ సందేశార్థకము), అని, చింతించుచున్ = వగచుచు, సంప్రాప్తయౌవన = నయస్సవచ్చినది, ఐన, కూతున్ = దమయంతిని, చూచి, అప్పుడు.

27. అవై దర్శనం = ఆవిదర్శనదేశపురాజు, నిఖిలధరావలయుములోనన్ = సకలభూమండలమునందు, కలుగున్ = ఉన్న, రాజన్యులన్ = రాజులను, నానా విషయఅధీశులన్ = అన్నిదేశములరాజును, తత్ స్వయంవరవ్యాజమునన్ = ఆదమయంతియొక్క స్వయంవరమునెడి నెపముచేత, రావించెను = పిలిపించెను.

28. ననుజితశ్చగ్రలు ఎల్లన్ = రాజులందఱును, నైస్యస్యందనఘట్ట నన్ = సేనలయు, రథములయు త్రొక్కుడుచేత, అవనితలము = భూమి, తల్లడ పడన్ = అదరునట్లు, బోరనన్ = వేగముగా, దమయంతీ స్వయంవరమునకున్, ఒప్పున్ = బాగుగా, చనుదెంచిరి = వచ్చిరి.

29. తత్సమయంబునన్ = రాజులు దమయంతీ స్వయంవరమునకువచ్చు నపుడు, పర్వతనారదులు = పర్వతుడు నారదుడు అను, పురాణమునులు = పూర్వులగుమహర్షులు, భూలోకంబు ఎల్లన్, క్రుష్కరి = తిరిగి, ఇంద్రలోకం బునకున్, పోయినన్ = పోగా, ఇంద్రుడు, వారిన్, పూజించి భూలోకం బునన్, కుశలవార్త = క్షేమసమాచారము, ఇది, ఎట్లు = దీనికేమికారణము? ధర్మపరిపాలనపరులై = త్రితీయధర్మమును గాపాడఁగోరికగలవారై, వీరులు ఐ = శూరులై, రణనిహతులు ఐన = పోరనైనగ, రాజులు, అక్షయలోకముఖం బులు = శాశ్వతములైన స్వర్గాదిలోకంబులందమభివింపదగిన సౌఖ్యములను అనుభవింపన్, అతిగ్గులై = విందులుగావచ్చినవారై, ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి ఎంతకాలంబు, అయ్యెను. రాకారణంబు, ఏమి, అనినన్, అయ్యింద్రు నకున్, నారదుండు, ఇట్లనియె.

30. నర... కన్యకలకంటెన్ = మనుష్యులు, సిద్ధులు, సామ్యులు, విద్యా ధర్మలు, వేల్పులు మొదలగువారి కన్యకలకంటె, దమయంతి ఆ, సుందరి = అందకత్తె, ఇట్లు, మహిన్ = భూమియందు, దానినుస్వయంవరము = ఆ దమ

యంతియొక్క చక్కని స్వయంవరము, అరుదై = వింతయై, వట్టిలుచున్న
యది = నడచుచున్నది.

రి1. అందులకు = ఆస్వయంవరమునకై, ధరణి = భూమియందు, కలన్యపనందనులు ఎల్లను = ఉన్నట్టి జపుతులందఱును, ముదంబున = సంతోషముతో, పోయెడువేడ్క = పోవునట్టియుత్సాహముతో, తమ లోక = వారిలో, కడునెయ్యమున = ఎక్కువ చెమిచేత, కయ్యములు = యుద్ధములు, క్రందుక = తఱచుగా, లేస్తువారు = చేయకుండువారు.

రి2. అనినక, విని, ఇంద్రుడును, లోకపాలవరులును = లోకపాలకులలో శ్రేష్ఠులగు యమ వరుణ కుబేరులును, తత్ ఆలోకనకౌతుకంబునక = అదమయంతియొక్క (స) చూచుటయందలి యపేక్షతో; కనక...ధులై - కనక = బంగారుతోఁజేయబడి; రత్న = రత్నములచేఁ బొదుగబడినవై; రమ్య = అందములైన; విమాన = ఆకాశయానములును; ఆరూఢులు ఐ = ఎక్కినవారలయి, భూలోకంబునకు, వచ్చి; దమయంతీస్వయంవరమునకు; పోయెడు వానిక = పోవువానిని; ఆదిత్యులతోనక = పన్నిద్దఱు (12) నూర్వులలోపల; విష్ణుండునుంబోలెక = విష్ణువనువానివలె; తేజస్ అధికుండయినవానిని = ఎక్కువగాఁ బ్రకాశించువానిని; అనన్య...విభవంబునక - అనన్యసాధారణ = ఇతరులకు లేనట్టి; రూపవిభవంబునక = సౌందర్యాతిశయముచేత; రెండవ మన్మథుండునుంబోనివాని = రెండవ మన్మథుడోయనఁదగినవాని; నలుక; కని = చూచి; అంతరిక్షంబునక = ఆకాశమున, విమానంబులు; నిలిపి; భూతలంబునకు; వచ్చి; వానికి; ఇట్లు; అనిరి.

రి3. నిత్యసత్యవ్రత = ఎడతెగక నిజముపలుకుట యనునియమముగల; నిషభేక = ఓనిషభదేశాధిపా; నీవు; మాకుక; అమరంగక = చక్కఁగాదూతవు ఐ; అభిమతంబు చేయుము = ఇష్టము నెఱవేర్చుము. నావుడుక = అరియడు గఁగా; చెచ్చెరక = వేగిరముగా; అట్లులచేసెదను. మఱి = అయిన; నాకుక; చెప్పుడు అ = చెప్పడి. మీరలు; ఎవ్వారలు = ఎవరు; ఏను; మీకుక; ఇష్టంబుగాక; దూతను ఐ; ఏమి; చేయుదును. అనినక; ఆతనికిక; అమరేశ్వ

రుడు=ఇంద్రుడు; ఇట్టులు; అనియెక; నేను; ఇంద్రుండను; వీరు; దిక్పాలురు
= దిక్కులేలువారు; విదితయశులు = ప్రసిద్ధిక్కిన కీర్తిగలవారు; ధరణి-
ఓప్పుచున్న = జరుగుచున్న; దమయంతి సుస్వయంవరముక; చూచు వేడ్క-
వచ్చియున్న వారము. ఈవు; మమ్ముక; నామధేయకీర్తనములక = పేరులు
పెట్టి పిలుచుటచేత; ఎఱిగింపుము = తెలుపుము.

34. అట్లయినక = నీ వట్లుచేసితివేని; అకొమలి-ఆదమయంతి; మాయం
దుక; తనవలచువానిక = తానుగోరినవానిని; సరించుక = కోరును. ఇంద్రున
కుక; నలుడు; కృతాంజలి ఐ=చేతులు జోడించుకొన్నవాడై; ఇట్టు;
అనియెక;

35. నన్నుక; ఏకాధకసమవేతుక = అదేపనితో వచ్చినవానినిగా;
ఎఱిగిఎఱిగి=తెలిసి తెలిసి; ఇట్టిపనికిక; పనుపక = పంపుట; పాడిఅయ్య =
న్యాయమటుయ్య- అనినక; ఉత్సుకుండవై = వేడ్కతో గూడినవాడవై;
ఏల; చేసెదను; అంటివి; నీకు; చేయకుండక = చేయక యుండుట అగునే =
యుక్తమగునే.

36. నిన్ను, సత్యసత్యనిరతుక-కాక = ఎడతెగక సత్యము పలుకుట
యందే యాసక్తునిగా, ఎఱిగి, ఇక్కార్థంబునకుక, వలను = ఉపాయము,
కలుగుట = ఉండుట, ఎఱిగి, దూతభావము=దూతకృత్యము, అపేక్షించి =
కోరి, పనుపవలసెక = పంపవలసినచ్చెను, దేవహితముక = దేవతలకుగా
వలసిన, దీనిక = ఈపనిని, తీర్పవలయుక = నెఱవేర్పవలయును.

37. ఆయుధీయసురక్షితంబు=ఆయుధములను ధరించిన భటులచేత
క్రమంగా గాపాడబడినది, ఐన, రాజగృహంబు = రాజునంతఃపురంబును, ఎ
ట్లు చొఱనగుక = ప్రవేశింపవచ్చును. అని, శంకింపవలదు = సందేహపడ
వలదు, దమయంతినివేశంబుక = దమయంతియొక్కయింట, (ప్రవేశించున
ప్పుడు) నిన్ను, ఎవ్వరు, వారింపక = అడ్డగించుటకు, ఓడుదురు = చాలరు;
అనిన, శక్రవచనంబులక=ఇంద్రునిమాటలచేత, అశంకితుండై = భయములేని

వాడై, నలుండు, ఒక్కరుండ=ఒక్కడే, విదర్భాపురంబునకుఁ, పోయి, దమయంతిగృహంబు చొచ్చి = దమయంతి యంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

88. హంసచేక్=హంసవలన, తనవినినంతకంటెక్=తానువిన్నదాని కంటె, రూపవిభన అతిశయములక్=సౌందర్యసంపదల హెచ్చులతో, వెలయుదానిని=ప్రకాశించునదియు, సురకన్యకలయట్టి = దేవతా స్త్రీలనుబోలినట్టి సురుచిరశతకన్యకాశిచేక్=మిక్కిలి యందకత్తెలైననూర్వరుఁపడుచులగు చెలికత్తెలచే, పరివృత ఐనదానిని=చుట్టబడినదియు, హృదయేశుఁడు=తన మనోవల్లభుఁడు, ఐన, తన్నుక్ (నలుం పేరును అనుట, ఎప్పుడుక్=ఎల్లప్పుడు, వినుచున్కిక్ = వినుచుండుటచేత, అలయక = శ్రమపడక, ఆశ్వాసిత ఐనదానిని=ఊఁజుటనొంది యుండునదియునైన, దమయంతిని, చూచి, నలుండు కందర్పశర అవినుఁడు=మన్మథభాణములచేఁ గొట్టబడినవాఁడు, అంతక్=తర్వాత, అతనిక్, చూచి, ఇతఁడు = ఈయగపడువాఁడు, అపూర్వమనుజుఁడు=క్రొత్తమనుష్యుఁడు, ఎందుండి=ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచుక్=ఆదరిపడి, అపుడు, లతాంగులుఎల్లక్ = స్త్రీలందఱు; ఆనంబులను = తమకూర్చున్నతావుననుండి; డిగ్గి=దిగి; మనంబులందుక్ = మనస్సులలో హర్షము=సంతోషము; ఎసఁగక్ = హెచ్చఁగా; ప్రత్యుద్ధతలు ఐరి = ఎదుఁగొలుసిరి.

89. దమయంతి మనోధవనిభుక్ = (రూపమున) మన్మథునితో సమానుండును; అమర ఇంద్రప్రతిముక్=(పరాక్రమున) దేవేంద్రునితోఁ దుల్యుఁడును; దినకర ఆభుక్=(ప్రతాపమున) సూర్యునితో సాటియైనవాఁడును; సుధోరుక్పముక్=(అహోదము గలిగించుటయందు) చంద్రునితో సమానుఁడును వరుణసముక్ = (దయయందు) వరుణునిఁ బోలువాఁడును; ధనదహపముక్=(భాగ్యమునందు) కుబేరుడేసాటిగాఁ గలవాఁడును; అశ్వీసమానుక్ = (చక్కదనమున) నశ్వీసిదేవతలతో నీడగువాఁడును ఐన నివధపతిక్ = నివధదేశము నేలికయగు నలుక్ చూచి పైపద్యముతో నన్వయము,

40. వారిరుహనేత్ర=కమలములంబోలు కన్నులుగలదగు దయయంతి, మదనప్రేతయై = మన్మథునిచేఁ బుణ్యొల్పబడినదై, లజ్జ ఉడిగి = సిగ్గుమాలి, భీతిల్లక=భయపడక, బృందారకమూర్తికిఁ=దివ్యశరీరము గలవాడగు, రాజకుమారునకుఁ = నలునకు, మందచుంద మృదు ఉక్తిఁ = మిక్కిలితిన్ననైన యింపుమాటలతో, ఇట్లు, అనియె.

41. సీవు, మహానుభావుడవు=ఎక్కువ మహిమగలవాడవు, ఇందు లకుఁ=ఇచ్చటికి, ఏమి కారణంబునఁ=ఏమి త్తముచేత, ఏకతంబున = ఒంట రిగా, వచ్చితివి, ఇది=ఈయంతఃపురము, అత్యుగ్రశాసనుడు = మిక్కిలి కఠిన ముగా దండించువాడు. ఐన మనీయజనకుచేఁ = ఐన నాతండ్రిచేత, సురక్షితంబు అగుటచేఁ = పదిలముగాఁ గాసాడబడున దగుటచేత, ఎవ్వరికిఁ, చొఱఁ = లోపలికి వచ్చుటకు, అశక్యంబు = వీలుగాదు. దీనిఁ=ఈయంతి పురంబును, ఎవ్వరు, ఎఱుంగకుండఁ=తెలియకుండులాగున, చొచ్చితివి=ప్రవేశించితివి. నాకుఁ, మనోవేదనావివర్ధనుండవుఐన = మనస్సులో సంతాపమును పెంచువాడవయిన, సితేజగు = సవర్తమానము, ఎఱింగింపుము. అనినఁ, దానికిఁ, నలుండు, ఇట్లు, అనియె.

42-43. ఇంతి = ఓదమయంతి, ఏను, దేవమూతను, నలుండు, అను వాడను, ఇంద్ర ధనద వరుణ యములు = ఇంద్రుడు కుబేరుడు వరుణుడు యముడును, సీ స్వయంవరముఁ, నెమ్మిలోఁ=ప్రీతితో, చూడంగఁ=చూచుటకు, అరుగుదెంచి=వచ్చి, అబల=ఓఛైర్యములేనిదానా, నన్ను మున్ను = ముందుగా, నీయొద్దకుఁ, పుత్తెంచిరి=పంపిరి, మాయందుఁ=మాలోపల, ఒక్క యని=ఒకనిని, ఇష్టమతిఁ=అపేక్షగల బుద్ధితో, నెరియింపఁ = కోరుటకు, తోయజముఖిఁ = తామరపువ్వుబోలు మొగముగల యా దయయంతిని, ప్రార్థింపుము. మా యందఱి ప్రేయము = మాయందఱి కోరికను, సంప్రీతిఁ = ఇష్టముతో, ఒనర్చుము అ = చేయుము సుమీ.

44. అని, పంచినఁ=పంపఁగా, తత్ప్రభావంబునఁ = వారి యను గ్రహమునలన, అలక్ష్మీతుండనై = ఇతరులకుఁ గనబడని వాడనై, వచ్చితిని.

వాడై, నలుండు, ఒక్కరుండ=ఒక్కడే, విదర్భాపురంబునకు, పోయి, దమయంతిగృహంబు చొచ్చి = దమయంతి యంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

88. హంసచేత్ = హంసవలన, తనవినంతకంటెక్ = తానువిన్నదాని కంటె, రూపవిభవ అతిశయములక్ = సౌందర్యసంపదల హేచ్చులతో, వెలయుదానిని = ప్రకాశించునదియు, సురకన్యకలయట్టి = దేవతా స్త్రీలనుబోలినట్టి సురుచిరకన్యకాశిచేత్ = మిక్కిలి యందకత్తెలై సమూహ్యరూపదుచులగు చెల్లెలకత్తెలచే, పరివృత విసదానిని = చుట్టబడినదియు, హృదయేశుండు = తన మనోవల్లభుండు, విస, తన్నుక్ (నలుచు పేరును అనుట, ఎప్పుడుక్ = ఎల్లప్పుడు, వినుచున్కిక్ = వినుచుండుటచేత, అలయక = శ్రమపడక, ఆగ్యాసిత విసదానిని = ఊఱుటనొంది యుండునదియునైన, దమయంతిని, చూచి, నలుండు కందర్పశర అవిధుండు = మన్మథబాణములచే గొట్టబడినవాడు, అంతక్ = తర్వాత, అతనిక్, చూచి, ఇతడు = ఈయగపడువాడు, అపూర్వమనుజుండు = క్రొత్తమనుష్యుండు, ఎందుండి = ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచుక్ = అడరిపడి, అపుడు, లతాంగులు ఎల్లక్ = స్త్రీలందఱు; ఆసనంబులను = తమకూర్చున్నతావుననుండి; డిగ్గి = దిగి; మనంబులందుక్ = మనస్సులలో హర్షము = సంతోషము; ఎసగక్ = హెచ్చగా; ప్రత్యుద్ధతలు నిలి = ఎదురొలుసిరి.

89. దమయంతి మనోధననిభుక్ = (రూపమున) మన్మథులతో సమానుండును; అమర ఇంద్రప్రతిముక్ = (పరాక్రమమున) దేవేంద్రునితోఁ గుల్యుండును; దినకర ఆభుక్ = (ప్రతాపమున) మూర్ఖులతో సాటియైనవాడును; సుధోరుక్ష్మముక్ = (అహోదము గలిగించుటయందు) చంద్రునితో సమానుండును; వరుణసముక్ = (దయయందు) వరుణుని బోలువాడును; ధనదళిపముక్ = (భాగ్యమునందు) కుబేరుడేసాటిగాఁ గలవాడును; అశ్వీసమానుక్ = (చక్కదనమున) నశ్వినీదేవతలతో నీడగువాడును విస నిమగ్నపతిక్ = నిమగ్నదేశము నేలికయగు నలుక్ చూచి వైపద్యముతో నన్వయము,

ఇంద్రదాదులకు = ఇంద్రుడు మున్నగు వారియొక్క, ప్రియంబు = ఇష్టమును, చేయుము = నెఱవేర్చుము. అనినక, దమయంతి, అనంతవదన వి = తలనంచు కొన్నదై, తొల్లి = మునుపు, హంసచేతక = హంసమూలమున, నలుక - (నలుని గణముల ననుట) విని, వానియందుక అ = ఆనలునియందే, బద్ధ అనురాగ అయి = ప్రేమను బంధించినదై, నవయుచున్నయది = చిక్కిపోవుచున్నట్టిది. అపుడు, అతనిని ఎఱిగి = నలుడని తెలిసికొని, తద్వచనశ్రవణదుఃఖాయమాన మానస అగుచుక-తత్ = ఆనలుని, వచన = మాటలయొక్క, శ్రవణ = వినుటచే, దుఃఖాయమాన = దుఃఖము గలదగుచుండు, మానస అగుచుక = మనసుగలదై, ఇట్లు, అనియె.

45. ఏను, ఏడక = ఎచ్చట, ఇంద్రదాదులు = ఇంద్రుడు మున్నగువారు, ఏడక = ఎచ్చట, వారలకుక, ఎప్పుడు, మొక్కుదును, నేను, సిగ్గనమ = సి యొక్క ధనంబునదానను, భూనాథ = ఓరాజు, సిగ్గణంబులు = సినుగుణంబులు, హంసచేతక = హంసవలన, మనంబునక, నివ్వియున్నదానను = ఉంచు కొనియుండుదానను, భవన్నిమిత్తంబునక = నిరాకృతై, ఇట్లు, అఖిలధారుణీ నాథసార్థంబు = రాజు లందఱియొక్క కూటమును, ఇప్పుడు, కావింపకాక వలసెక = రప్పింపవలసి వచ్చెను. లోకఖ్యాతకీర్తి = జగముల్ల బ్రసిద్ధి చెందిన పేరుగల యోనలుడూ, కరుణించి = దయతలంచి, ఇందుక = ఈనాకు, పతిబుద్ధిక = మగండనెడితలంపును, కావింపుము = ఉంచుము.

46. సివు, దీనికిక, ఒడంబడనినాడు = ఒప్పుకొననప్పుడు, రజ్జు... లంబులక-రజ్జు = తాళ్యచేతనో (ఊరిపోసికొనయో), విమ = గరళముచేతనో (విసముమింగియో), అగ్ని = నిప్పుచేతనో (చిచ్చున నుఱికియో), జలంబులక = నీటిచేతనో (నూయి మొదలగువానియందు బడియో), ప్రాణభక్త్యాగంబు చేసికొందును = ప్రాణములను విడిచెదను. అనిన, దానికిక, నలుడు, ఇట్లు, అనియె.

47. భూతకర్తృలు = ఎక్కువ బలమిగలవారు, సర్వలోకవిభుల్ = అన్ని లోకములకుఁ బ్రభువులు, విభూతిసమృద్ధులు = విశ్వర్యము గలవారు, ఇంద్ర ఉరుగీంద్రులు = ప్రసిద్ధి కెక్కిన గొప్ప పేరుగలవారయిన, అమరకీర్తముల్ = దేవతాశ్రేష్ఠులు, సినుక్, కోరుచున్నవారు, సురలు = వేల్పులు, నీకుక్-ప్రసన్నులై = నీయొడఁ బ్రేమగలవారయి, ఉండఁగా, వారి పాదరజంబుక్-పోలవారిక్=వారియొక్క కాళిదుమ్ముతో సాటికానివానిని; మనుష్యుక్=మానవుని, సంసారిక్=మటుంబిని, కోరఁగక్=కోరుట, చన్నె=యొక్కమా!

48. తరుణీ = ఓజస్వినీ, దేవతలకుక్ = వేల్పులకు, అప్రియంబులు = అనిష్టములు, కావించి = చేసి, మనుష్యులు, ఇలక్ = పుడమియందు, అధమగతులు = నిచగతిగలవారు, అగుదురు. కావునక్ వారికిక్ = అవేల్పులకు, ఇన్ద్రము, కావింపుము = చేయుము, నన్నుక్, పీతిక్ = సంతసముతో, కావుము = రక్షింపుము.

49. అసక్, దమయంతి, నయన అంతర్గత బాష్పధారాకలితకపోలయుగళ-నయన = కన్నులయొక్క, అంతః = లోపలినుండి, గళిత=కాటిన, బాష్ప=కన్నటియొక్క, ధారా=ధారలచే, ఆకళిత=అంతటనిండిన, కపోల=చెక్కిళ్ళయొక్క, యుగళ = జంటగలది, అగుమక్, పెద్దయుక్, ప్రాద్దు=చాలసేపు, చింతించి = ఆలోచించి, నీ యభిప్రాయంబునకుక్ = నీతలంపునకు, నిరసాయంబు = చెఱుపులేయట్టి, ఉపాయంబుక్ = తంత్రమును, కంటివి = కనుగొంటివి, ఇంద్రాదులు; నా స్వయంవరంబునకుక్, వచ్చెదరేని = వచ్చునెడల, వారసన్నిధినిఅ = వారయొడుకునే, నిన్నుక్, పరియించెదను = కోరెదను, అట్లయినక్, నిర్దోషంబు = దోషములేమి, అగును, అనినక్, నలుండు, లోకపాలరపాలికిక్ = లోకపాలరనద్దకు, చని, దమయంతి, పరికినవిధంబుక్ = చెప్పినరీతిని, చెన్నెను. అంతక్ = తరువాత పుణ్యతిథినక్షత్రముహూర్తమునక్ = శుభకరమైన తిథినక్షత్రములతోఁ గూడిన శుభముహూర్తమున; దమయంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లినక్ = జరుగఁగా.

50. సఖినదళసేత్ర=తామరతేకులంబోలు కన్నులుగల యాదమయంతి, నలుని అ కాని = నలునినే తప్ప, (బరుల) వరియింపదు-అటె = వరియింప దట, చూతము. అనుచుక, అమరవరులు= వేల్పులలో మేటులు, నలువురు ను, కడగి=ప్రయత్నముతో, నలరూపములకొ=నలునివేషములతో (కూడి), అతిముదమునకొ=ఎక్కువసంతసముతో, ఆ స్వయంవరంబునకుకొ. పెచ్చిరి,

51. అంతకొ=ఇట్లు ఇంద్రాదు లందఱు రాగా.

52. అంబుజ అక్షి=కమలంబులబోలు కన్నులుగలదగు, దమయంతి, సిత...హస్త ఐ-సిత=తెల్లనైన, పుష్పదామ = పువ్వులసరములచేత, అభి శోభిత=అంతట నలంకరింపజేయబడిన, హస్త ఐ = కరముగలదై (చేతియం దుఁ దెల్లనిపూవులు గ్రుచ్చినసరములు పట్టికొన్నదై), చనుదెంచి=వచ్చి, అ మృహో...నివహంబుకొ-అమృహోత్సవ=ఆస్వయంవరంబును వేడుకయొక్క, దర్శన=చూచుటకై, అగత=వచ్చిన, రాజన్య=రాజులయొక్క, నివహంబుకొ= సమాహమును, నెమ్మితోడకొ=ప్రేమతో, ఈక్షించి = చూచి, నలువురు వేల్పులు=ఇంద్ర యమ వరుణ కుబేరు లనెడి నలువురు దిక్పాలురును, నలుకొ, తొట్టి = పోలి(నలునవలె), అప్పుడు, ఏక ఆకారులు ఐ = ఒకటే యాకార ము గలవారై, ఉన్నకొ, అందుకొ = వారిలో, నలునికొ, ఏర్పరింపగకొ = కనుగొనుటకు, నేరక=చాలక, ఇంద్రాదులను=ఇంద్రుఁడు మొదలగువారిని, నలుకొ, ఎఱుంగు, ఉపాయము, ఇంకకొ, ఎద్దిబిక్కొ=ఏదో, అనుచుకొ, సంశ య అవల ఆత్మఐ=సంశయముచే గలవరపడిన మనస్సుగలదై, సురలార= ఓ దేవతలారా, నలుకొ, ఎఱుంగువిధము, నాకుకొ, చేయుడు=తెలియఁజెప్పుడు ఆత్మరూపధరులరు = నిజరూపమును దాల్చినవారలు, అగుడు, అని తన మనములోనకొ. పరిదేవనంబు, చేసెను, చింతించెను = వగచెను.

53. దేవతలు; దానిపరివేదనంబు=అదమయంతియొక్క- చింతను; విని; కరుణించి=దయతలచి; అనిమిషలోచనంబులు- అనిమిష = తెప్పపాట్లులేని; లోచనంబులు = కన్నులును; అన్వేదగాత్రంబులును = చెమటగాఱని మేను

కాలంబు = చాలదినములు, ఉండే; ఒక్కనాడు; అతడు, అశుచియై = అపశుభముడై, మఱచి = జ్ఞప్తితప్పి, సంఖ్యోపాసనంబు = సంధ్యావందనంబు, చేసినకొ = చేయఁగా, ఉపలబ్ధతనసరుఁడువి = సందుగఁబెట్టినవాడై, కలి, నలునందుకొ, ప్రవేశించి, పుష్కరుఁడు, అనువానిపాలికికొ, పోయి, తన్నుకొ-ఎరింగించి = తాను కల్పపురుషుఁడని తెలిపికొని, నిపు, నలుఁతొకొ, జూదంబు, అడి, వారిరాజ్యంబు, సర్వంబుకొ = అంతయును, ఒడిచికొమ్మ = లాగికొనుము, అని, చెప్పి, తానును, వానికికొ = ఆపుష్కరునికి, విప్ర వేదంబునకొ = బ్రాహ్మణవేదంబుతో, సహాయుడై = తోడ్పడి, అక్షంబులు పాచికలు, కొని = తీసికొని, పుష్కరునితోకొ, ఒక్కటకొ, కూడ, చని, నలుకొ, కాంచి, నిపు, మారాజుతో, జూదంబు, అడుము, అనినకొ.

58. ద్యూతార్థము = జూదముఁమిత్తము, తత్త్విత్వప్రమాణముఁడను = ఆజూదరియగు పుష్కరుఁడే బిలువఁబడినవాడను, వి = అయి, జూదము అడ కుండుట, ధర్మతపేతంబు = న్యాయముతప్పినది, అని, అభిముఖుడై = ఒప్పు కొన్నవాడై, అతనితోకొ = ఆపుష్కరు తో, నలుఁడు, జూదము, అడకొ, కడంగకొ = పూసెను.

59. నలుఁడు, కల్ప్రవేశంబునను = కలిపురుషుని ప్రోత్సాహముచేత, హతమతివి = బుద్ధిగలగినవాడై, నిజప్రతులు = తన మేలుకోరెడివారు, వాఁడని నకొ = అడ్డగించినను, ఉడుగక = నదలక, కలధనములు ఎల్లకొ = తనకున్న యావ దాస్తియు, ఒడ్డుచుకొ = పందెముగాఁబెట్టుచు, అలయక = విసుకుచెందక, జూదమునకొ, విజితుఁడు అగుచుండెకొ = ఓడిపోవుచుండెను.

60. ఇట్లు, అనేకమానంబులు = పెక్కునెలలు, దుర్వ్యసనప్రకృత్యులు = చెడ్డవ్యసనముగు జూదమునంద పేతుగలవాడై, అనలుఁడు, వివిధవస్తువాహన సహంబులు = అన్ని తెఱఁగునైన పదార్థములయు గుఱ్ఱము లేనగులు మోద లగువానియు సమూహంబును, ఒడ్డి = పందెముపెట్టి, పుష్కరునకుకొ, ఓటు నడకొ-పోయినకొ = ఓడుచురాఁగా, పౌరబ్రాహ్మణప్రధానులు-పౌర = పుర

జనులు, బ్రాహ్మణ=ద్విజులు, ప్రధానులు=మంత్రులు, దమయంతీపురస్కృతులు
 ఐ = దమయంతీని మున్నడుకొన్నవారై, వచ్చి, వారించి = అటంకపెట్టి
 యు, కలిసమావేశ పరవశుడు ఐన = కలిపురుషునియొక్క, చొచ్చుటచే నొ
 డలుమఱచినవాడయిన, అన్నలుచేతక, ప్రతిహతులై = ఆపబడినవారయి,
 పలుకకుండిరి. అంతక = అప్పుడు, దమయంతి, చింతాక్రాంతచిత్త ఐ= దుఃఖ
 ముచే నావరింపబడిన మనస్సుగలదై, (మనోదుఃఖముతో నిండినదై)

61. ఎంత=ఎంతదూరము, ఓటువడినక = ఓడిపోయిన, అంతియ=అం
 తమాత్రమే, జూదమునందుక, తగులు = ఆశయు, చలము=పట్టదలయు, అతి
 శయిల్లుక = హెచ్చును, ఏమిచేయుదానను = నేనేమి చేయగలను, ఇది=
 ఈజూదము, ఎగ్గనకుక = కీడునకు, మూలము=కారణము, అని, లతాంగి=
 దమయంతి, దుఃఖితాత్మఅగుచుక = మనస్సున దుఃఖమునొందినదియై.

62. అక్షమల్ = పాచికలు, పుష్కరుందుక = పుష్కరునికి, (వస్త్ర్య
 ధంబున సప్తమి) వశ్యంబులుఐ=ఆధీనములై, ఉనికియుక = ఉండుటయు,
 నలునియందుక = నలునకు, (ఇదియు వస్త్ర్యధమున సప్తమి) ఒండువిధములు,
 అగుటయుక = వేలు తీయగలవిగ నుండుటయు, ఎఱిగి, ఇ జ ఆధీశ్వరనకు =
 తనమగనికి, అపజయముఅకా=ఓటమియేఅగునట్లు, లక్షించి=ఊహించి, సరసిజ
 అక్షి=తమ్మితోకులంబోలుకన్నులుగలదమయంతి, ముక = ముందుగా, భగ్గ
 యనుజ్ఞ=వెనుమిటి యనుజ్ఞను, పడసి= పొంది, వాస్తేయుడు, అనుసారధిక,
 పిలిచి, ఈస్యందనమునక = ఈరథంబునందు, ఇంద్రసేనుడెఅను ఇకు, మా
 రకుక = ఇంద్రసేనుడనెడి యీచిన్నికొడుకును, ఇంద్రసేన అనుకూతుక=
 కుమారుతను, చెచ్చెఱక = వేగమే, తోడుకొని, విదర్భకుక=విదర్భపురికి,
 అరిగి, గుఱుకొని=యత్నించి, మత్ =బంధుజనులయొద్దక = నాచుట్టములకడ
 పెట్టి=విడిచి, సరగ=వేగముగా, రమ్మ, అటంచుక=అచేప్పచు, పంచి=ఆన
 తిచ్చి, అప్తపురోహితమృతిబాంధవ అభిమతముక=ఇష్టలయు పురోహితు
 లయు మంత్రులయు బంధువులయు నభిప్రాయమును పొంది (సారధిక),
 పుచ్చెను = పంపెను.

63. నలుఁడును, ధరణీరాజ్యముక = పుడమియు రాజ్యమును, తలఁ
గకక = సోఁగా, సర్వంబును = యావత్తును, అపహృతంబు ఐనక = దోచు
కొనిపోఁబడఁగా, కడుక = మిక్కిలి, తలరి = భయపడి (చింతించి), అశేష
రాజ్యవిభవచ్యుతుఁడు ఐ = రాజ్యమంతయుఁ బోఁగొట్టుకొన్నవాడై, దమ
యంతిక, తోడ్కొని, వెలువడియొక = పట్టణమును విడిచివెట్టెను.

64. పురమువెలి = పట్టణమునకు వెలుపట, మూడుఅహోరాత్రములు =
మూడుదినములు, వసించియున్న, నలుపాకిక = ఆసలమహారాజునొద్దకు,
జనవిభుఁడు-ఐన-పుష్క-యశాసనమునక = రాజగు పుష్కరుని యానతివల
నను, కలిక...మునక-కలి=కలిపురుషుఁడేత, కృత=చేయఁబడిన, ద్యూత=
జాదమువలని, విద్వేషకారణమునక = విరోధమును కారణమువలనను, ఎవ్వ
రును=ఒక్కఁడైనను, అరుగక = సోపుటకు, ఓడిరి=భయపడిరి.

65. ఇట్లు, సర్వజనసత్కార అర్హుండు అయ్యొక = జనులందఱి
యొక్క మర్యాదలకుఁ దగినవాడైనను, నలుఁడు, విధిసేంబునక = దైన
వశంబువలన, ఎవఁవలనక, సత్కారము=మర్యాద, కానక, జలంబు=నీళ్ళి,
ఆహారముకాక = ఆహారముకాఁగా, తత్పురసమీపంబుక = ఆపట్టణపుచేరున,
దమయంతి ద్వియంధై=దమయంతియే రెండవదిగాఁగలవాడై, ఉండి, బుభు
క్షునీడక=ఆకలిబాధను, సహింప నోపక = ఓర్వఁజాలక, హిరణ్యపక్షం
బులతోక = బంగారుతొక్కలతో, తనముందటక=తనయెదుటతిరుగుచున్న,
పక్షులక, కని, ఆవి=ఆపక్షులు, భక్ష్యములు అగును అని=తినఁదగిననని,
ఆపక్షులక, పక్షికొనక = పట్టుటకు, సమకట్టి=పూని, తనకట్టినపుట్టంబు=
తానుదాన్నినవస్త్రము, వాపైక=ఆపక్షులమీఁద, వైచినక = వేయఁగా,
అని, పుట్టంబుతోక = ఆ వస్త్రముతోనే, గగనంబునకుక = ఆకాశమునకు,
ఎగసి=ఎగిరి, నగుచుక = నవ్వుచు, విగతవస్తుఁడుఐన = కట్టబట్టలేనివాడగు,
నలునికి, ఇట్లనియె.

66. పార్థివేంద్రా = ఓరాజాధిరాజా, సింధవంబును, రాజ్యవంబును, నికృతిక = కపటముతో, కోన్న, అక్షములము = పాచికలము, ఏము, నివస్తుము; అపహరింపక; పక్షిరూపులము వివచ్చి అపహరించితిమి; అని; చెప్పి; చదలక = ఆకాశమందు; అరిగక = పోయెను.

67. నలుండును; వానిక = ఆపక్షులను; చూచి; విస్మయము = ఆశ్చర్యము; అంది; ఈయతుంబులదోషంబునక కాక = ఈపాచికలద్రోహమువలననే తప్ప, ఏమి; నాకుక; ఇట్టిది; అయ్యెను. (ఈపాచికలవలననే నాకింత యనర్థము సంప్రాప్తమయ్యెను) అనుచు; దమయంతి; కట్టిన; పుట్టంబుచెఱంగు = కట్టుకొన్న చీరవైఠుకొంగును; కట్టికొనెను. అట్లు; ఇరువురు = ఇద్దఱు; ఏకనస్తులు వి = ఒంటిపట్టుకట్టినవారై, ఒండొరుల మొగంబులు, చూచి; దుఃఖించుచుండక; నలుడు; దమయంతికిక; ఇట్లు; యె.

68. ఇది; దక్షిణాపథంబునకుక = దక్షిణదేశమునకు; ఇదియుక = మఱియొక్కటి; విదర్భాపురంబునకుక; ఇది; కోసలకుక = కోసలదేశమునకు; ఇది; ఉజ్జయినికిక = ఉజ్జయినిపట్టణమునకును; తెరువులు = మార్గములు; మదిక = మనసులో; ఇట్టిలోనక = ఈదారులలోన; మనకుక = మనము; ఎద్ది = ఏదారి; అరుగక - అగుక = పోనెదగును.

69. ఇందుముఖి = చంద్రబింబముబోలు మోము గలదానా; అడవులలోనక; నాతోక; కడుక ఇడుములు = ఎక్కువ శ్రమలు; పడక ఓపవు = అనుభవింపజాలవు. ఇప్పుడు; నిబంధనంబులకడకుక = నిచుట్టాలదగ్గఱకు; అరుగుము. అనవుడక = అని చెప్పగా; తరుణి = జన్మని యగు దమయంతి; కోకగద్గద = వ్యసనముచే దగ్గుత్తిక కలది; అగుచుక.

70. అతనికిక; ఇట్టులు; అనియెక; అనఁ ఈశ = పుడమిశ్శేడా; నివును, నేనుక, చని, విదర్భక = విదర్భయందు, ఇవ్వలీలక = ఇచ్చానినోరములతో, ఉండదము. మృగా.. ననంబులకుక - మృగ = క్రూరజంతువులచేత, ఆకుల = సింహిన, ఉగ్ర = భయంకరమైన, ననంబులకుక = అడవులకు, అరుగక ఏల = పోవగల, ఇడుములు = ఆపదలు, అరుగక ఏల = పడకుండునకు?

71. అనినక, విని, నలుడు, అవనత అవనుడు వి=తెలవంచుకొన్న వాడై, నిచెప్పినయట్లు = నీమాటప్రకారమే, విదభ్యేశ్యరజ్యంబును = విదభ్యరాజ్యమును, మనరాజ్యంబు అ = మనరాజ్యమే, ఏను, తొల్లి, అధిక ఐశ్వర్యయుతుడను వి = ఎక్కువకలిమితోఁ గూడినవాడైనై, అందులకుఁ = ఆవిదర్భకు, పోయి, బంధుజనులకుఁ = చుట్టాలకు, హృదయము ఆనందము = మనస్సంతోషము; చేసి; ఇప్పుడు; ఇవ్విధంబునకా; సర్వహీనుండనువి = అంతయుఁ బోగొట్టుకొని; ఎట్లు; పోవనేర్తును = పోవఁగలను. అనినక; దమయంతి; ఇట్లు అనియెను.

72. ఎందుక=ఎచ్చటను; అఖిలదుఃఖిలోగ ఆర్తునకుఁ=సకలములైన న్యసనములనువ్యాధులచేత పీడింపఁబడినవానికి; జ్ఞానధంబు = మందు; భార్య అచూప=పెండ్లామెనుమా; ఒనరక = చక్కగా; భార్యసమేతుడు వి = పెండ్లముతోఁగూడినవాడై; ఉన్న వానికికా; ఎంతలుఅపదలు=ఎంతశ్రమములు; అయ్యును=కలిగినను; ఎఱుకపడవు=తెలియవు.

73. ధరణీతలనాగ=ఓపుడమిఁజేడా; అలయు నెడక=పనిచేయుటచే నలపుచెందునపుడు, దయ్య నెడక = దానినడక మొదలగువానిచే శ్రమపడు నపుడు; అకలియును; తృప్తయొక=దప్పియు; ఐనయెడక = కలిగినప్పుడు; కనుగొని=కనిపెట్టి; భార్యయు; పురుషునకుఁ = మగనికి; చిత్తమునకా=మన స్సందు; దుఃఖంబుల=వ్యసనములు, ఇమ్ములకా = చక్కగా; పాచుకా= తొలగించును.

74. కావున; ఇది = ఈదమయంతి; మత్-అధీనజీవిత-నాకులోఁబడిన ప్రాణముగలది; అనియొక; అనునత=నానంటి నియమముగలది; అనునఁచి నదిఅనియు; అనుకంపనయ = దయచూపఁదగినది; అనియు; నన్నకా; విడువక; నాయనుగమనంబునకుఁ = నేను వెంబడించుటకు; అనుమతుండవు; కమ్ము = అంగీకరింపుము. అనినక, అట్లు అ=అలాగున నేచేయుదును. ప్రాణసమానవు= నాప్రాణములకు సమానురాలవు; అయిన; నిన్నకా; ఏల; విడుతును;

ఓడకఉండుము = వ్యసనపడకుండుము. అని నలుఁడు, దయయంతిక్, ఆశాజ
 సిందుచుక్=ఊఁజించుచు, ఒక్కటక్ = కూడ, చనిచ=పోయిపోయి, స్వి
 సంబు=ఏకాంతము, ఐన, విపినంబునక్=అడవియందు, ఒక్కసభక్=ఒక్క-
 రచ్చకొట్టమును, కని, అందుక్ = దానియందు, విశ్రమించి, = దిగి, పరుష
 ధూళిధూసరస్థలంబునక్-పరుష=కఱుకైన, ధూళి=దుమ్ముచే, ధూసరిత=సా
 గవర్ణముగలదిగా చేయబడిన, స్థలంబునక్ = తావునందు, శయనించి, మాగ్గ
 శ్రమనిమిత్త నయనుఁడు ఐ-మార్గశ్రమ = దానినడకవలని యలగుటచే; నిమి
 త్త = మూసికొన్న, నయనుఁడు అయి = కన్నులుగలవాడై, దుఃఖంబునక్
 = వ్యసనముచేత, కన్ను మొగుడకున్నక్ = నేత్రములు మూతపడకయుండఁ
 గా; నిద్రాకయుండఁగా, లేచి=కూర్చుండి, తనసాదములయంతికంబునక్
 =తనకాళ్ళంద, అతిశేషపరవత అయి=ఎక్కువ దానిబడకచే సాకినదై, ని
 ద్రవోయెడు దయయంతిక్, చూచి.

75. ధరణిరాజ్యంబుతోక్=భూమిపరిపాలనంబుతో, సనము ఎల్లక్=
 ద్రవ్యమంతయును, పరులచేక్=శత్రువులచేత, అపహృతంబు, అగుటయుక్=
 అపహరింపబడుటయు, ఆప్త...జనంబులుక్ - ఆప్త = హితముదెల్పివా
 రు, మిత్ర = చెరికాండ్రు; బంధుజనంబులుక్ = చుట్టములును; ప్రకృతిజనం
 బులుక్ = మంత్రులును, విడుచుటయును = విడిచిపెట్టయు. మహానిపిన
 భూమిక్ = కాఱడవియందు; పత్నితోక్=భార్యతో; తనపక్షభ్రమించుట
 యుక్=తానుదిరుగుటయు; అష్ట; తలచి; శోకించి=దుఃఖించి, ఈతగుణి =
 ఈజన్మని; తొల్లి; మృదుశయనంబునక్= మెత్తల పొన్నునందు; మెలఁగెలు-
 చెలికత్తెలు; మెలపుతోక్ = జాగ్రత్తతో; అడుగులు ఒత్తక్= కాళ్ళుపిసుకఁ
 గా; నిద్రామభవిందు = నిద్రపోవునట్టి; కోమల అంగి = మృదుశరీరముగలది;
 ఇపుడు; గుఱుకొని=శ్రమపడి; పాంసుస్థలమునందుక్=దుమ్ముతో నండినతా
 వునందు; నిద్రక్ తగిలినదియుక్ = నిద్ర చెందునదియు; పంకజాక్షి=తాను
 రఁజేకులంబోలు కన్నులుగలదియును; ఈవాస; నాపక్;భార్య; ఐ; దైన
 ఘటనక్ చేసి=గ్రహచారములన; ఇంతదుఃఖంబుక్; పొందెను.

76. ఏను, దీనిముఖంబులకా, చూడనోపను = చూడజాలను, ఎటుకేని యుక్త = ఎచ్చటికేనియు, పోయెదను, ఇది, నన్నుకా, కానక, తనబంధుల యొద్దకుకా, సోయి, దుఃఖపడక, ఉండును. అం విచారించి=తలపోసి, సోపకా, సమకట్టి=పూని, ఆకోమలి; మేలుకొనకుండకా, మెల్లన=తిన్నగా, దానివస్త్రం బునందుకా, అర్థంబు=సగము, చించి, తనకుకా, పరిధానంబు=కట్టుబట్టగా, చేసికొని, వెలువడి = బయటదేరి, కొండొక నేలపోయి=కొంతదూరంబుచని, దమయంతియందుకా, తన నెయ్యంబు అనుపీఠకా=తన ప్రేమయనెడి పీఠను త్రెంపకా, నేరక = చాలక, క్రమమకా = మరల, అచోటికికా, వచ్చి

77. కలి=కలిపురుషుడు, దమయంతికా, పాపకా = విడిపించిపోవు నట్లుచేయుటకు, సమకట్టుకా=పూనును, సతికా = పతివ్రతయైన, ఆలలనను= ఆసుందరిని, నలుడు, దీర్ఘసౌహృదబలంబునకా = విస్తారమైన చెలియొక్క శక్తిచేత, పాయకాఓపడు = వినచిపోవకాజాలడు. ఇట్లులు=ఇన్నిధంబున రెంటికాచేసి=కలిప్రేమ బలమువలన, ఆనలుడు, విమోహరజ్జులకా=మోహ మునెడ్డితాళ్యయందు, పెనంగి=మెనవడి, గత అగతకారి=వచ్చుటపోవుటలను చేయునట్టి, అయిన ఉయ్యెలయునుకా పోలెకా = ఊయాలవలె, ఊటడక = నలుకడనొందక, ఎంతయుకా ప్రాప్తు=దీర్ఘకాలమునకు, వినిశ్చితాత్ముడై = మనమున నిర్ణయము చేసికొన్నవాడై, (పై పద్యం అ.)

78. బాలకా = ధైర్యములేనిదియగు నిదమయంతిని, ఒక్కర్తుకా = ఒంటరిగా, ఇక్కానపాలుచేసి = ఈయడవిపాలుచేసి, నిష్ఠురుడను వి = దయమాలినవాడనై, ఏను, ఎట్లు పోవకా నేర్తును = పోవజాలుదును, అనక = అనితలపెక, కలిచేతకా, ఆకృష్టుడు = ఈడ్వబడినవాడు, వి నలుడు, విగతకరుణుడు వి = దయమాలినవాడై, దమయంతిని, విడిచి, చనియెకా=వెళ్ళిపోయెను.

79. అంతకా=తర్వాత, దమయంతి, మేలుకని=నిద్రలేచి, తనపతికా, కానక=చూడక, తనవస్త్రాభగ్ధనిక గ్రసంబునుకా=తనచీరలో సగము చింప

బడియుండుటను, చూచి లేచి, నలుగడలను = నాలుగుదిక్కులను, పరికించి = వెదకి, భయసోకవ్యాకులచిత్తవి = భీతిచేతను దుఃఖముచేతను గలనరపడిన మనస్సుగలదై.

80. హామహారాజ = ఓరాజేంద్రుడా, మహా...రాతి...మహత్ = గొప్పదైన-విశాలమైన, మహీ=భూమియొక్క, రక్షణ = పాలించుటయందు, దక్ష = నేర్పుగలదైన, దక్షిణబాహు = కుడిచేతిచేత, దండిత=శిక్షింపబడిన, ఆరాతి = శత్రువులుగల, నిమగ్నరాజ్యాగ్రణి = మేటివైన యోమగదేశాధి నాధా, నన్నుక్, ఇట్లు, వీతదయుండవై=దయలేనివాడవై, విడిచిపోవక్= విడిచిపెట్టిపోవుట, తగును ఏ = యుక్తమా? నివు, ఎన్నడు, ధర్మవుక్ = న్యాయమును, తప్పనివాడవు. నూన్యత్రవత్తరతుండవు = నిక్కము పలుకుటయే ప్రధానప్రతముగాఁ గలవాడవు, ఓడకుము = భయపడకుము. అని, ననుక్, ఊడడక్=నిమ్మలించునట్లు; పలికినపలుకు = చెప్పినమాట, మఱనక్ కక్ = మఱచుట, పాడి అయ్య = న్యాయమయ్యా, పొదలలోనక్=ఓల గుంపులందు, దాగి, పొడనూపక = కనబడక, ఇట్లు, ఏల=ఎందుకు; ఊన్మ వాడవు. ఇట్టి ఉగ్రభావము=ఈలాటికటికితనము, ఏల = ఎందుకు, నికుక్; అయ్యెక్=కలిగను. ఎటుక్ = ఎచ్చటికి, పోదును, ఇంకను, ఉగ్రకానన మునక్=భయంకరారణ్యమునందు, నిన్నుక్, ఎట్లు; కాంతును = చూతును.

81. వగవక్ కక్ = యోచింపగా; సాంగఉపాంగములు = ఆఱంగములు ఆఱుఉపాంగములు కూడిన; న్నాలుగువేదములయు = నాలుగువేదములయొక్కయు; అధ్యయనము = చదువుట; పొల్పుగా = సరిగా; ఒకసత్యము లో = సత్యమైనమాటను నెఱవేర్చుటతో; ఎస అగునే = సాటియగునా? ఎవ్వియుక్=ఎట్టిసత్కార్యములును; సత్యంబుక్ = నిక్కము మాటాడుటను; పోలవు అటు = తూగవటు. సత్యవాక్యము నెఱవేర్చుతో నేవియు సమానములుగావు.

82. ప్రాణసమానవు = ప్రాణములతో సాటివి; అయిన నిన్నుక; అన శృంబు = తప్పకను; విడువక; అని; పరికితివి; సత్య ప్రతిపాలనంబు = అడిగినమాట నెఱవేర్చుటను; చేయుము. అని ప్రలాపించుచుక = ఏడ్చుచు; తన ఏకాకిత్వంబునకుక = ఒంటిరితనమునకు; అబలభావంబునకుక = తనయాడుతనమునకును; ప్రతిపద... భయంబునకుక - ప్రతిపదన్యాస = ఒక్కొక్కయడుగెత్తిపెట్టునప్పుడు; జాయమాన = పుట్టుచుండు; కంటక = ముండు; మృగ = మృగములు; పన్నగ = పాములు; వీనివలని; భయంబునకుక = వెరపునకు; వగవక = చింతింపక నిజనాథునసహాయత్వంబునకుక = తనవెనిమిటితోడులేమికి; దుస్సహ... త్వంబునకుక - దుస్సహ = ఓర్వరాని; తుత్ = ఆకలి; పిపాసా = దప్పి; వీని నలనగల్గిన; శ్రమ = బడలిక చేతనైన; ఆకులత్వంబునకుక = కలవరపాటునకు వగచుచుక = చింతించుచు. (పై. పద్య. అన్వ.)

83. అలయుచుక = బడలిక చెందుచు; పులుగుల యెలుగులకుక = పక్షులకూతలకు; ఉలుకుచుక = భయపడుచు; ఉగ్రతపమునకుక = తీక్షణమైన యెండకు; ఓపక = ఓర్వజాలక; వృక్షంబులసడలక = చెట్లసడలయందు; నిలుచుచుక; ఎలుగులక = ఎలుగుబంట్లను; పులులను; చూచి; భయముక కొని = వెఱచి. వగవగచుక = చింతించును.

84. లతాంగి = తీగవంటి మేనుగల దమయంతి; ఏచినపాదలక = క్రిక్కిరిసియున్న పాదలను; పడల్పడక = ప్రోగులుపడునట్లు; త్రోచుచుక; ముండ్రకునుక; అల్లక = మెల్లగా; దూరముగా; తొలగెచుక; దిక్కులు = నలువైపులు; చూచుచుక; తొడరుచుక = తొట్టుపడుచు; త్రెళ్ళుచుక = క్రిందబడుచు; లేచుచు; సంచరించుచుక = నెఱుకుచు; అరిగక = పోయెను.

85. ఇట్లు; అగుచున్నదమయంతి; అంతికన్యస్తవరణ అయినక = సమీపమునందుంపడిన సాదములుగలదికాగా; సమీపమున పాదములెత్తి పెట్టగా, దానిక = అడచయంతి; ఆహారఅర్థిని - ఆహారము గోరనదై; ఒకపన్నగంబు = ఒకపాము; పట్టకొనక = పట్టగా; ఆకొమ = ఆమెత్తని మేనుగల దమయంతి; మెడలనేరక = కదలజాలక.

86. ఇంక కొ విసక = ఇంకమీదైనను; సన్నుక = నాకుఁజను, ఏల; అతింపవు = వినవు. నాధ = నాప్రాణరక్షకా; నాకుక; శరణము; అగుము = రక్షకుడె వగుము. అనుచుక; అఱచుచున్నక = కూయుచుండఁగా; దాని అక్రందనధ్వని = దానియొప్పు చప్పుడును; వినుచుక; ఒక్క ఎఱుకు = ఒక ఎఱుకువాడు; వేగ = త్వరగా; వచ్చి.

87. తనపట్టినసురియక = తానుధరించిన కత్తిచేత; ఆ వెనుఁజామునద నంబు = అకొండచిలువయొక్కనోటిని; నయ్యక = చీలునట్లు; తఱిగినక = నలుకఁగా; రాహుముక్తఅయిన చంద్రరేఖయుక పోలెక = రాహువు నోటినుండి విడువబడిన చంద్రరేఖయె; అజగరముఖంబువలనక = అకొండ చిలువయొక్కనోటినుండి; వెలువడిన = విడిపించుకొనివచ్చిన; దమయంతిక; ఆశ్వాశించి = ఊఱుడించి; తత్ సమీప ... స్నాతను-తత్ = ఆప్రదేశమునకుఁ సమీప = దాపుననున్న; సవోపర = దివ్యమైన కొలనియుదు; స్నాతను = స్నాన ముచేసినదానిని; వన్య...హారముగాక-వన్య = అదనియుందు దొఱకడి; స్వాదు = తియ్యని; ఫల = పండ్లు; ఆహారముగాక = ఆహారముగాఁగలదాని గా; చేసి; సేదదీర్చి = శ్రమపాపి, నీవు; ఎవ్వరిదానవు = ఎవ్వరికి సంబంధించిన దానవు; ఏకతంబు, ఒంటరిగా; ఇచ్చినంబునకుక; ఏలబచ్చితివి; అని; అడిగి, మృదుభాషిణి = తిన్న గా మాటాడునది; ఐక ఆశోచువలనక; అంత వృత్తాంతంబు = సంగతియంతయు; ఎఱింగి = తెలిసికొని.

88. రజనికరఆననక = చంద్రునివంటిముఖముకలదియు; మేచకకుంతల రాజితక = నల్లనికుంతలచేఁ బ్రకాశించునదియు; విలసద్గజగామినిక = గొప్ప యేనుఁగువలె దిన్న గా నడుచునదియు; చందనగంధక = శ్రీచందనమువంటి మేనితావిగలదియు; ప్రకాశితకాంతిసమృద్ధితక = వెల్లిగడి కాంతితోఁగూడి నదియు; పంకజదళలోచనక = తామరతేకులంబోలిన కన్నులుగలదియు నైన; రాజసుతక = రాజపుత్రికయగు దమయంతిని; చూచి, కిరాతుఁడు = ఎఱుకువాడు; కామ...హతుఁడై-కామ = మగ్నగునియొక్క; నిశాత =

వాఁడియైన; శర = అమ్ములచేత, అహతుడై = బాగుగాచేయబడినవాడై
అనింద్యచర్చిత్రకుఁ = పొగడదగిన నడవడిగల; లతాంగికిఁ = దమయంతికి
నేడుకుతోఁ = అపేక్షతో; సజహృదయంబు = తనమనస్సులోని యభిప్రాయమును; ఎఱింగించెఁ = తెలిపెను.

89. అగ్నిశిఖయుఁబోలెఁ = నిప్పుమంటవలె; అంతటను = తాఁకుట
కును; డాయను = దగ్గఱకువచ్చుటకును; చూడఁ = చూచుటకును; రాని
యట్టి = వలనుపడనిదగు; శుభచర్చిత్రకుఁ = పావనమైన నడవడిగల యాదమ
యంతిని; ఎఱుక = జ్ఞానము; లేనియట్టికఱకు ఎఱుకు = లేనట్టి క్రూరుడైన
బోయవాఁడు; కాదు అనక = పరశ్రీనిగోరుట తగదనయొంచక; తనకుఁ;
అయువు = జీవితకాలము, అల్పమువనఁ = తక్కువపడఁగా, అపేక్షించెఁ = కోరెను

90. దమయంతియుఁ; వానిఁ = అయెఱుకువానిని; అఱిగిచూచి =
కోపముతోచూచి, ఏను, పతివ్రతను, వితిని, ఏని, ఇద్దరాత్ముఁడు = చెడ్డతలంపు
గలవాఁడు, వనకిరాతుఁడు; మృతుండు; అయ్యెడుఁ అనిచచ్చునుగాకయని;
కాపంబు; ఇచ్చినఁ, వాఁడు; అప్పుడు = ఆతత్త ణముననే, అగ్నిదగ్ధంబువైన
వృక్షంబునుంబోలెఁ = నిప్పుచేఁ గాలిన చెట్టువలె; విగతజీవుఁడు విప్రప్రాణము
పాసినవాడయి, పడియెఁ; క్రిందబడియెను. అట్లు; పరమపతివ్రతాత్వ
ప్రభావంబునఁ = ఎక్కువయైన పాతివ్రత్య మహిమచేత;

91. బాల = ముదియగు దమయంతి, హృదయమునఁ = మనస్సునందు;
నృపశార్ధులుఁ = రాజులలో శ్రేష్ఠుడైన, నిజాధీశుఁ = తనభర్తనునిలపి; దుష్ట
...నలికిక - దుష్ట - చెడ్డ; ఊరగ = పాములు, కాదూల = పులులు, అభీల = కూరము
లైన, మృగ అనిలికి = మృగముల గుంపునకు, భయము, అందక ఓలిక అ = వరుస
గానే; ఊగ్రఅటవిలోఁ = భయంకరమైన యడవిలో; అరిగెఁ = పోయెను.

92. మఱియుఁ = ఇంకను.

93. సహకార = తియ్యమామిడిచెట్టా; మత్స్రీయసహకారుఁ = నాకు
నెయ్యంపుఁజేసెడివాని; పున్నాగ = సురపొన్న చెట్టా, పున్నాగుఁ = పురుషుల

లో ను త్తముని. తిలక=ఓతిలకవృక్షము; భూభువనతిలకు= భూలోకంబునకు
 దిలకముమాడ్కి, బకాశము గలిగించువానిని; చందన = ఓగంధపుండ్రెట్టా; బుధ
 హరిచందను=పండితులకు గల్పవృక్షమువంటివానిని; పుష్పితాశోక=పూచి
 నయశోకవృక్షము; సుహృజ్ఞనశోకదమను= ప్రేమించువారి దుఃఖమునుబో
 గొట్టువానిని; ఎకుళ=పొగడచెట్టా; కులఏక దీపకు= కులమునకంతటికిముఖ్య
 ప్రకాశకుని; విభీతక=ఓతాండ్రచెట్టా; భయ...హరు= భయ= వెఱపుచేత,
 భీత = దిగులుపడినవారియొక్క; ఆర్తి = బాధలను; హృద=పోగొట్టువాని
 కాన=ఓయరణ్యమా; లోకోత్తరు= జనులలోను త్తముని; ప్రితీతోడ=
 ప్రేమతో; కానరుఏకానరు ఏ = చూచితిరాచూచితిరా; అని; తోయజఅక్షి =
 కమలములుంబోలుకన్నులుగలదమయంతి; మ్రానిమ్రానికి= చెట్లుచెట్టునకు;
 అరిగిఅరిగి = పోయిపోయి; అడుగును, అడుగులు=అఱకాళ్ళు; ఎండెండి=
 ఎక్కువయెండకు; పురపుర=పురపురమని; పొక్క= బొబ్బలులేనగా;
 నిర్మరఅంతరముల= నెలయేళ్ళనడుమ, నిలుచు= నిలువబడును. తరుల
 గిరులయెడల=చెట్లయొక్కయు; కొండలయొక్కయు సందులందు; పాలు
 చు= కనుపట్టును. ఉరుగుహాగృహముల=గొప్పవైన గుహలనెడి గృహ
 ములయందు; తొంగి తొంగిచూచు.

94. ఇట్లు దమయంతి; నిజనాధు=తనమగనిని; అన్వేషించుచు=
 వెదకుచు; భీషణ అరణ్యంబున= భయంకరమైన యడవియందు; తిరుగు
 నది = సంచరించుచు; ముందట= ఎదుట. (పై. ప. అ.)

95. అంభోదహ అక్షి=తమ్మిరేకులవంటి కన్నులు గలదియగు దమ
 యంతి; వారిభక్షులు = స్త్రీయన్నముగాగలవారును; పర్ణభక్షులు=అకులేయా
 హారముగాగలవారును; వాయుభక్షులు = గాలియే యాహారముగాగల
 వారును, శాకసేవారభక్షులు=కూరగాయలునెవ్వరధాన్యమునాహారముగాగల
 వారును; వృక్ష...సప్తలు-వృక్షముల=చెట్లయొద్దయందు; నివాస=ఉండు
 టయందు; సప్తలు=అనగలవారును; వి; తపంబు=తపస్సు; ఆర= తృప్తిగా
 చేయు, మహాముని ఇంద్రులయాశ్రమంబు = మహర్షులతపోవనంబును; పురా

సమాజిత పుణ్యకర్మఫలంబునక = తొలిమీన సంపాదించబడిన పుణ్యకర్మల యొక్క ఫలములచేత, ఎడక = దవ్వనందు, కాంచెక = చూచెను.

96. ఇట్లు, మృగ...రంతరంబు-మృగ = జంతువులు, వ్యాళ = పాములు, తస్కర=దొంగలు, కిరాత=బోయలు, పర్వత=తిప్పలు వీనిచే, నిరంతరంబు,దట్టమైనది, ఆయిన కాంతారంబునక = అడవియందు, పుణ్యనదీతీరంబునందుక = పరిశుద్ధమైన యేటిగట్టునందు, ఒక్కమునిపల్లెయందు = ఒకముని యాశ్రమంబున, వసిష్ఠ...సదృశులు ఐన = వసిష్ఠుడు, వామదేవుడు, వాలభియ్యుడు, భృగువు, నారదుడు వీరితో సమానులైన, మహామునులక = గొప్పముఖులను, కని, నమస్కరించి, ఉన్నక = వారియెదుటను నిలువబడి యండఁగా, ఆమునులు, దమయంతిక జూచి, అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యమునొంది, అవ్వ=అహూ! ఓవు, ఎవ్వరిదానవు =ఎవనిభార్యవు, ఈవనదేవతవే, దేవభామినివి=అచ్చరవే, దివ్యంబు = శ్రేష్ఠము, అయిన ఈదేవంబుతోక, ఏలక్రమమృచెదవు=తిరగదవు, అనినక, వారలకుక,దమయంతి,ఇట్లు, అనియెక.

97. వినుడు, ఏక, ధర్మత్రిక = పుడమియందు, పుణ్యస్థోకుడు, అనగక = అనునట్లును, సదా=విడునక, యజ్ఞనిరతుడు = యాగములు చేయుటయందు శ్రద్ధగలవాడు, అనగక = అనునట్లు, తనరిన = ఒప్పిన, నలునిభార్యను, సజ్జనసుతక = సత్పురుషులచేఁ గొఁయడబడుదానను, దమయంతి అనగక చానిదానను = దమయంతి యను పేరుతో నొప్పుదానను.

98. విధిక్రమంబునక=దైవనిశంబుచేత, నన్నక, నాసి=నదలి, హృదయ ఈశ్వరుడు=నాచునోనాయకుడు, ఎటకేనియక = ఎచ్చటికొ, పోయినక=పోఁగా, తన...చిత్తను వి-తత్ = ఆనావనోవల్లభునియొక్క, అశ్వేషణ = నెదకుటయందు, ఆసక్త=తిగులుగఱగిన, చిత్తనై=మనస్సుగలదాననై, విపిన పరిభ్రమణంబు = అడవియందుఁ దిరుగుట, చేసెదను, ఈతపోవంబునకుక = ఈయాశ్రమమునకు వచ్చి, నలుఁడు, భన...ర్థండు ఆయి -

భవత్ = తమయొక్క, పాద=కాళ్ళకు, అభివందన=మ్రోక్కుటచేత, కృతార్థుడు అయి = ధన్యుడై; ఎక్కడనుకొ = ఏతట్టునకు, పోయెన్, అతని పోయినవలన = అతడుపోయినదిక్కు; ఎఱుగుదురేనికొ = (మీరు) తెలిసికొనియుందురేని, అనతిండు = తెలుపుడు. కొన్నిదినములలోనకొ = స్వల్పకాలములోపల, తద్దగ్ధనంబు = అతని సోబడి, దొరకనినాడు, దేహంబు విడుతును. అని; ఏడ్చుచున్నదానికొ, చూచి, కరుణించి = దయతలచి; మునులు = ఋషులు, ఇట్లు అనిరి.

99. వసజ ఆయత అక్షి = తామరతీరులమాడ్కి విశాలమైన కన్నులు గలదానా; తివిరి=ప్రయత్నపడి, భూజననుతుకొ=పుడమియందలి సకల జనులచే గొనియాడబడువాని, ఎప్పటియట్టుల=యథాప్రకారముగా; తన పురమునకొ = తనపట్టణమందు, తనరెడువానికొ = ఒప్పినవానిని, నలునికొ, కతిపయ దినంబులకొ = కొన్నిదినములలోపల, చూడంగకొ, కాంతువు=చూడఁగలుగుదువు.

100. మేము; తపోదృష్టికొ = జ్ఞానదృష్టిచేత; చూచితిమి=కనుగొంటిమి. దుఃఖింపక ఉండము. అని, తాపసులు; తమయగ్నిహోత్రంబులతో; అపార...లతోకొ-అపార = విస్తారమైన; ఫల=పండ్లచేతను; పుష్ప=పూవుచేతను నిండిన; తరు=చెట్లతోఁగూడిన; నదీ=ఎళ్ళచేత, రమ్య = అందమైన; తపోవనంబులతో; తార=ఆమునులు; అదృశ్యులు ఐనకొ = కనబడకపోగా; చూచి; దమయంతి, ఇది కలయో, నిక్కువంబో=నిజమో అని; విస్మయంబు; అందుచుకొ = వింతపడుచు, చని; ముందటకొ=ఎదుట; ఒకచనుపకొ = ఒక్కబిడారును; కని; భానికొ; చూచునపుడు; అందఱిజనంబులు; మైపద్యముతోనన్వయము.

101. పాంసుజాలంబు=ఎక్కువదుమ్మ; నైకొ=మీద; ప్రాణినికొ=క్రమ్యుఁగా; కరము=మిక్కిలి; రూక్షములు=బిరుసులు;అయిన, ధౌర్ధ్రులకములదానికొ=పైకిరేగినముంగుడులుగలదానిని, అతిమలినంబు = మిక్కిలిమాసినది; ఐనఅర్ధవస్త్రంబునకొ=సగముకోకచేత; ఆవృతంబు=కప్పబడినది; అగు; దేహ

యస్మిదానిక్ = దండమువంటి దేహముగలదానిని, అఱలి, తృవ=దప్పి, నిద్ర, అనువానిక్, ఎఱుగక ఉన్నాదినియుక్ పోలెక్=ఉన్నాదగోగము గలదానివలె, ఉన్నదానిని, దమయంతిక్, చూచి, అందుక్ = వాఱలో, పికాచంబు = దయ్యము, అని, పఱచిరి = పరుగెత్తిరి. కొందఱు, భయముక్, పొందిరి. కొందఱు, అధికహాసంబు చేసిరి = పకపకనవ్విరి. అడవిక్ = అడవిలో ఏమి, రోసెదు = వెదకెదవు. (అని) కొందఱు, అనిరి. కొందఱు, సవు, వేల్పువు= దేవతవు, బౌమవు, అని మొగిలె=పూనికతో నే, కేలు మొగిచి=చేతులుముడిచికోని, మ్రొక్కిరి. అంతక్ = అటుతర్వాత.

102. దమయంతియుక్, సార్థవాహులక్ = బిడారును, చూచి, ఇమ్మహాగహసంబునక్ = ఈగొప్పయడవియందు, ఇట్టి, జనసంకులంబు = జనులచే నండినది, అయిన, సార్థంబు = బిడారు, కానంబడియెను. ఎట్టిపుణ్యంబో = ఏమినాపుణ్యమో, అనుచుక్, వారలకుక్, ఇట్లు, అనియెక్.

103. ఏను; నలుభార్యను, పుణ్యపీఠానతక్ = పాపముచేత (పుణ్యఫలంబు లేకపోవుటచేత) పతిక్=భర్తను, పాసి, నవసి = దిగులుపడి, ఏకాంతముఅ= ఒంటరిగా, ఈకానలక్=ఈయడవియందు, పరిభ్రమించెదను = తిరుగులాడుచున్నాను. అమగసదృశుక్=వేల్పులతో సాటియైనవానిని, కరుణాత్ముక్=దయాస్వభావంబుగలవానిని, నలుక్, కానరు-ఏ=చూడలేదా.

104. అనినక్, దమయంతిక్, అసార్థవాహాధ్యక్షుడు = అబిడారుయొక్క, యజమానుడు, శుచి అనువాడు, ఇట్లు, అనియెక్.

105. ఇవ్వనంబునక్, నలుక్, కానము=(మేము) చూడలేదు. ఎప్పుడును, ఉగ్రకరులక్ = భయంకరములైన యేనుగులను, సింహంబులక్, బుక్షుంబులక్ = ఎలుగుబంటులను; కాంతుము. ఇది = ఈయడవి; మర్త్యులకుక్ = మానవులకు, అవిషయము = చొరగానది, దీనక్ = ఈయరణ్యమందు ఆతపంబు= ఎడ, మూడు-ప్రవేశింపను.

106. అనినక = అనిచెప్పగా, ఇచ్చనుప = ఈబిడారు, ఎటక, సో
యెడుక, అని, అడిగినక, ఇది = ఈబిడారు, చేదిపతి = చేదిదేశపురాజు;
అగుసుబాహుపురంబునకుక = సుబాహువుయొక్క పట్టణమునకు, సోయెడు
ను, అని, చెప్పినక; అట్లువి = అలానైనట్లయితే; ఏను, మితోడక, నచ్చె
దను, అని, పరమపత్రిత = మహాపత్రితయగు దమయంతి, పతిదగ్గునలాల
సవి = భర్తనుచూచుటయం దాతురయె. మునులపలుకులు; తలంచుచుక,
సార్థవాహసమూహంబులతోడక = బిడారుతోడ, అగినక = వెళ్ళగా.

107. ఆచనుప = ఆబిడారు; కడుక = మిక్కిలి; ఎండ; ఎక్కునంత
కుక = ఎక్కునంతవఱకు, ఉడుగక = ఎలుగక, ఉగ్రాటవిలోక = భయంకర
మైన యడవియందు నడచి; బహుశీతజలములక = మిక్కిలి చల్లనినీటిచేత,
బెడగు = రమ్యము; అగు, ఒకచెఱువు ఒద్దక = సొంపయినయొకచెఱువుగ
ట్టున, పెద్దయుక, మిక్కిలి; దప్పిక = దాహముచేతను; విడిసెక = దిగెను.

108. అంతక = తరువాత.

109. అర్ధరాత్రమునప్పుడు = సగమురాత్రియందు; అంగులకుక =
ఆచెఱువులోనికి, గజయూధములు = ఏనుగులగుంపులు, జలకాంక్షకచేసి =
నీరుపట్టుచేత, అంబుధినిచులజలంబులు = సముద్రమునందు నిగ్గులంబులైన నీళ్ళు;
అస్వాదింపక = త్రాగుటకు, చనుబెంచు జలగరసమితియట్లు = నచ్చునట్టి మేఘ
పంక్తియో యనునట్లు, ఏలెంచెను = నచ్చెను. చనుపలోక = ఆబిడారులో
నిద్రావసక్తులువి = నిద్రయందు జిక్కినవారై, మైమఱచి నిద్రించువారై;
ఉన్నవారు, ఉన్నతద్విపములఉగ్రపాదహతికచేసి-ఉన్నత = ఎత్తైన, ద్విప
ముల = ఏనుగులయొక్క; ఉగ్ర = గొప్పవైన; సాద = కాళ్ళయొక్క; హతిక
చేసి = తొక్కుదువలన; భిన్న అంగులు = చేతులు, కాళ్ళు మొదలగునవి విడిగిన
వారు, విరి. అందుక = వారిలో, ఉక్కుఅడగి = ఛైర్యమువీడి, కొందఱు, అఱచి

=కూతలు పెట్టి, ప్రాణభీతికా=ప్రాణములు పోవుననెడిభయముతో, పఱచి= పరుగెత్తి, మహాజములు=చెల్లు, ఎక్కిరి, చనుప=బిడారు, వెనుపు ఆటి= సంతోషంబువీడి; అనితునిసి ఆ పోలెకా= అడకునలేనివానిసంపదకైనడి, అడగి=తగ్గి, విడిసి=చిందగనందరమై, చుయొక్క=పోయెను.

110. అట్టి సంఖ్యోభంబునకా= అట్టి కలగరపాటునందు; మరణంబు నకుకా తప్పి=చావునుండి తప్పించుకొని, దయయితి, ఆత్మగతంబునకా= తన మనస్సులోపలనే, (నై ప. అ)

111. నిధి=దైవంబు, జీవిత అర్థులు ఐన= బ్రతుకుటయంద పేక్షగల వారగు, జీవులకా=ప్రాణులను, సుఖసుప్తులు ఐవవారికా=హాయిగా నిద్రించు వారిని; అఱవకా అఱవకా= (వారు) కూతలు పెట్టుచున్నను, చంపెను. మరణకాంక్షకా=చావఁగోరికతో, ఉన్న, మగూకా=స్త్రీనైన; నన్నకా; చంపఁకా=చంపుటకు, మఱచెను. (అది=అనిధి) కరంబు=మిక్కిలి; మంద బుద్ధి=బుద్ధిలేనిది.

(విధి చానున్న వానిని జంపక, బ్రతుకఁగోరువారిని జంపెను గనుక మూఁటిబుద్ధిగలవాడని దయయితి విసుగుచే దైవమును దూఁతును.)

113. ఈచస్పతోకా=ఈబిడారుతోఁగూడ; చ=వెళ్ళి; ఈవనశ్లేం బుకా=ఈయరణ్యవానమృఖంబు; తలఁగుదును=పాయుదును. అ, బుద్ధికా= మనస్సునందు; తలఁచి; ఉన్నకా=ఉండఁగా, ఉయతరసాగ్రపయోరాశి= ఉయ తర=మిగులగొప్పదైన; సాగ్ర=నగ్గకుల బిడారనెడి; పయోరాశి=సముద్రము; హస్తీయూధ అగస్త్యుచేకా=ఏనుగుల గుంపనెడి యగస్త్యమహామునిచేత, నీతము అయ్యెకా=త్రాగఁబడెను. (తొల్లి అగస్త్యమహాముని పుడినెడితో త్రాగి, సముద్రమున బొట్ట నిరు లేకుండఁ జేసెనట. అట్లే యాయేనుగుల గుంపు బిడారునంతయుఁ గ్రొంద వేసి త్రొక్కి, చంపివేసెను. కనుక బిడారునంతయుఁ హతి మాయెనని తా. రూపకాలంకారము) అదియుకా= అట్లుకుటయు, తొలు పేరకా=మందటిజన్మమునందు; దుష్కృతశక్తియో= పాపబలమో; వగనకా కకా= యోచింపఁగా; నాస్వయంవరమునాడు=

నా పెండ్లియప్పుడు; సురవరులు = దేవతలలో మేటులగు ఇంద్రాదులు; అర్తులు
వి = నన్ను గోరినవారై; చూచుచుకొ; ఉండక; కక; నలక; వడియిం
చిననాటి యెగ్గు = గోరిననాటి తప్పిదమును; తలచి; వేల్పులు; ఇట్టి యాప
దలు = ఇట్టికష్టంబులు; చేసిరి ఓ = కలిగించిరో; అమరకోపమునకొక = దేవతల
యాగ్రహముచేతనే; ఈ వియోగదుఃఖము = ఈ యెడఁబాటువలని ఎంత;
నాకుకొ, కలిగెను. ఇంకకొ ఏమి; చేయుదును; అనుచుకొ; అంబుజాక్షి =
తమ్మికంటి; పగచుచుండెకొ = దుఃఖించుచుండెను.

113. ఇట్లు దుఃఖించుచు; దమయంతి; ప్రభాతంబు వినకొ = తెల్ల
వాఁగఁగా; హతశేషులు అయినవారలతోకొ = చావఁగా మిగిలినవారితో;
అనవరతప్రయాణంబులకొ = ఎడతెగనిదానినడకలచేత; చేదిపతిపురంబు =
చేదిరాజు పట్టణంబును; చొచ్చి = ప్రవేశించి; జనసంకులంబు = జనులచేఁ
గ్రిక్కిరిసినది; అయిన; రాజమార్గముకొ = రాజబాటను; తటియకొ = సమీ
పింపఁగా; వచ్చుచున్నదానికొ = వచ్చునదియు; దినకర...సరంబు- దినకర =
నూద్యునియొక్క; ప్రభా = కాంతులయొక్క; పటల = సమాహముచేత;
ధూసరంబు = తెల్లనల్లనైనైగలసినది; అయిన; దివాతనచంద్రరేఖయుకొ
పోలెకొ = పగటిపూటనుండెడి చంద్రరేఖవలె; దీప్తిహీనయై = కాంతి
లేనిదై; డస్సియుకొ = అలసటనొందియు; రమ్య ఆకృతి వినదాని = చక్కని
రూపంబుగలదియునైన యాదమయంతిని; ప్రాసాదతలగత = మేడమీద
నున్నది; విన; రాజమాత = రాజుతల్లి; ఆ దమయంతికొ; దవ్వులకొ = దూరము
ననే; కని; తన దాదికికొ; ఇట్లు; అనియెకొ.

114. ధూళిధూసర అలకములు = దుమ్ముచేండిన ముంగుడులు; తూలు
చుండకొ = లేగియుండఁగా; జీర్ణమై = చనిగినదై; కడుకొ = మిక్కిలి; మాసిన
చీరకొ; కట్టి; అబల = ఒకానొకపడుచు; ఉన్నతవేసితి - పిచ్చివేషము
ధరించినది; వినలచ్చియుకొ పోలెకొ = లక్ష్మీదేవి వలె; ఇటుకొ = ఇచ్చటికి;
వచ్చుచున్నది; దానికొ; కంటివి ఏ = చూచితివె.

115. అక్ష్మోమలియందుక్ = అచిన్న దానియందు, నాకుక్, అతిన్నే హంబు = ఎక్కువప్రేమ, అయినయని = కలిగినయది. దానిక్, తోడ్కోని = పిల్చు కొని, రమ్ము; అనినక్, అదియుక్ = అదాదియు; దమయంతిక్, తోడ్కోని = పిల్చుకొని; రాజమాతయొద్దకుక్ = రాజు గారి తల్లియొద్దకు; చనినక్ = పోగా, రాజమాతయుక్; దాక్, చూచి; నవు; ఎన్నరిదానవు = ఎన్ననిభార్యవు? ఇట్లు; ఏల; దుఃఖ ఆవేశ వివశవు = దుఃఖముయొక్క పూనికచే, పరవశవు, అయి ఉన్న దానవు; చెప్పము. అనినక్; దమయంతి; ఇట్లు, అనియెక్.

116. అస్వ = ఓయమా! జితవైరి = శత్రువుల గెల్చువాడయిన, మత్పతి = నామగడు, జూదముఆడి; నిరితుడువి = ఓడినవాడై, చనినక్ = (ఆడవులకు) రాగా, పతితోడక్ = మగనితోడ; నడముక్ పోలెక్ = నడవలె, నేనును, పాయక = విడువక; అరిగి; అతిబుభుక్షా ఆతురడు = ఎక్కువ యాకలిచే డస్సినవాడు; ఐనపతిచేతక్, దైవఅనుమతిక్ చేసి = భగవదనుగ్రహమువలన; వంచితనైతిని = మోసపుచ్చబడితిని; ఒక్కచోటుక్; మఱచి, నిదించి. (ప్ర. ప. అ.)

117. అంతనుండియుక్ = అది మొదలుకొని; అమ్మనోనుభావుక్ = ఆ మహాసమర్థుని, ఏకవస్త్రక్ = ఒంటిబట్టగట్టినవానిని, అతిమనోహరుక్ = మిక్కిలి అందమైనవానిని; అన్వేషించుచుక్ = వెదకుచు, సైరంధ్రివ్రతంబుక్ = సరికత్తెనైతి ఆధరణములు మొదలగునవి లేకుండుట. యను నియమమును. చేర్చిని = పూని; వియోగఅనలంబునక్ = పతివిరహమనెడి యగ్ని తాకుడుచేత, కంది = మాడి; కందమూలఫలంబులు = గడ్డలు; దుంపలు; పండ్లుమాత్రమే; ఆహారంబుగాక్ = ఆహారము కాగా; ప్రాద్దుపడినచోటులు = అస్తమయమైన తాళే; సహసంబుగాక్ = ఉనికిపట్టుకాగా; మృగంబులు = అడవిజంతువులే, సహాయంబుగాక్ = తోడుకాగా, సనంబునక్ = అడవియందు, పరిభ్రమించదను = తిరిగదను. అని; భాష్పజలంబులక్ = కన్నీళ్ళచేత; ఉరస్థలపగాగంబు = మృగమునందుబడిన దుమ్ము, పంకంబుచేయుచుక్ = బురదయగు

నట్లు చేయుచు, పలుకక; ఉన్నక; ఆదమయంతికి; రాజమాత, ఇట్లు; ఆ యొక్క.

118. ఇందీవరదళశ్రేత = నల్లగలుచలంబోలు కన్నులు గలదానా, నవు; నాకడక=నాదగ్గర, ఉండును, (నేను)నిపతిని; గోయంగక=వెదకుటకు; భూదేవఉత్తములక = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను, పంచెదను = పంపెదను, నావు డుక=అంచెప్పగా; భీమనందన=దమయంతి, నెమ్మిక్ = ప్రేమతో, ఇట్లు; అయొక్క.

119. ఏను; సైరంధ్రీవతంబు; చేకొని యుండెదను = పూనియుండెదను. ఉచ్చిష్టంబు=ఎంగిలి, భుజింపను = తినను; పదధావనంబుచేయను = (పరపురుషుల) కాళ్ళుగడుగును. పరపురుషులతోక; పలుకనోపను = మాటలాడజాలను. పతిక=భర్తను; అన్వేషించుపొంటెక = వెదకుమిత్తమై; అతిగెడుబ్రాహ్మణులతోక, పలుకుదును. అట్లు ఐనక = నివీమాటలకొప్పుకొంటివేని; నియొద్దక; ఉండుదును. ఒండువిధంబు ఐనక = వేఱువిధముగా నున్నను; ఉండనేరను=(నికడ)ఉండజాలను. అనినక, రాజమాతసంతస్థిని, నీకుక; ఇష్టంబు ఐనవిధంబునకా = ఇచ్చుచొప్పుననే; నాయొద్దక అ=నా దగ్గరనేఉండుము. అని, దానిక=ఆదమయంతిని, అతిగెరవంబునక= ఎక్కువ మద్యాదతో; చేకొనియుండక = ఉంచుకొనుటకు; తనకూతుక, సునంద యగుదానిక, సునంద యనుపేరుగల తనకూతును; సుసంపించినక = సహాయముగా నియ్యగా.

120. నలుదేవి = నలునిపట్టపుదేవియగు దమయంతి, చైద్యేశువుక= సుబాహుని పట్టణంబునందు, ఎదక = మనస్సునందు, పతిక = భర్తను, తలచుచుక, దుస్స...ర్థితవి-దుస్సహ=ఓర్వరాని, వియోగ = ఎడబాటునెడి, తాప=వేడిమిచేత, అర్థితవి = కరులినదై, అలయక = శ్రమచెందక; పుణ్య వ్రతములు=మేలుగావించెడినోములు, సలుపుచుక = చేయుచు, సైరంధ్రీ అనగక = సైరంధ్రీయను పేరుతో, ఉండెను.

121. అట౯=అరణ్యములలో. నలుఁడు; దమయంతిని, పాసి; దారుణ
అరణ్యములలో౯=భీకరమైన యడవిలో; ఆరుగువాఁడు=పోవుచు; ముందట౯
=ఎదుట. (వై. ప. అ.)

122. దవదహనంబు=కాలుచిచ్చు; అవిరళవిస్ఫులింగ నివహంబుల౯
=దట్టములైన మిణుఁగురుల రాసులచేత; అభ్రపథంబు౯=ఆకాశమార్గమున,
అంటుచు౯=తాఁచుచు; ఉదగ్రతరుదాహము చేయుచు ఉన్న౯ = ఎత్తైన
చెట్లను గాల్చుచుండఁగా, మానవపతి=నలుఁడు; దానియంతరమున౯ = అ
మంటనడుచు; సరనాథ=ఓరాజు; నన్ను౯, గారవమున౯=ప్రీతితో; వేగ=
త్వరగా; కాన౯=రక్షించుటకు; ఇట౯=ఇచ్చటికి; రమ్మ, అను, ఆర్తమహా
నినాదము౯=నొచ్చిన గొప్పధ్వనిని. (వై. ప. అ.)

123. వి=అలకించి, శంకింపక=సందేహింపక, చెచ్చెర౯=వేగము
గా, అనఘుఁడు=పాపరహితుఁడైననలుఁడు; అతిఉదగ్రదవానలమధ్యంబునకు౯
-అతి=మిక్కిలి; ఉదగ్ర=హెచ్చిన, దవానల=కాలుచిచ్చయొక్క, మధ్యంబు
నకు౯=నడుమునకు, అగ్ని, దీనిఅనను౯=దేవురింపుమోముగలవాని, మండ
తలంబు౯=చుట్టచుట్టకొనినశరీరముగలవానిని, ఒక్కనాగకుమారు౯=ఒక్క
చిన్నపామును, కనియె౯.

124. ఆనాగకుమారుఁడు=ఆపాఁపకూన, కృతఅంబు వి=చేతులగట్టు
కొన్నవాఁడై, ఏను, కనోగ్రుటకుండు అనువాడను, కర్మవశంబున౯=పాప
కర్మవశముచేత, ఒక బ్రహ్మఋషి౯=ఒకబ్రాహ్మణుఁడయి ఋషియైనవానిని;
ఉల్లంఘించి మీఱి, తత్ శాపంబున౯=అమునిశాపంబువలన, ఏకడ౯ =
ఎచ్చటికిని, కదల౯-నేక-కదలఁబాలక, ఉన్నవాడను.

125. నాలుగుదెసల౯=నలుదిక్కులను, దానభౌలఅవళి=కాలుచిచ్చు
నుంటలయొక్క, గుమి, కనిపెను=చుట్టకొనెను. మండిచా౯=చావను. ఓప౯
=చాలను. ముగ్ధిసౌలక=ఓరాజు, నన్ను, ఒకసరసీకూలమున౯=ఒకచెఱువు
గట్టును; చేరంగ౯=చేరునట్లు, దయ౯=ప్రేమతో, ఎత్తికొనిపొమ్మ.

180. ఇట్లు, ఋతుపర్ణనౌద్దక, అశ్వ అధ్యక్షుడై=గుఱ్ఱముల విచారణాధికారియై; దుష్టఅశ్వంబులక=చెడ్డగుఱ్ఱములను, వశగతంబులకచేయుచుక=లోబఱచుకొనుచు, అశ్వవరంబులక=మేటిగుఱ్ఱములను, ఆహాణంబులక=సవారులకు; శిక్షించుచుక=నేర్పుచు; రసనంతంబుగక=రుచిగఱిగియుండునట్లు; అన్నసంస్కారంబుచేయుచుక=నంటవార్పులు చేయుచు; ఋతుపర్ణనియుక్తులు=ఋతుపర్ణమహారాజుచే నేర్పఱుపబడినవారు; అయిన, వాషేయజీవులు=ఆపేరుగలవారు; తనకుక; సహాయులుకాక=తోడైయుండగా; ప్రచ్ఛన్నుండై ఉండి=దాగియుండి; ఒక్కనాడు, ఏకాంతమునక=ఒంటరిగా; దమయంతిక; తలపోసి=తలంచుకొని; తనరాకక=తానువిడిచివచ్చుటను; తలచి=ఎంచుకొని. (వై ప. అ.)

181. ఇధిరాజగమన=మేటిపీనుగువంటి నడకగలదానా; నివు; ఎందులకుక; అగితివి; ఉడురాజువదన=చంద్రబింబమువంటిముఖము గలదానా; ఎందుక; ఉన్నదానవు. అబల=ఓచిన్నదానా; అడవులలోక=వనములయందు; ఎవ్వరిచేతక; పట్టుపడితి=చిక్కికొంటివి. అశేనాపేక్షక=ఎరమీడి కోరికతో. పఱచుచున్న ఉగ్రమృగంబుల ఉదరంబులలోక=పరుగెత్తుచుండు భయంకరమృగంబుల కడుపులోపల, ఉన్నదానవే=ఉన్నావా? నితల్లిదండ్రులకడక; ధృతిక=ధైర్యముతో, ఉన్నదానవే. దేశాంతరంబులక=ఇతర దేశములందు; ఉన్నదానవే=ఉన్నావా. అంచుక=అనిచెప్పుచు; నలుడు; శోకము; ఉత్కటముగాక=హెచ్చగా; ఉదిత...త్ముడై=ఉదిత=హెచ్చిన; మదన=మన్మథబాధచేత. విమోహిత=మైమఱచు గఱిగిన, ఆత్ముడై=మనస్సుగలవాడయి; హృదయ ఈశ్వరిక=దమయంతిని; తలచి; రాత్రియెల్లక=రాత్రియంతయు; తాపమునను=మన్మథసంతాపముచే; నిద్ర; లేక; నంది=నాడిపోయి; నీట్టూర్పులు; కోర్పుచు=విడుచుచు; ఉండెను.

182. అతని పలాపంబు=అతనివదరుటను; విని; జీవలుడు; అత్యుగతంబునక=తనమనసులోపల.

133 ఇతఁడు = ఈబాహుకుఁడు, అఱపొఱడుక = సగముగూనును, కుఱుచుచేతులును = పొట్టిచేతులును, ఒఱశరరీరమును = వంకరశరీరముగలిగి; ఒరులకు = ఇతరులకు, చూడక కోఱకాక ఉండియు = చూచుట కసహ్యుఁడఁగా నున్నను, యువతీప్రియుఁడు ఐ = వయసు చిన్నదాని కిష్టుడై, మన్మథునొఱపులక = మన్మథబాధలయందు, పడియెడుక = చిక్కి-యున్నాఁడు.

134. వీనిచేతక, వరియింపబడియెడు వనిత = కోరబడునుందరి, వీనికంటెక, తెన్న = అందమయినది, కాకఉన్నె = కాకుండునా, అనుచుక, బాహుకునొద్దకుక, వచ్చి, సితలఁచుచున్న భార్యకుక = సపుష్కరించెడిభార్య కును, సీకుక, ఏల, వియోగంబు = ఎడఁబాయుట, అయ్యెను = కలిగెను. అని, అడిగినక, బాహుకుండు, ఇట్లు, అనియెక.

135. నన్నుక, చూచి నగరు ఎ = (జనులు) నవ్వరా? నలినఅక్షి = కమలసేత్రయగు సుందరి, నాకుక, ఏల, = ఎందుకు, విప్రయోగము = ఎడఁ బాయుట, ఏల వినజే. (వినుము-ఏ) = వినుమయ్యా, ఏలట = ఎందుకో, నేను, ఎఱుగను. తొల్లి = పూర్వము, మందప్రజ్ఞుఁడు (మూఢబుద్ధిగలవాఁడు), అను భటుండు = అనుబండు, తనలతొంగిక = తనప్రియురాలని, పాసి,

136. దానిక; అన్వేషించి = వెదకి, ఎందును = ఎచ్చటను; కానక, ప్రలాపించినక = విలపింపఁగా, తత్ప్రకారంబు = అవిధముగా, ఏను, అనుకరించితిగ = నటించితిని. అని, చెప్పి, ఇట్లు అయోధ్యాపురమునక = అయోధ్యాపట్టణము నందు, బాహుకునామంబుతోక = బాహుకుండనెడిపేరుతో, ప్రచ్ఛన్నుఁడు ఐ = మఱగినవాడై, నలుఁడు, ఉండెను. అంతక = తర్వాత; అటుక = అచ్చట, విదర్భకేశ్వరుఁడు = విదర్భరాజగుభీముఁడు, నలురాజ్య భ్రంశంబు = నలుసరాజ్యముకోల్పోకను, విని, కూతురును, అల్లుడును, ఎటుక = ఎచ్చటికి, పోయిగో; ఎట్లు; ఉన్నవాగో; అని; శోకించి = విలపించి.

137. అపారబుడు=అంతలేని బలముగలవాడు, (భీముడు,) సదా
చారులక్ = మంచియారముకలవారిని, విద్వాంసులక్ = అన్నిటిని దెలి
సినవారిని, ఇష్టులు ఐన బ్రాహ్మణులను=తనయందుఁ బ్రేమగల విశ్రుతులను,
సత్కారంబులక్=మర్యాదలచే; తపః=తృప్తినిొందించి, వాఁలక్=బ్రాహ్మ
ణులను, కడునెయ్యముతోక్ = ఎక్కువసంతోషముతో; వారలక్ = ఆ
నలదమయంతులను; రోయగక్=వెదకుటకై, పంచెక్=పంపెను.

138. మఱియు, నలదమయంతులు; ఉన్నచోటు; ఎఱింగి; వచ్చిన
వారికి, వేయిగద్యాణములు=వేయివరహాలు, ఇత్తును అనియుక్, వారలక్;
తోడ్కొని=పిల్చుకొని; సచ్చువారికి; గోసహస్రంబులు = పెక్కుగోవు
లను; ఆగ్రహారంబులును = మంచిగ్రామములును, ఇత్తును అనియు, పరికి,
పంచినక్=పంపఁగా.

139. జగతీదేవతఉత్తములు=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగువాడు, నిఖిలదేశముల
కుక్=అన్ని దేశములకును; వడిక్ = శీఘ్రముగా. అరిగి, జగతీచక్రమునక్=
భూమండలమునందు, కల=ఉన్న, నగర...ణంబులు-నగర = పట్టణములు,
మహాగ్రామ=గొప్పయూళ్లు, పక్కణంబులు=పల్లెలు, కలయక్=అంతటను,
ఇమ్ముగక్=చక్కఁగా, రోసిరి=వెదకిరి.

140. అందుక్=వారిలో, సుదేవుండు, అనుబ్రాహ్మణుండు, చేది
పతి=చేదిదేశపురాజు, ఐనసుబాహుపురంబునకుక్; చని; పుణ్యాహవాచ
నంబు=ఇంటియశుచిత్వము పోవుటకై చేయు నొక కర్మవిశేషమును,
చేయింపఁబోవు బ్రాహ్మణులతోక్; రాజగృహంబు = రాచనగరు, నొచ్చి
అంతఃపురమునక్; నునందానసహితవి = నునందతోగూడినదై; ఉన్నదా
నిక్ =ఉన్నదియు; ధూళిధూసర ఐ=దుమ్ముచేఁ గప్పబడినదై; ధూను...
బద్ధవన-ధూను = పొగయొక్క, జాల = సమూహముచేత, నిబద్ధ వన =
క్రమబడినదియగు, అగ్నిప్రభయు పోలెక్ = నిష్కమంబు వలెను,
నిల...తంబువన-నిల=నల్లని; అభ=మేఘములచేత, సంవృతంబు అయిన =

కప్పబడినదియగు, చంద్రదేవునలెను, బహు...నిమగ్నవిస-బహు = విస్తారమైన, పంక=బురదయందు; నిమగ్నవిస=మునిగిన, వృణాళియుక్తపోలె=తామరతూడునలెను, ఏర్పడకఉన్నను=స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, తదీయ...తంబు విస-తదీయ=దానివగు; భూ=కనుబొమ్మల; యుగ=జంటయొక్క, మధ్య=నడుమ, గతంబుఅయిన=ఉన్నట్టి, సూక్ష్మలక్షణంబు=సన్ననిమచ్చను; ఇమ్ముగా=బాగుగా; సరిక్షించి=చూచి; దమయంతిగ=ఎఱింగి; ఇది, పతివియుక్తయై=భర్తనుయొడబాసి; శుష్కప్రవాహంబువిస=పటిపాటుదలలేని; నదియునుక్తపోలె=ఏటివలెను, శూన్యకమలంబు = తామరపువ్వులలేని; నళినియుక్త-పోలె=తామరతీగవలె; ఒప్పకుండియుక్త = ప్రకాశింపకుండినను, తనపత్నితాత్వంబున=తనపాత్రివత్వముచేత; ఒప్పుచున్నది = ప్రకాశించుచున్నది.

141. భామలకుక్=స్త్రీలకు; పతిభక్తి అ=మగనియందుఁ బ్రేమయొ; అనపహర్యంబు = శత్రువులచే దొంగిలించరానిదియు, శ్రేణీమయంబుక్ = కాంతిస్వరూపమైనదియు, సర్వగుణంబులకుక్=సమస్తగుణములకును, గురుతరంబు=మిక్కిలిముఖ్యమైన; అలంకారంబు=సొమ్ము, పరమము విస=గొప్పదైనభూషణము, పెరిభూషణములు=తక్కిన సొమ్ములు, ఇట్టివే=ఈలాగుండునవియా. (కావనట)

142. గోహిణికిక్= గోహిణిదేవతకు, చంద్రసమాగమంబునుంబోలెక్=చంద్రుఁడొక్కఁడొకవలె, దీనికిక్, భర్తృసమాగమంబు = పెరిమిటితోడికూడిక, ఎన్నడుక్; అయ్యెడుక్ ఓ=కలుగనున్నదో, తుల్య...జాత్యుల-తుల్య=సమానమైన, శీల = నుంచినడవడి, వయః=ఈడు; రూప = ఆకారము, అభిజాత్యులు = సత్కులంబునఁ బుట్టిన యనునవి గలవారలు, విససలదిమయంతులు. ఒక్కటక్=ఒక్కచోట; ఉండక్=ఉండఁగా, చూచి, విద్యభ్యసయడ=భీముడు, ఎన్నండు; కృతార్థుడు=తానుకోరినకోరికనుపూర్తిచేసికొన్నవాడు, అయ్యెడుక్ ఓ=కాగలడో; అంచుక్; అల్లక్=అ=మెల్లగా; ఇట్లు, అయె.

143. అన్వ=అమ్మ; నీ తల్లిదండ్రులకు; ఆత్మజులకు=బిడ్డలకు, బంధుజనులకు=చుట్టులకును, కుశలంబు=క్షేమమే; భామ=ఓసుందరి, వారు; నీదుకుశలము=నీక్షేమము, ఎఱుంగునంతకు=తెలియువరకు, నగ్గ కూడి=విచారంబునొంది, వగచుచున్నవారు = దుఃఖపడుచున్నారు. ఇంకను, వారలపంత=వారిదుఃఖము; ఉడుగును=తీరును.

144. దేవీ = ఓరాణి; ఏను, భవత్ భ్రాతృసఖుండను = నీయన్నకు మిత్రుడను, సుదేవుండు; అను బ్రాహ్మణుడు. విదర్భకోశ్వరుడు = విదర్భరాజు (నీతండ్రి). నీయున్నచోటు=నీవున్నతావు; ఎఱుంగ్గ; నెక్కండ్రు=అనేకులను; బ్రాహ్మణులను, పుచ్చినక్=పంపగా; నేను, ఇందులకు=ఈపురంబునకు, వచ్చి, నాపుణ్యమునక్ = నాయదృష్టవశంబున నిన్ను, కంటిని, అనినక్; దమయంతి, వానిక్=అసుదేవుని, ఎఱిగి = గుఱుతించి తనతల్లిదండ్రులక్; బాంధవులక్; ప్రవ్రేకంబు అ = వెవ్వేఱుగా, (కుశలంబు=క్షేమము) అడిగి, అశ్రుజలంబులు = కన్నీరు, ఉరులక్ = కారునట్లు, ఏడ్చుచున్నక్, చూచి, ఏలకో (ఏల ఓ)=ఎందుకో, ఇప్పుడు, నైరంధి, ఏడ్చుచున్న యది, అని; సునంద, రాజమాతకుక్; చెప్పిపుచ్చినక్ = చెప్పి పంపగా.

145. వారిజదళలోచన = తామరతీరులనంటి కన్నులు గలదగు; రాజమాత=రాజుగారతల్లి; వనితానివహంబుతోడక్ = స్త్రీలగుంపుతోగూడ; అంతిపురంబునక్=అంతఃపురంబునందు, ఉన్న; నృపనందన అగు = రాజపుత్రయగు; దమయంతికడకుక్; తద్దయక్ =మిక్కిలి, వేడ్కక్ = ఉత్సాహముతో; చనుదెంచెను.

146. ఇట్లువచ్చి; తమలోక్=వారిలోలోపల, మాటాడుచున్నబ్రాహ్మణునిక్; దమయంతిక్, చూచి; రాజమాత; ఇట్లు అనియెను. అయ్యా=ఓబ్రాహ్మణుడా; ఇది; ఎవ్వనికూతురు, ఎవ్వనిభార్య; ఏమికారణంబునక్=ఏహేతువుచేత; తనభర్తను; బాంధవులను; పాసి; పుణ్యవ్రతంబులు = పుణ్యవ్రదము

త్రైననోములు, సలుపుచున్నయది = చేయుచున్నది. దీనిని; నవు; ఎట్లు ఎఱింగి
తివి, ఈకోమలినామంబు = ఈచిన్నదానిపేరు, ఏమి, అని, అడిగినక, సుదే
వుండు, ఇట్లు, అయియె.

147. సలిసఅక్షి = తామరతీకులబోలుకన్నులుగల యోరాజమాతా,
ఇది; విదర్భకోశుతనయ = విదర్భరాజు కూతురు; పుణ్యశోకుండు = పవిత్రమైన
కీర్తిగలవాడు; ఐన; నలుదేవి = నలునిరాణియగు; దమయంతి సుమ్ము = దమ
యంతికదా. విధికారణంబునక = దైవముయొక్క యాగ్రహంబువలన, నిజ
నాథుండు = తనపెనిమిటి; రాజ్యచరితుండు ఐ = రాజ్యమునుండి భ్రష్టుడయి,
అనుగ = పోనఁగా; తోడనే = వెంటనే; చనెను. అను; వార్త = వృత్తాంతము;
వెలయంగ = బాగుగా; విని, భూవిభుండు = విదర్భరాజు; బ్రాహ్మణులను;
వారిని; గోయక = వెదకుటకై, పంపెను.

148. ఏను; ఇందులకుక = ఇచ్చటికి వచ్చి; మీచేతక; సురక్షిత
ని ఉన్న ఈ కోమలిక = చక్కఁగా సంరక్షింపబడుచున్న యీసుమమారిని,
చూచి; దీని భూమధ్యంబునక = దీనియొక్క కనుబొమలనడుమ పద్మని
భందై = కమలంబుబోలినదై; విభూతి అర్థంబుగాక = విశ్వర్యముకొఱకు;
విధాతృత్వంబుక = బ్రహ్మచేజేయబడినది; ఐనపుణ్యలక్షణంబు = శుభ
చిహ్నము; పాంసుపటలగన్నంబుని ఉన్నక = దుమ్ముయొక్కరాశిచే గప్పు
బడినదియై యుండఁగా, ఉపలక్షించి = చూచి; రాజపుత్రక కాక =
దమయంతినిగా, ఎఱిగితిని; అనక; సునంద; శుద్ధఉదకములక = లేట
నీటితో; దాని భూమధ్యంబుక = దాని కనుబొమలు నడుమను, కడిగినక =
కడుగఁగా, అది; విస్పన్నంబు అగుడుక = స్పష్టముగాఁ దెలియఁగా; అంద
ఁబును; ఆశ్చర్యము నొందిరి. అంతక = పిమ్మట.

149. రాజమాత = రాజుగారితల్లి, ఆనందభరిత ఆత్మ ఐ = సంతోష
ముతోనొండిన మనస్సుతోఁ గూడికొనినదై; ఆకమలాక్షిక = ఆదమయంతిని;
ప్రీతితోక = గారాబముతో, కాగిలించికొని, తల్లి = ఓచిన్నదానా, నవు,
ఏనుక, నిజననియుక = నితల్లియు, పేర్కొక, దశార్ణ మహారాజు

గుమార్తెలము. అదియుక్ = నీతల్లియు, విదగ్భక్తశుపతి = భీమునిపట్టపుదేవి,
అయ్యెను. నేను, వీరబాహునకుక్; ఇంతిని ఐతిని. అనన్ = అని చెప్పగా;
అన్యకుక్ = అరాజమాతకు; అతివినయంబుతోక్ = ఎక్కువఅడఁకువతో;
నలుదేవి = దమయంతి; మొక్కి-; సునందను; ఎత్తికొని = కొంత నేపు తనయొ
డిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని; కరంబు = మిక్కిలి, నెమ్మిక్ = ప్రేమతో; కొన్ని
దినంబులు, అందుక్ = ఆచేదీశునిపురంబున, ఉండి, ఒక్క-నాఁడు, ఇట్టులు;
అనియెక్; దేవి = ఓతల్లీ; ఇదియుక్ = ఈపురంబును; అదియుక్ = ఆవిదర్భా
పురంబును, ధృతిక్ = సంతోషకరంబులైన, నాకుక్; పుట్టినయిండ్లు అ=
పుట్టినొండై; ఇందుక్ అందుక్ = ఇచ్చటను అచ్చటను; కడుక్ = మిక్కిలి,
సుఖంబు అ = సుఖమే; (కలదు) ఎక్కడనున్నను నొక్కటియనియే యని
తాత్పర్యము.

150. అయినను = అట్లొక్కటియైనను; తల్లిదండ్రులను; అనుజాలక్ =
తమ్ములను; ఆత్మజాలక్ = బిడ్డలను; చూచెనువేడ్క- = చూడఁగోరిక; ఉల్లం
బునక్ = మనసున పుట్టినయది. విదగ్భక్తు; పోయెదను. అనతిమ్మ = నెలవొసం
గుము. అని; కృతఅంజలి = దోసిలి కట్టినది. అయిన దమయంతిక్; అతిన్నే
హంబునక్ = ఎక్కువచేమితో, సుత్రప్రేషితబలంబుతోక్ - సుత = కొడు
కుచే; ప్రేషిత = పంపబడిన; బలంబుతోక్ = నేనతో; స్వగ్రరత్న యానంబునక్
= బంగారుతోఁజేసిన రత్నములుచెక్కిన పల్లకియంగు, ఉంచి పుచ్చినక్ =
గూర్చుండఁబెట్టి పంపగా.

151. భాను = దమయంతి; విదగ్భక్తుక్, ఏగి; తనబంధుజనంబుల
యొద్దక్, ఉండియు; కోమలదేహ సౌఖ్యములకుక్ = సున్నితములైన శరీర
సుఖములకు; వెయ్యె = దూరమై; మలిన అగ్రవస్త్రముక్ = ముఱికిగలదైన
సగముబట్టయును, భూమిరజంబు = నేలదుమ్ము; అంగమునక్ = శరీరమునందు;
పొల్చుచుండక్ = అందము గల్గించుచుండగా; జీవితస్వామిక్ = జీవప్రాణ
నాధుడయిన; నిజఈశుక్ = తనప్రియుని; చూచుదినంబులు = చూచుదినం

బులు, కోరుచుకొ = (ఎన్నడువచ్చునాయని) యెదురుచూచుచు, సువ్రతం బుతోకొ = మిక్కిలిస్వతో; ఉండెను.

152. ఇట్లు భర్తృవియోగ ఆతుర ఐన = వెనిమిటి యెడఁబాటుచే నొచ్చినదైన; దమయంతి; ప్రాణంబు; భరియింపకొనక = నిల్చుకొనఁజాలక, ఒక్కనాఁడు; ఏకాంతంబునకొ; తనజననికొకొ = తనతల్లికి; ఇట్లు; అనియెను.

153. శుభచరితుకొ = మంచిప్రవర్తనగలవానిని; శోకఅపనోదికొ = దుఃఖమునోగొట్టువానిని; పుణ్యశ్లోకుకొ = పవిత్రమైనక్షీరిగలవానిని; నలునికొ; గోయకొ = వెదకుటకు; పనుపుము = అనతిముక్తి. తన్ ఆలోకనవిహీనను ఐ = అనలుని చూచుటలేనిదాననై; లోకంబు ఎఱుంగకొ = జనులకందఱికిఁ దెలియునట్లు; పరలోకకృత ఆవాసను = పరలోకంబున నివాసముగలుగజేసికొన్నదానను; అగుదును. (ప్రాణములను బాసెదను. అని తా.)

154. అనినకొ; అదియుకొ = ఆదమయంతియొక్క తల్లియు; కూతు నభిప్రాయంబు = కుమార్తెయొక్కకోరికను; భీమునకుకొ = తనభర్తకు, ఎఱింగించినకొ. ఆతఁడు; నలుమార్గణంబునకొ = నలమహారాజును వెదకుటకై, ఋజుమార్గుల = చక్కనిదారియందుఁబోవువారు; ఐన బ్రాహ్మణులను; నియోగించినకొ = ఉత్తగువుచేయఁగా, తనపతికొ; అన్వేషింపకొ = వెదకుటకు; అరుగుబ్రాహ్మణులకుకొ; ఇట్లు; అనియెకొ.

155. నైషధఈశ్వరుఁడు = షడదేశమునకురాజగు, నలుఁడు, ఇష్టఁడు, అసమర్థుఁడు అగుటకొచేసి = శక్తిచాలనివాఁడు గనుక; తన్నుకొ, ఇతరులు; ఎఱుంగకొ, ఉండకొ = తెలియకుండును. కానకొ = కాబట్టి; మీరు, ఉరు సభాఅంతఃములకుకొ = ఉరు = గొప్పలైన; సభా = రాజులకోలువుకూటములయొక్క, అంతఃములకుకొ = నడిమిప్రదేశములకు; అరిగి = పోయి; ఇట్లులు = చివరీ; అనుఁడు = చెప్పఁడు.

156. ఏవు; సత్యనిగ్రహణవు = సత్యముపలుకుటయే నిత్యవ్రతంబుగాఁగలవాఁడవు, సతికొ = పతివ్రతయుగు, ఇంతికొ = భార్యను, నిర్జించి = వదలిపెట్టి, దానివస్త్రాంధంబుకొ = దానియొక్కచీరలో సగముభాగము, తఱిగి =

చించుకొని, పరిధానముగఁ = కట్టువస్త్రముగా, చేసి, పోవంగఁ = పోవుట,
 పాడియే = తగునా, భార్య = కాపాడఁదగినది, భర్త = కాపాడువాఁడు;
 అను ధర్మముఅది = అనుప్రసిద్ధమైనన్యాయము. నీయందుఁ = నీవిషయమున,
 మిథ్య = అబద్ధము, అయ్యెను. నీకుఁ = నీవు; ఇట్టి, నిర్దయబుద్ధి = కనికరములేని
 తనము, చేసికొనఁదగును ఏ = అనలంబింపవచ్చునా? అట్టిసాధ్వికిఁ = అట్టిపత్నిత
 యందు, (సప్తమ్యర్థకవస్తీ.) కరుణాప్రసన్నుండవు = దయచేసనుగ్రహము
 పొందినవాడవు, అగును. అని; ఎల్లచోఁ = అన్నిప్రదేశములలోను, పరికినఁ =
 చెప్పినట్లయితే, ఎవ్వఁడు వీని = ఏపురుషుడైనను; పలుకుఁ = మీరన్నమాటను;
 పడఁగఁ ఓడి = పడఁజాలక; ప్రతినచనంబు = బదులుమాటను, ఇచ్చునో, అతఁడ-
 నలుఁడుగాఁగఁ = నలుఁడౌతెలిసికొని; ననుక, అతనికిఁ, ఎఱింగించి,
 తోడ్కొనిరండు = వెంటబెట్టుకొనిరండు, రానినాఁడు = రానిపక్షమున,
 ఎఱిగి = (అతని సంగతి) తెలిసికొని, రండు.

157. అని; పంచినఁ = పంపఁగా; పనిపూని = ప్రయత్నముతో; బ్రా-
 హ్మణులు; దమయంతి; కఠినిపలుకులు ఎల్లఁ = నేర్పినమాటలన్నింటిని; సకల
 దేశసభలఁ = అన్ని దేశములరాజులకొలుపుకూటములందు; పరికి, ఎందునుఁ =
 ఎచ్చటను, కానకవచ్చిరి = చూడకవచ్చిరి. అందుఁ = అవెదుకపోయిన బ్రాహ్మణు
 లలో; పగ్గాదుఁడు అను బ్రాహ్మణుఁడు, దమయంతికిఁ; ఇట్లు; అనియెను. నేను
 అయోధ్యకుఁ; అరిగి, సకఠినిపలుకులు ఎల్లఁ = నీవు నేర్పినమాటలన్నింటిని; ఋ
 తుపర్ణసభఁ = ఋతుపర్ణనికొల్పుకూటంబునందు; పరికినఁ = మాటలాడఁగా;
 ఒక్కపురుషుఁడు; కుఱుచచేతులుగలవాఁడు = పొట్టిచేతులుగలవాఁడు, ఋతు
 పర్ణనొద్దఁ, నూఱుగద్యాణంబులజీవితంబువాఁడు = నూఱువరహజీవమునకు
 కొల్వుకొల్పువాఁడు, శీఘ్రయానకుశలుండు. శీఘ్ర = తొందరగా, యాన = గుఱ్ఱము
 లనునడుపుటయందు, కుశలుండు = నేర్పరి, నూప్రకియా = పంటచేయుటయందు,
 నిపుణుఁడు = నేర్పరి. విరూప అంగుండు = రోతపడఁదగిన రూపంబు గల
 వాఁడు. బాహుకుఁడు అను అశ్వశిక్షకుఁడు = బాహుకుఁడను పేరుగల గుఱ్ఱ

ములకు నడకలను నేర్పువాడు, విని, నన్ను; ఏకాంతంబునక = రహస్య స్థలంబునకు, పిలిచి, వెలవెలక అగుచు=ముఖమునకాంతిలేనివాడగుచు, దీర్ఘ నిశ్వాసపురస్కరంబుగాక = పెద్దదైనట్టూన్నతోగూడ, ఇట్లు=అనియెక.

158. పురుషునందుక = భర్తయందు, దోషపుంజంబు = పెక్కుదోషములు, కలిగినక = ఉన్నను, ఎఱిగి = తెలివిగలదై, భార్య = పెండ్లాము, ఎదక = మనస్సునందు; సహించుక ఏ = ఓర్పుకొన్నయెడల, పురుషులందుక; అభీష్టభోగంబు = కోరినకోరికల ననుభవించుటయు, దేహాంతరంబునక = దేహము వదలినప్పుడు; ధర్మరతియుక = మోక్షమందాసక్తియు; పడయుక = పొందును.

159. అని, ఒండు ఎద్దియుక = ఇతరమేమియు; పలుకక; తననివాసంబు నకుక = తనయనికిపట్టునకు; పోయెను. అని; చెప్పినక = చెప్పగా, విని, పెద్దయుక ప్రాధు = చాలకాలము; చింతించి, నలుడు కానివాడు = నలుడుకాని పక్షమున, ప్రతివచనంబు = బదులుమాట, ఏల, ఇచ్చును. ఇంకను; వలను కల వారలక = ఉపాయశాలురను, పంచి = పంపి, ఆతనిక = ఆనలమహారాజును గూర్చి; ఇమ్ముగాక = బాగుగా; ఎఱుగక వలయును. అని; జననజనకులయనుమతంబునక = తల్లిదండ్రులయంగీకారముమీడ; సుదేవుక; రావించి = పిలిపించి, వానికిక, ఇట్లు; అనియెక.

160. నన్నుక; ఎఱిగి = గుర్తుపట్టి, తెచ్చినట్లు అ = తెచ్చినచందమున నే; జగన్నుతుక = లోకములచే గొనియాడబడిన, నలుక, కాశలంబునక = నేర్పుతో, ఎఱిగి; తెమ్ముతోడొనిరమ్ము. విద్వన్నాథ = పండితులలో శ్రేష్ఠుడ; ఎందుక = ఎచ్చటను; పరికింపంగక = విచారింపగా, నీవు అ = నీవే; సర్వగుణసంపన్నుండవు = సమస్తగుణములతోనిండినవాడవు, (నీవు తప్ప వేరొకరిని జేయజాలరు.)

161. దేశాంతరవిప్రుడవు ఐ = ఇక్కడనుండి వచ్చినవాడవనికాక (పొరుగుప్రదేశముననున్నవాడవనికాక); అయోధ్యకుక, అరుగుము. రవి

ప్రతాపఉన్నతుక్-రవి = సూర్యునియొక్క, ప్రతాప = వేడిమివంటివేడిమిచేత; ఉన్నతుక్ = మిడినవారిని, అసముక్ = దోషములేనివానిని; అమరసముక్ = దేవతలతో సమానుని; ఉత్తరకోశలఈశుక్ = ఉత్తరకోశలదేశమునకు ప్రభువుగువానిని, భాంగాసరినిక్ = భంగాసరునికుమారుని, ఋతుపర్ణునిక్, కనుము = చూడుము.

162. మఱియు, విదర్భావిభుడుఅగు = విదర్భదేశపురాజగుభీముడు; నలుక్, రోయక్ = వెదకుటకు; పంచి = ఆనతిచ్చి, ఎందును, కానక, దమయంతిక్; ద్విష్టియస్వయంవరంబు = రెండవస్వయంవరము; రచియింపక్ = చేయుటకు; పూనినక్ = ప్రయత్న పడఁగా, అందులకుక్ = ఆస్వయంవరమునకు, భూవలయంబునక్ = భూమండలమందు; కలరాజులు, ఎల్లను, పోయెదరు. అని; అతిత్వరితంబుగాక్ = మిక్కిలితొందరపాటుతో; చెప్పము. అని, పంచినక్ = చెప్పగా, సుదేవుడు, అయోధ్యాపురంబునకుక్, పోయి, ఋతుపర్ణుక్, కాంచి, విదర్భాపురంబునక్ = దమయంతి ద్విష్టియస్వయంవరంబు; ఎల్లి = రేపు అయ్యెడుక్ = జరుగును. అని; చెప్పినక్; విని; ఋతుపర్ణుడు, బాహుకుక్ చూచి; నాకుక్ = నేను; దమయంతి ద్విష్టియస్వయంవరంబు, చూడక్ = చూచుటకు, ఒక్కనాడు అ = ఒక్క-దినములోపలనే, విదర్భకుక్; పోవలయును, నీఅశ్వనైపుణ్యంబు = సిగ్గుజ్ఞములను నడుపుటయందలి నేర్పును; ప్రకాశింపజేయుము = తెలియజేయుము. అనక్, అట్లు అ = అలాగే; చేయుదును. అని, నలుడు; తనమనంబునక్; చింతించి = యోచించి.

163. అడవిక్ = అడవియందు; తన్ను; పాసి = విడిపించి, అరిగినక్ - పోవఁగా, అరిగికాకున్నె = కోపముచేతనేకదా, ఉవిద = ఈదమయంతి, ఇల్లు చేయక్ = ఈ ప్రకారము రెండవస్వయంవరము జేయుటకు; కడఁగెక్ = పూనిను. ఇట్లు అ ఏని = లోకమందెట్టివాడుక యుండునని, ఇంతులు - స్త్రీలు; మాకుక్, కూర్తురు = మామీద నిష్ఠముగఁగియుందురు. అని; విశ్వసించువారు = నమ్మువారు, ఎందుక్ = ఏవిషయమునను, వెడఁగులు = మూఁగులు.

164. సాద్వి = పతివ్రతయగు దమయంతి; నాకుక్ = నాయందు, కూ
 యును = ప్రేమగలిగియుండును, సంతతికలయది=బిడ్డలుగలది; చెలువ=దమ
 యంతి, ఇట్టులు, ఏల; చేయును, ఐనక్, దీనిక్=ఈవృత్తాంతమును యెఱుగ
 వలయును. నేనును; ఋతుపర్ణవితోక్=ఋతుపర్ణమహారాజుతోఁగూడ, పో
 దును అని, నలుఁడు, బుద్ధిక్=తలఁపునందు, తలఁచి=ఎంచి.

165. తొల్లి=పూర్వము, వాస్తేయుఁడు, తెచ్చిన తనరథంబునందుక్,
 ఆలక్ష్మ్యమాణశుభలక్షణంబులు - ఆలక్ష్మ్యమాణ = చూడఁబడుచుండు, శు
 భ=మేలైన; లక్షణంబులు=చిహ్నములుగలవియు, వాయువేగంబులును = వా
 యువేగమునంటి వేగముగలవియు, ఐనవాన్ = ఐనట్టి; హయంబులనుక్=
 గుఱ్ఱములను; పూన్చిక్=వచ్చినక్=కట్టుకొనిరాఁగా; “ఋతుపర్ణుఁడు” ఆర
 థంబు ఎక్కువపప్పుడు, హయంబులు = గుఱ్ఱములు, మొగ్గినక్=హోఁకాళ్ళు
 నేలకు ఆనునట్లు ముందుకువంగఁగా, చూచి. ఇప్పేదగుఱ్ఱంబులు=ఈబక్కుగు
 ఱ్ఱములు, అతిదూరంబు = మిక్కిలిదవ్వు; ఎట్లు; పోనోపుక్=పోఁజాలును,
 ఒండుగుఱ్ఱములక్ = వేఱు గుఱ్ఱములను; పూన్పుము=కట్టుము, అనినక్ =బా
 హువండు; ఇట్లయె.

166. అని ఈశ=రాజా; ఈహయంబు=ఈఅశ్వంబులు, పవనగతిక్
 =వాయువేగమునంటి వేగముతో, ప్రొద్దు పడక ఉండక్ కక్=సూర్యుడస్త
 నించులోపల; నేఁడుఅ=యీదినముననే; విదగ్భకుక్ = విదర్భపురికి; పఱ
 చుక్=పరుగెత్తును. అనవునుక్ = అనిచెప్పఁగా; విని, కువలయపతి=భూమం
 డలపతియగు ఋతుపర్ణుఁడు, మెచ్చి, బాహుకునకుక్, ఇట్లు, అనియెక్.

167. అట్లయిన = అట్లైనచో; నిహయత స్త్వేకాశలంబు = నియత్వ
 హృదయచందరి నేర్పును; ఎటిగి=తెలిసికొని;నికుక్; అభిమతంబు=నికోర్కె
 ను; ఒరింతును = చేసెదను. అని, రథంబు, ఎక్కి, బాహుక వాస్తేయ సమే
 సుఁడయి-బాహుక వాస్తేయలతోఁ; గూడినవాఁడయి, అరుగువాఁడు= పోవు
 చుండఁగా.

168. ఎదురక=ఎదుట, దవ్వులక = దూరములందు; చూచిన పొడవులు ఎల్లక=చూచునట్టి నిడివివస్తువులన్నియు, తక్షణము అ=వెంటనే; కదియగాక = సమీపింపగా; అవ్వి = అడవి; పిఱుడక = వెనుక; ఎంతయుక=మిక్కిలి; దవ్వుఅయి = దూరమై; కనబడక = అగుపడగా; ఇది దినేశ్వరురధయో = నూర్యులైరో; ఇతడు; అనూరుడో = నూర్యునిసారధియో; అంచుక=అప్పుడు; ఇత్వోకుకులుడు = ఇత్వోకువంశస్థుడైన ఋతుపర్ణమహారాజా; హృదయమునక = మనసునందు; కడుక = మిక్కిలి; విస్మయము=ఆశ్చర్యము, అందెను.

169. వారేయుండు. విస్మయంబు = ఆశ్చర్యంబు, అంది; తనమనంబునక=తనమనస్సునందు. (వై. ప. అ.)

170. ఈతడు. శాలిహోత్రుడో = శాలిహోత్రుడను ఋషియో; మాతలిఓ = ఇంద్రునిసారధియో, నలుడు ఓ; ధారణీమండలమునక = భూమండలమందు; ఒగులు మానవులు = ఇతరమనుష్యులు, జనఉపేతముగక = తొందరతోగూడునట్లుగా, ఇట్లు; రథహయసతి=రథాశ్వములనడుపుశాస్త్రమును; ఎఱుగుదురు ఎ = తెలిసికొందురా.

171. వయోవిద్యావైభవంబులక = వయస్సు; చదువు; సామర్థ్యము అనువానియందు, ఇతండు = బాహుకుండు; నలుక పోలిడిక=నలుడనితోచెడి; వికృతరూపధరుడు ఐనకారణంబు = మాఱురూపంబు దాల్చినవాడైనందులకు కారణము; ఏమియె = ఏమిటో; మహాపురుషులు=గొప్పవారు; దేవనియున్నలై =వేల్పులచే బురికొల్పబడినవారయి; ప్రచ్ఛన్నవృత్తిక = రహస్యమైన నడవడితో, ఉండుదురు. వారిక=అట్టివారిని; ఎఱుంగక=తెలిసికొనుట; పోలునే =వీలగునే, అనుచుక, చనునప్పుడు=పోవునప్పుడు; ఋతుపర్ణుడు, తన ఉత్తరీయంబుజాతి=తనయంగవస్త్రముజాతి; భూతలంబునక = నేలమీద, పడినక=పడగా, మఱిచూచి = తిరిగిచూచి, బాహుకా, వాల్మీయుండు, పోయి=రథంబుదిగిపోయి; ఉత్తరీయంబు=అంగవస్త్రమును, తెచ్చునంతకుక=తెచ్చునంతకును; రథగమనంబు=తెరిపోక, ఇంచుక=కొంచెము, మం

దంబునేయుము, అనినకొ=తగ్గింపుమనగా, బాహుకుండు, నగి=నవ్వి, ఈ
త్తరీయంబు=నీయంగవస్త్రము, పడినయెడ = పడినచోటు, ఇచ్చోటికికొ =
ఇక్కడికి, ఒక్కయోజనంబు, కలదు. వాస్తేయుండు, యెట్లు, తేనేర్చును=
తేగలడు. అ. రథగమనవేగమహాత్మ్యంబు-రథ = తేరియొక్క; గమన=
నడకయందలి, వేగ=వడియొక్క, మాహాత్మ్యంబు = నేర్పు, చెప్పుచుకొ,
అనేకదేశంబులు, కడచినకొ = దాటివెళ్ళగా, ఒక్కయెడకొ = ఒక్క
చోట, అగణ్య...తంబు-అగణ్య = లెక్కపెట్ట నలవికాని, పర్ణ = ఆకుల
తోను. శాఖా=కొమ్మలతోను, అలంకృతంబు = సింగారింపబడి యుండు
నది; ఐన, విభీతకవృక్షంబుకొ = తొండచెట్టును, కని, ఋతుపర్ణంబు,
బాహుకునకుకొ, ఇట్లు, అనియె.

172. ఎల్లవారును=అందఱును, ఎల్లవానిని = అన్నివిద్యలను, ఎఱు
గరు=తెలియరు. విద్యలందుకొ = చదువులలో, ఎల్లవారును, భిన్నవిషయ
లు=వేఱుపడినవిషయముగలవారు, వేఱునిషయముల నెఱిగినవారనుట. ఏను,
దృష్టిమాత్రన = చూచినతోడనే, సకలవస్తుచయముసంఖ్య-సకలవస్తు = అన్ని
వస్తువులయొక్క, చయము = గుంపుయొక్క, సంఖ్య=లెక్క, తొలగక=తప్ప
కుండ, ఎఱుగుదును=తెలిసికొందును.

173. ఇచ్చిభీతకంబునకొ = ఈతొండచెట్టెనందు, ఫలపర్ణసముదాయ
సంఖ్యను=పండ్లయు ఆకులయు గుంపులయొక్క మొత్తమును, చెప్పెదను,
వినుము. ఈరెండుశాఖలకొ = ఈరెండుకొమ్మలయందు, కల, పర్ణఫలంబు
లు = ఆకులు, పండ్లు, పదివేలును ఒక్కండు = 10001, తక్కినశాఖలకొ,
కలయని = ఉండునవి, రెండువేలునుదొంబదియేను = 2095, అనినకొ,
బాహుకుండు, విని, వీనిని, ఎన్నికాని = లెక్కపెట్టికాని, నిశ్చయింపకొ
నేగను = నిర్ణయింపజాలను, అ. రథంబుకొ, నిష్ఠ; ఆవృతంబు = ఆచెట్టు
ను, ఆక్షణంబుఅ = ఆవెంటనే ఉరులకొ తోచి = పడద్రోసి, అయ్యె
శాఖలయాకులకొ = ఆయాకొమ్మలయందలియాకులను; పండులును=పండ్లను;
ఎన్నినకొ = లెక్కపెట్టగా, ఋతుపర్ణంబు; చెప్పినయన్నియ= చెప్పినన్నియే;

ఐనక=ఉండగా; అచ్చెరుపడి = అశ్వేషమునొంది; ఇవిద్య; నాకుక; ఉపదేశింపవలయును; అరి; అడిగినక; ఋతుపర్ణుడు; ఇట్లనియె.

174. ఇది; అక్షహృదయంబు; అనగాక; విదితంబు=వేద్యునబడినది. అగువిద్య; దీక=ఈవిద్యను; విధియుక్తంబుగాక=శాస్త్రమందుఁ జెప్పబడినవిధముగా; మదిక=మనసున-బుద్ధియందు; ఎఱుంగనయడ=తెలిసికొన్నవాడు; - సంఖ్యలను జెప్పగలవాడు అగును. దుష్ప్రతకశంకవిషముక్తుడు = పాపమువలనను; నిందలవలనను; విషమువలనను విడువంబడినవాడు; అగును.

175. ఋతుపర్ణుడు; కరణు=మిక్కిలి; రయంబుతోక=నడితో; విదర్భకుక, చనువేడుకచేసి = పోవునుత్యాహమువలన; పూర్ణవనగ్రపసన్నుడు=నిండుమనస్సుచేత ననుగ్రహించినవాడై; సకలగుణప్రసిస్థుడు = (నలుడు) అన్ని గుణములచేఁ బ్రఖ్యాతి చెందినవాడు; అగును. సగృహీతుండు=అందరికిమేలుచేయువాడును; అగును. చూవె = సుమీ; అంచుక=అరిచెప్పుచు; అతిఅకుటిలబుద్ధిక=మిక్కిలిచక్కనైన తలంపుతో; బాహుకునకుక; ప్రీతితోడక; విధియుక్తముగాక = శాస్త్రవిధితోఁగూడి; అక్షహృదయంబు=అక్షహృదయమనెడి విద్యను; ఉపదేశము ఇచ్చెను = ఉపదేశించెను.

176. ఇట్లు; నలుడు; ఋతుపర్ణుచేతక; అక్షహృదయంబుక; పడసె; సంతృప్తుండు ఐ; నీకుక; అశ్వహృదయంబు = అశ్వహృదయమనెడి విద్యను; ఇచ్చెదను. పరిగ్రహింపుము. అరినక; ఋతుపర్ణుడు; అట్లుఅ=అట్లే; చేసెదను. అంతకుక=నేనుతీసుకొనునంతవఱకు; నీయందుక అ=నీయందే; ఉండనిమ్ము. అది=దానిని; నావలచినప్పుడుఅ=నాకుఁగావలసినప్పుడే; చేకొనియెదను=తీసికొందును. అనియె. అంతక=తర్వాత; అక్షహృదయసామర్థ్యంబునక=అక్షహృదయమందలి యానేర్పుచేత; అప్పుడుఅ=అప్పుడే.

177. నలుక; తొల్లి=పూర్వము; ఆక్రమించిన కలి=చుట్టుకొనియున్న కలిపురుషుడు; కర్కశటకవిషంబుక=కర్కశటకునియొక్క విషమును; గ్రక్కుచుక; విహితఅంజలిఐ = చేతులుజోడించుకొన్నవాడై; చంచలుఁడు

చుక (భీతిచే) కదలుచు, తన్నుక, ఎఱుగకచెప్పెక = తాను పూని వాడని యెఱిగించెను.

178. వాంక = ఆకలిపురుషుని, చూచి, నలుడు. తాను, అల్లి = కోప పడి, శాపముఈక ఉన్నక = శపింపబోవుచుండగా, కలి, ఎఱింగి = (ఆసంగతి) తెలిసికొని, నిన్నుక పొంది = నిల్వఁబ్రవేశించి, అహివిషంబుచేతక = సర్పముయొక్కవిషముచేత, అనయంబు = ఎల్లప్పుడును, దగ్గుండనువతిని = మాడి తిరి, అనఘ = పాపములేనివాడా; ఇంకక, నాకుక = సైపు = నన్నుక్షమింపుము.

179. నిన్నుక, కీర్తించినజనులు = పొగడినజనులు, నావలనిభయంబు = నాభీతిని, పొందరు = చెందరు. నాకుక = నాయెడ, కరుణింపుము = దయసేయుము. అనినక, నలుడు; కోపంబుడిగె = కోపంబువిడిచెను. కలియు = కలిపురుషుడు, అవ్వభీతకంబుక = తాండ్రచెట్టును, ఆశ్రయించెక = పొందెను. అదిమొదలుగా = అదిమొదలుకొని, అవ్వభీతకంబు = ఆతాండ్రచెట్టు, అప్రశస్తంబుఅయ్యెక = అప్రసిద్ధమయ్యెను. అట్లు, నలుడు, వికృతరూప మాత్రంబుతక్క = మాఱురూపం బొక్కటితప్ప, తక్కిన దుష్కృతంబు నలనక = తక్కినపాపంబువలన, విముక్తుడు వి = విడువబడినవాడై; రథంబు ఎక్కి; అతివేగంబునక = మిగులవడితో, ఋతుపల్ల వాణ్ణెయసమేతుడువి = ఋతుపల్లవితోను వాణ్ణెయసితోను గూడినవాడై, విదగ్భుక, చనియెక, అంతక = తర్వాత, సాయాహ్నమునక = సాయంత్రమునందు.

180. ఋతుపల్లడు, రథధ్వారంబు = తేర్చిమోత, ఘనధ్వనివోలెక = ఉఱుమువలె, నానాదిక్ ముఖములక = అన్నిదిక్కులయందు, మ్రోగుచుండక = ధ్వనించుచుండగా, ఋతుపల్లడు; మానుక = గౌరవముతో, భీమ అనుజ్ఞాతుండు వి = భీమరాజుచే నుత్తరువుపొందినవాడై, ఆప్రోలు = ఆవిద రాజపుత్రంబును, చొచ్చెను = ప్రవేశించెను.

181. దయయంతి, అరథస్వని = తేరిచప్పుడు, విని, నలురథహోమము = నలురథహోమము, అని, అనురాగము = సంతోషము, బుడి = పొంది, పుణ్యశ్లోకుక =

పుణ్యమునొనర్చు కీర్తిగలవానిని, లోకఉపకారకుఁ = జనులకుహితముఁజేయు
వానిని, నిషధఈశుఁ = నిషధదేశపు రాజగువానిని, నలుఁ, చూడఁ కఁ
కంటిసఁ = చూడగఁగితిని, అనుచుఁ = చెప్పుచు, ఘనభుజుఁ = డుపుచేతులుగల
వానిని, చూడఁకఁ కాననివాడుఁ = చూడనోచుకొనఁదినమునను, తత్
భుజపరిరంభణమునఁ = తత్ = ఆనలునియొక్క, భుజ = బాహువులయొక్క, పరి
రంభణమునను = ఆలింగనముచేతను, సుఖము = సౌఖ్యము, పడయనివాడుఁ = పొం
దనియెడల, నేను, ప్రాణంబు, విడుతును, అని, తలంచుచుఁ, కమలఆయతలక్షి =
తామరపువ్వుల రేకులవలె నడివియైన కన్నులుగల యాదమయంతి, ఆరథఅధి
రూఢుడు - ఆరథము నెక్కినవాడై, వచ్చు, ఋతుపర్ణుఁ, చూచి, అప్పుడు,
అధిశోకతప్తఅగుచుఁ ఉండె = ఎక్కువ దుఃఖమునెడి సెగచే మాడినదై
యుండెను. అంతఁ = తర్వాత, ఆఋతుపర్ణుడు, ప్రియమితోడఁ = ప్రేమ
తో, భీముఁ = భీమరాజును, కానకవచ్చెను = చూడవచ్చెను.

182. భీముడును; వానిఁ = ఆఋతుపర్ణుని; పూజించి = గౌరవముచేసి,
ఒక్కరమ్యవార్మ్యంబునఁ = ఒకయందమయిన మేడయందు, విడియించినఁ
= విడిచిచూడఁగా; ఋతుపర్ణుడు, ఆపురంబునఁ = అపట్టణమందు, స్వయం
ఎరంబు అనుశబ్దము = స్వయంఎరంబునెడి సందడి, వినక కానక = వినక,
ఆత్మగతంబునఁ = తన మనస్సునందు.

183. ధరణిఁ = భూమియందు; కలరాజులు; ఇందుఁ; ఎవ్వరు; వచ్చి
నవారు; లేరు = కనబడలేదు. వైదర్భి = దమయంతి; ఒరుఁ = ఇతరుని; పరి
యంవఁ = కోరుటకు - వెండ్లాడుటకు; అంత = మిక్కిలి; ధర్మ్యఇతరచరితయె-
ధర్మ్య = నీతిదప్పనిదాకంటె; ఇతర = వేఱగుఅన్యాయమయిన; చరితయె
= నడవడిగలదా; అనుచుఁ = ఎంచుచు; తద్దయఁ = మిక్కిలి; లజ్జఁ = సిగ్గు
తో; ఉండెను.

184. బాహుకుండును; రథశాలఁ = తేరిగుఱ్ఱములగట్టు చావడియం
దు; రథఅశ్వంబులఁ = తేరిగుఱ్ఱములను; బంధించి = కట్టి; రథసమీ
పంబునఁ = తేరిచేరువను; విశ్రమించి = బడలిక దీర్చుకొని; ఉండునంతఁ =

ఉండఁగా; దవయఁతి; బాహుకవాన్వేయలతోడఁక; వచ్చినఋతుపర్ణక;
చూచి; విఫలవనోరథ వి = వ్యర్థమైనకోరికగలది - ఆశనిరాశ చేసికొన్నదియై;
ఉండఁకఁడపక = ఉండఁజాలక; కేశినిఅనుదానిక = కేశినిఅనుపేరుగల చెలిక
త్తెను; పిలిచి; ఋతుపర్ణక, అయోధ్యాపతిక కాక = అయోధ్యకు రాజు
గాను; వార్షేయక-సూతపుత్రునిక కాక = సారథినిగా; ఎఱింగితిని, బా
హుకుండు; అనువాఁడు ఎవ్వఁడు-ఓ; వానియందుక; నాహృదయంబు=నా
మనస్సు; కరంబు = మిక్కిలి; ముదితంబు = అనురాగంబుగలది; అగుచున్న
యది. మనపట్టాదునకుక; ప్రతిపచనంబు=బదులుమాట; ఇచ్చినవాఁడు, వాఁ
డు అ=అతఁడే; కావలయును=ఉండవలయును; వానికడకుక; పోయి; ఎఱిం
గి = సంగతి తెలిసికొని; రమ్మ. అని; పంచినక = చెప్పగా; అది; పోయి;
బాహుకుక; కని, దవయఁతి; నీకుశలంబు = నీక్షేమము; అడుగక=విచా
రించుటకు; పుత్తెంచెను=పంపెను. ఇందులకుక=ఇచ్చటికి; ఏమికారణమునక,
నచ్చితి; అనినక; దానికక=ఆకేశికి; బాహుకుండు; ఇట్లు; అనియెను.

185-186. వినుముఎ=ఆలకింపుమి. దవయఁతి; ప్రియమునక=ప్రే
మతో; పునఃస్వయంసరము = తిరిగిస్వయంవరంబును; చేయక కడంగి = చే
యప్రయత్నించి; సకలక్షత్రీయ అన్వయవీరులక=అన్ని రాజవంశపుశూరులను;
రావించినక=పిలిపింపఁగా; నయవిధి=నీతికాస్త్రమునకు స్థానభూతంబయిన ఋ
తుపర్ణుడు; ఒక్కనాటకక=ఒకదినముననే; అయోధ్యనుండి=అయోధ్యా
పురంబునుండి; ఇందులకుక=ఇక్కడికి సరిగా; శతయోజనంబులు = నూ
తామడలదూరము; చనుదెంచెను=వచ్చెను. నేనును; ఆతనిసారథిని; ఇటుక
=ఇచ్చటికి; వానితోక = అఋతుపర్ణునితోఁగూడ , మనోవేగమునక=మన
స్సుకుగల వేగముబోలు వేగముతో; వచ్చితిని.

187. నావుడుక = అనిచెప్పఁగా; మూడవవాఁడు; ఎవ్వఁడు; అని;
అడిగినక; ఆకేశినికిక; బాహుకుండు; ఇట్లు అనియె.

188. అతఁడు సలరథచోదకుఁడు=సలుసరథంబుదోలువాఁడును; అతిఅల
ఘుఁడు=మిక్కిలి నైపుణ్యముగలవాఁడును; వార్షేయనాముఁడు= వార్షి

పేరుగలవాడు; అవపుకు = (అవిసలుడు) చెప్పగా; వాడు = ఆవాల్లే
యుడు; అనలభూ సాలకురాయి నవలను = అనలచుహారాజురాయి ప్రదేశము; ఇది
అవి = సహుదియి; ఎఱుగుకు ఒకొ = తెలియునా; అవకు = (అవికేని)
అడుగగా; వాడు = అబాహువుడు; ఇట్లుయె.

189. వాల్లేయుడును; నలుపుతులకు = నలచుహారాజువిడ్డలను; నిదర్భేష్ట
యోద్ధకు = విదర్భరాజువద్ద; పెట్టిపోయి = విడిచిపోయి; నలురాజ్యభంకం
లు = నలుడు రాజ్యము సోగొట్టుకున్న వార్తను; వివి; ఋతుపర్ణకు; కొవి
చిహండెకు = సేవచేయుచుండెను. అతడును = ఆవాల్లేయుడును; నలుకు;
ఎఱుంగడు.

190. నలువితో; ఒక్కటకు = కూడ; అరిగిన నలినామత సేత్ర =
వెళ్ళిన కమలలో ననయకు, భీరువందనయొడెకు = దయచుతిగావి; నలుడు
ఒడెకు = నలుడుగావి; ఎఱుగుకు = తెలిసియుండును. ఒరులకు = ఇతరులకు
నలుకు; ఎఱుగకు = తెలిసికొనుటకు; మహికు = భూమియందు; కారణము =
నిమిత్తము; కలదే = ఉన్నదా? (లేదనుట.)

191. అవకు; వివి, కేవి; ఇట్లుయె.

192. అవలితో; వస్త్రాభ్యుహరిణి = కోకలోని సగము విచుగొన్న వా
డై; దయ = కనికరము; లేక; ప్రాణికోశ్వరుడు = ప్రాణనాథుడు - భర్త; తన్నుకు
సాసి = విడిచి; చరినకు = వెళ్ళగా; నాటి అగ్రస్త్రాబు = ఆవిరమువలె ట్రిసగము
కోకయే, పరిధానముగకు = కట్టుబట్టు మొందుడగా; పొనుపటలబులినము =
దుమ్ముయొక్క రాశిచే నల్లనిది; అగుచున్న; తనువుతో = దేహముతోను; అనయం
లు = ఎల్లప్పుడు; జడగొన్న = జడమైన, అలక అవశులతోడకు = ముంగురులసమూ
హముతోను; (కూడి) అవశలయు = పుడమి, శయనంబు గాకు = సొన్నగాగా;

దమయంతి, ధర్మచాణి=పతిత్రతాధర్మంబునడుచునదియై, అసఖ్యతంబులకు
=పాపంబుల బోగొట్టువ్రతములను, ఆచరించుచున్నది = చేయుచున్నది. అనిన
= అనిచెప్పగా, నలుడు, అవిరళ...ర్ణంబు-అవిరళ=దట్టముగా, ఉద్గత=బయ
లుదేరుచున్న, బాష్ప=కన్నీటితో, పూర్ణంబులు=నిండినవి. అయిన, లోచనము
లు=నేత్రములు, ఎఱుకపడకయుండక=దృష్టితెలియక యుండగా; పదన
పద్మంబు = కమలమువంటి ముఖమును; వాంచి, తాను, ఒండవలను = మఱి
యొక్కవైపు; చూచుచుండెను.

193. కేశినియై, బాహుకుపలుకులు=బాహుకుమాటలు; ఆకారం
బును=స్వరూపమును; దమయంతికి, ఎఱింగించినక=తెలుపగా, అది=దమ
యంతి; అతనిక, నలుకాకా=నలునిగా, శంకించి=సందేహపడి, ఇంకను=తిరిగి,
వానికడకు; ఏగుము=వెళ్లుము; వాడుబుతుపర్లువంటలవాడుఅట. పచన
సమయంబున = వంటచేయు సమయమున; వానిచరితంబు = వానిసంగతి;
ఎఱింగిరమ్మ=తెలిసికొనిరమ్మ; అని; పంచినక= పంపగా; అప్పుడే, చని;
కేశిని; బాహుకునందుక; ఉన్న; దైవ...క్రియలు-దైవ=దేవసంబంధములైన;
మానుష=మనుష్యసంబంధములైన; నిమిత్త=కారణములుగల; అద్భుతక్రియలు
=ఆశ్చర్యకరంబులైనపనులు; చూచి; వచ్చి దమయంతికి; ఇట్లు; అనియెక.

194. అతనిచరితంబు=అతని పనర్తనము; చెప్పగక=చెప్పటకు; అతిమాను
షము=ఆశ్చర్యమైనది; అపగతప్రయాసము=కష్టములేనిది; అద్భుతక్రతుపూర్వ
ము=ఇంతకుముందు; చూడను వినను బడనిది పరమార్థముఅ = నిజముగానే;
అంబుజస్త్రేతా=కమలాక్షి; అతనిని; దైవము అనవలయుక = దైవమని చెప్ప
వలయును.

195. వినవమ్మ=వినుముఅమ్మ; వాడు=అబాహుకుడు; తృణముస్థిక=
గడ్డిపిడికిటిని=పిడికెడుగడ్డిని; వీచినక=విసరినట్టైన; అందుక = అగడ్డియందు;
అగ్ని...ప్ర ఉదయించి=పుట్టి; అందుక = అనిష్టనందు; వంటలు; అమరు
సంతకుక=జరుగునంతకంటకు; ఇంధనము=కట్టెలు; అపేక్షింపక; ఉడుగక =

విడువక; మండుచుకొ; ఉండును. మఱియుకొ=ఇదియును గాక; కడకతోకొ= సంతోషముతో; నంజుళ్లు=మాంసములు; కడుగకొకకొ=కడుగుటకు; సమకట్టి =పూని; జలము=నీరు; అపేక్షించుకొ=కోరకగా; చూడకొ=నిచాడంపగా; అక్షణముఅ=అదేక్షణమున; దివ్యఅంభఃప్రవాహము=తియ్యనినీటివెలుగు; సంభ పించి=పొడమి; కుంభములో = కడపలనిండుగా; నిండి; త్నయు అగుదుం డుకొ = తఱుకయుండును; అతని...చుద్దితమువ-అతని=అనలునియొక్క; కర ద్వయ=రెండుచేతులచేత; అచుద్దితమునువి=నలపఁబడినయై; కందియును = వాడియును; మహా...తతులు=మహత్=మిక్కిలి; సుగంధ=కమ్మనివాసనగల; కుసుమ=పువ్వులయొక్క; తతులు=గుంపులు; తొంటియట్లు=పూర్వమునలెనే, తమకంపు=తమవాసనను; విడువకఉండును. అతనిలేజము=అనలునికాంతి; ఉన్న తము=పొచ్చినదిగా; ఉన్నది.

196. అనికొ; విని; దచయుతి; వెంబడియుకొ = తిరిగి కేళినికొ, పిలిచి: బాహుమందిననంజుళ్లు=బాహుమండుమండినభక్త్యవస్తువులను; తెప్పించి; ఆస్పాదించి=రుచిచూచి; బాహుమందుకొ: నలులక్షణములు=నలుగుగుఱు తులు; కలుగుట=ఉండుట. ఎటిగియుకొ=తెలిసియు; ఉజ్జ్వలకొడపక=సమా ధానము నొందజాలక; వానిపొరికికొ=ఆబాహుమయొద్దకు; కొడుకుకొ; కూతురుకొ=కుమార్తెను; కేళినితోడకొ=కేళినితోగూడ; పంచినకొ=పంపకగా; ఆమమానుకొ కూతుకొ=ఆకూతురు కొడుకులను జూచి.

197. నలుండు; బాష్పవారి=కన్నులు; వశముకాక = స్వాధీనముకాక; ఒక్కచుకొఉండకొ=కాఱుచుండకగా; కొడుకుకొ; కూతుకొ; ఎత్తుకొని; వార్షపులకిత అంగుడువి = సంతోషముచే గర్గురుపాటుతోగూడిన శరీరము గలవాడై; నిజఅంకతలంబునందుకొ = తనతోడరూద; వారి = ఆకొడుకు కూతులను; ఉంచి = కూర్చుండబెట్టుకొని; అదరమునకొ=ప్రీతితో.

198. ఆకేనిక, చూచి; ఈవమాలు=బిడ్డలు; ఇద్దలు; నాకొడు
కుకూతురుకూ పోలినకూ=నాబిడ్డలవలెనుండగా, వీరి; ఎత్తుకొని; దుః
ఖించితి; అ; తన్నుక=తనసంతతి; ఏర్పడకఉండక=తెలిసికొనకుండు
నట్లు; పలికి=చెప్పి; దానికిక, ఇట్లు; అనియెక.

199. నీవు; ఇటక=ఇచ్చటికి; పలుకులు=అనేకపర్యాయములు; వచ్చు
చుక పోవుచు ఉనికిక=రాకపోకలు చేయుచుండుటచేత; ఇతరజనములు =
పొరుగువారు; కని=చూచి; చిత్తములక=మనస్సులందు; ఒండుగక=వేఱురీతి
గా; సంభావించురు = తలంతురు. కావునక; ఇంకక=ఇకమీదట; కా
ర్యార్థివి ఐ = పనులను గోరనదానవై; రాకపలవదు=రావద్దు.

200. ఏమి; దేశాంతముననుండి=ఇతరదేశములనుండి; వచ్చిన యతిఘ
లము=నిందులము. నీకుక, మాతోడిది=మాతోఁగావలసినది; ఏమి; అనినక;
కేనియుక; క్రమ్మటి=తిరిగి; వచ్చి; బాహుమహర్దంబు = బాహుమనీతి;
అంతయుక=యవత్తురు; చెప్పినక=చెప్పఁగా; అది = ఆదమయంతి, సంత
సింది; నిజజననికిక=తనతల్లితో; ఇట్లు; అనియె.

201. సందియుము=సంశయము; ఏల=ఎందుకు; సర్వగుణసంపదక =
యావత్తు సుగుణములకలిమి; చూడకకక=యోచించిచూడఁగా; బాహు
కుండు; తాను; అవశ్యము=తప్పక; భూపందితుడు = భూమియందలిజనులచే
స్తోత్రముచేయఁబడువాఁడు; ఐననైవధుండు=నలుండు; అగును. నామనంబును=
నామనస్సునైతము; ఆనందమునక; సంతోషమును; పొందుచున్నది. ఘనంబు
గక=మర్యాదతో; వాడు=ఆనలుండు; ఇటకుక=ఇచ్చటికి; వచ్చువాడో
=వచ్చుటయో; ఏమి; అందులకుక=అచ్చటికి; ఏగుదాననో=పోవుటయో;
నయ్యుగక=చక్క, ఁగా; ఆసతి; ఇమ్ము. నావుకుక=అరియకుఁగా.

202. ఆది=ఆదవయంతియొక్క_తల్లి; భీముననువతఁబునక = భీముని
యంగీకారముచేత; దవయంతియొద్దకు; బాహుకు; రావించినక = పిలి
పింపఁగా.

203. నలుఁడు; చనుదెంచి=వచ్చి; అందుక=అభీమరాజుగృహంబునందు;
దీనఅననక=వ్యసనముగల ముఖముగలదియు; అవిర...గ్రాతక- అవిరళ=
దట్టమైన, పంక=బురదవలె; మన=ముఠికియైన; నత=వంగిన; గ్రాతక =
శరీరముగలదియు, తపస్విక=దుఃఖపడుచుండునదియు, అతికృశక = మి
క్కిలి చిక్కినదియు; ఉదిత...ముఖిక-ఉదిత=పుట్టిన; బాష్ప=కన్నీటియొ
క్క; కణ=బిందువులతో; కలె=కూడిన; ముఖిక = మోముగలదియైన
దవయంతిక; కసియొక.

204. దవయంతి; నలుని వికృతాంగమునక = నలునియొక్క_ యస
వ్యరూపంబును; చూచియుక=చూచినప్పటికిని; అతనిక; అన్యంగాక
=వేటొక్కనిఁగా; వగవక=ఎంచక; నెయ్యమునను=ప్రేమచేతను; లజ్జను =
స్థిరచేతను; భయసంభ్రమమునక = భీతిచేతను; తత్తపాటుచేతను; వివశ
అత్మ అగుచుక=స్వాధీనముతప్పిన తెలివిగలదయి; (స్మృతిలేనిదై) పతికిక;
ఇట్లు అనియొక.

205. విజనంబు ఐనవిజనంబునక = మనుష్యసంచారము లేని యడవి
యందు; అలసి=శ్రమపడి, నిద్రపోయిన; అబలక=అడుదానిని; అతిసాధ్యిక
=మిగులవంచిదానిని; అనుత్రతక = తన్నుబోలినదానిని; అగ్నిసన్నిధిక =
అగ్నిహోతృనియొడుట; పాణిగ్రహణవిధిబ్ధ ఐనదానిక = నెండ్లి యను
కార్యముచే పొందఁబడినదానిని; పాసి=నదలిపెట్టి; నలునట్లు=నలునివలె;
నిద్రయై = కనికరములేనివారయి; అరిగినవారలు = పోయినట్టిమానవులు,
ఒరులు=ఇతరులు; లేరు.

206. సురవయలక=వేల్పులలో నెద్దలను; మెచ్చక=కోరక; తనుక
(నలుని అనుట) వణించిననన్నుక=కోరిననన్ను, పుత్రవతిక = బిడ్డలుగల
దానిని, ఏలకో=ఎందుకో; చెచ్చెరక = వెంటనే విడిచెను. నిష్కరణున

కుక్ష=దయమాలినవాడగు; అతనికి; ఏను; ఏమి; ఎగు=అపకారము; కావిం
చితినిఁజేసితిని.

207. ప్రాణసమానపు ఐన నిన్నుక్ష; విడువను=విడిచిపెట్టను. ఓడక
ఉండును=భయపడకుండుము. అనిన ఆపలుకులు= చెప్పినయామాటలు; ఏల
నఱచెనో; అని శోకతప్తంబు = దుఃఖముచే మాడినది; ఐన, తనహృదయం
బుక్ష=తనమనస్సును; తడుపుచున్నదియునుంబోలెక్ష=తడుపుదానివలె, బా
హ్యధారలక్ష=కన్నటిధారలచేత; ఉరస్థలంబుక్ష = అొమ్మును; తడుపుచున్న
దమయంతిక్ష; చూచి; నలుండు; దుఃఖఅకులుండు ఐ = వ్యసనముచే గలనర
పడినవాడై; ఇట్లు; అనియెక్ష.

208. నేను; కలి...మతినిఅయి-కలి=కలిపురుషునిచే; సమావిష్ట=ప్రవే
శింపబడిన; మతినయి = బుద్ధిగలవాడనై; కలిపురుషునిప్రేరణచేత; కష్టవృ
త్తిక్ష=నిచితనముతో, అట్టియిడుమను = అట్టికష్టమందు; పడితిని = చిక్కి
కొంటిని. అది = ఆకలిపురుషుండు; మదీయ...లమునక్ష-మదీయ = నాదైన;
తపము=తపస్సుయొక్క; బలమునక్ష=బోమిచేతను; దుష్కర్మదహనమునక్ష
=చెడుకర్మ నశించిపోవుటచేతను; ఇష్టుడు; నన్ను; విడిచిపోయెను.

209. ఏను; ఇందులకుక్ష=ఇచ్చటికి; నితదర్థంబు=నికొఱకు; నచ్చితిని;
అదిఅట్లు ఉండెక్ష = ఆసంగతి యట్లుబుండునిమ్ము. అనురక్తుక్ష = స్త్రీతిగల
వానిని; అనువ్రతుక్ష = ఏకపక్షీనతముగలవానిని, నన్నుక్ష; ఎంచక = తలం
పక; అన్యతపేక్ష=వేటొక్కనియందు మనస్సుతో; పునఃస్వయంవరంబు=
మరలస్వయంగరము; రచించుట అది = చేయుట; కులస్త్రీగర్భంబుకాదు.
రాజులక్ష ఎల్లక్ష=రాజులనందఱిని; ఈస్వయంవరంబునక్ష; రావించుట
చేసికాదె = పిల్వించుటచేతనేకదా, ఋతుపక్లుండు వచ్చెను. అనినక్ష = అని
నలుండు చెప్పగా, దమయంతి; కృత అంజలి ఐ = చేతులు జోడించినదై,
ఇట్లు; అనియెక్ష.

210. నిన్నుక్ష; రోయంగక్ష=వెదకుటకు; విప్రులు = బ్రాహ్మణులు,
నెమ్మిక్ష=ప్రేమతో; అరిగి; నాచేతక్ష; పలుకఁబడితి = చెప్పఁబడినదై; ఎల్ల

చోక్ = అన్నిచోట్లను; పలికిరి. అందుక్ = వారిలో; పగ్గాదుడు అను
వి. పుడు = బ్రాహ్మణుడు; ఆ అయోధ్యకుక్; ఏగి, నిన్నుక్; ప్రతిపచనం
బులక్ = నీబదులుమాటచేత; ఎటింగను = గుర్తువట్టెను.

211. ఆపర్ణాదునలనక్; (నవృత్తాంతంబు) ఎటిగినదాననై; నిన్నుక్;
ఇటుక్; రావించునుపాయంబుక్ = పిలిపించునుపాయము, తలంచి; ఎల్లి =
రేపు, దమయంతి ద్విస్త్రీయస్వయంవరంబు; అగును = జరుగును. అని; ఋతు
పర్ణకడక్ = ఋతుపర్ణుని సమీపమున, పృకాశింపక్ = తెలియబడుచుటకు;
నుదేవుండు అనుబాహ్మణుక్, పుత్తెంచితిని = పంపితిని.

212. అధిపా = ఓనాధా; సరవరుడు = మనుజులలో శ్రేష్ఠుండయిన;
నలుండుకాక = నలుండుతప్ప; ఎవ్వరు; శతయోజనములు = నూతామడలు;
ఒక్కవాసరమునక్ = ఒక్కదినంబులోపల; వత్తురు = రాగలరు. అని; దీనిక్
= ఈసంగతిని; పరికింపక్ = పరిక్షించుటకై; వేడి = కోరి, ఇట్లుపంచితిని =
బాహ్మణు నంపితిని.

213. ఆనతవైరి = శత్రువులను స్వాధీనముజేసికొనినయోనాధా; ఏను; అతి
పాపభావమునక్ = ఎక్కువచెడుతలంపుతో; ఎగ్గు = చెఱుపు; తలంపను = ఎంచిన
దాననుగాను. ఒండుగాక్ = వేటొక్కవిధముగా; తలంపకు(ము) = ఎంచకు
ము. నీఅడుగులు = నీసాదములు; అంటంగక్; ఓపుదును = చాలుదును. అట్లు
ఆ ఐనక్ = ఆప్రకారమే యన్యునికోరియున్నయెడల; నన్ను, ఈనలినఆపుం
డు = (తామరలకిష్టుడైన) ఈసూర్యుడు; ఈఅనలుండు = ఈఅగ్నిహోతుం
డు; ఈయ్యగలాంఛనుడు = ఈచంద్రుండు (కుందేటిని జేతబట్టినవాడు). ఈ
సురజ్జితముత్ = ఈదేవతలలో గొప్పవారు; కోపపరితచిత్తులు ఐ = కోపము
చేర జుట్టబడినమనస్సుగలవారై; జానువు = సోగసు; అడగక్ = నశించున
ట్లు; ఆక్షణము ఆ = ఆవెంటనే; చంపరుఎ = చంపరా. (నేను నిన్నుదప్ప
యితరుని గోరుయందునేని; సూర్యచంద్రాదులగు దేవతలు నీపాదములంటిన
నన్ను దహింపజేయుదురు.) అని తా.

214. అనుచున్న; అనసరంబునక్ = సమయమునందు; అఖిలభూత అం
తర్గతుడు ఐన = అన్ని ప్రాణులలోపల నుండునట్టి; వాయుభట్టారకుండు =

వాయుదేవుడు; ఎల్లవారును=అందఱును, వినక= ఆలకించునట్లు; ఆకాశంబునక; ఉండి; నలునకక; ఇట్లు; అనియె.

215. సృష్టతమ=రాజశ్రేష్ఠుఁడా; వినుము. అమలచరిత్రక=నిర్మలమైన నడవడిగల, పతివ్రతక; దమయంతిని; ఇట్లు; పల్కుదువు ఎ= ఆడవచ్చునా? దీనియందుక=ఈదమయంతియందు; విడితంబు=కనిపించునట్టి; అగు; శీలనిధిక=నడవడియునకాణాచిని; సుధాంశుఁడును, చంద్రుఁడును; కమలహితుఁడును=నూర్పుఁడును; నేనును; ఒకటక=కూడి; మూఁడువర్షముల్=మూఁడేండ్లు; తగక=ఒప్పునట్లు, బాగుగా; కాచితమి=కాపాడితిమి. కోమయగక=బాగుగా; దీనిక; చేకొనుము=గ్రహింపుము. కోమలి=ఈదమయంతి; సుతక=నియందు; అనురక్త=ప్రేమగలది; నావుడుక=అని చెప్పఁగా (వై. ప. అ.)

216. మరుద్వచన అనంతరమునక=వాయుదేవునిమాటలువూర్తిఅయిన తర్వాత; సురపున్నవృష్టి=దేవతలు గురిపించిన పుష్పవర్షము, కురిసెక; సురదుందుభి నాదములు=వేల్పులభేరివాద్యముల మ్రోతలు; మ్రోసెక=మ్రోగెను. గంధవాహుండును=వాయువును; కరము=మిక్కిలి; ప్రశస్తముగక=తిన్నగా; బీచెక=విసరెను.

217. ఇట్లు ఎల్లవారికిక; ఆశ్చర్యంబుగాక=సంతోషముగలుగునట్లు; వాయుదేవుడు; తన్ను ఎఱిగించి=తా నెఱ్ఱఁడైనది తెలిపి; దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును=దమయంతీదేవియొక్క, పాతివ్రత్యసహాయమును; పతియందలి=భర్తయందలి; అకృతిననుఅనురాగంబును = కపటముగాని ప్రీతిని; చెప్పినక=తెలుపఁగా; విని; నలుండు; పరమ ప్రమోద పరివూర్ణ హృదయుండు వి-పరమ=ఎక్కువ; ప్రమోద=సంతోషముచేత; పరివూర్ణ=నిండిన; హృదయుండై=మనస్సుగలవాడయి; తత్క్షణంబు అ=మెఱిగి; కర్కశటకుక; తలంచి; వానియచ్చిన పుట్టంబు = ఆ కర్కశటకుఁ డొసఁగిన వస్త్రంబును; వైక=మీఁద; వెట్టికొని=ఉంచుకొని; నిజరూపంబుక=తన స్వరూపంబును; తాత్ప్రసక=ధరింపఁగా.

218. ఆయత బాహుక్ = నిడుపుచేతులుగలవానిని; తప్తకనక అంచిత
 నిర్ణాక్ - తప్తకనక = అపరంజివంటి; అంచిత = ఒప్పిన; వర్ణక్ = శరీరచ్ఛాయ
 గలవానిని; మనోజరూపుక్ = మన్మథుని రూపంబుగలవానిని; ఇంద్రునివలె
 నాచరించువానిని = ఇంద్రునివలె నుండువానిని; సూర్యజ్ఞాన్ = సూర్యునివంటి
 ప్రకాశముగలవానిని; నివధప్రభుక్ = నివధదేశపురాజును; ఆనలుక్ = ఆనలమహా
 రాజును; చూచి; పద్మ... సేత్ర-పద్మపత్ర = తామరపువ్వురేకువలె, ఆయత =
 నిడివిదైన; సేత్ర = కన్నులుగలదయిన, దమయంతి; కరంబు = మిక్కిలి; ముదం
 బుక్ = సంతోషమును; ఒంది = పొంది; బంధులకుక్ = చుట్టాలకును; మిత్రుల
 కుక్ = చెలలకును; హృదయప్రియంబుగక్ = మనస్సున కింపుగలుగునట్లుగా;
 లక్ష్మీయుత = కాంతితోఁగూడినది; అయ్యెక్.

219. ఇట్లు; సంగతుల = కూడినవాగు; ఐన; ఆయిరువురకుక్ = ఆనల
 దమయంతులకు; విరహపరితాపంబుతోక్ అ = ఎడఁబాటువలని సంతాపంబు
 తోఁగూడ; శరీరమైనత్వంబు = దేహములోని ముటికి; వాసెను = తొలఁగెను.
 (విరహతాపంబడంగెను. దేహమున ముటికియుఁబోయెను.) పరస్పరానురాగం
 బుతోక్ అ = ఒండొరులమీఁది చెలిమితోఁగూడ; విభూషణవిశేషములు = గొప్ప
 సాములు; విలసిల్లెక్ = ప్రకాశించెను. ఒండొరులమీఁదఁ బ్రేమగలిగెను. (వారు
 చచ్చిన భూషణములును ప్రకాశించెను.) అంతక్ = పిమ్మట; అంతయుక్ =
 సవిస్తరముగా; విని; భీముఁడు; జాతనస్య = మైదులుగలది; ఐన; ననుధ =
 భూమి; తోయసంప్రాప్తిక్ = నీళ్ళుపోయుటచేత; అప్యాయిత ఐనట్లు = తృప్తి
 నొందినట్లు; అజ్ఞాత చర్యుండు = పోవిడితెలియకయుండినవాఁడు; అయిన
 పతిక్; పడసి = పొంది; పరమసంతుష్టహృదయ ఐ = ఎక్కువ సంతసముతోఁ
 గూడిన మనస్సుగలదై; చంద్రునితోక్; కూడిన; రాత్రియుక్ పోలెక్ =
 రాత్రివలె; ఒప్పుచున్న = ప్రకాశించు; దమయంతిక్; చూచి; సంతసిల్లి;
 తనపురంబునందుక్; అష్ట శోభనంబులు = ఎనిమిదివిధంబులైన అలంకార
 ములను; దేవగృహంబులందుక్ = దేవాలయములందు, విశేషపూజలు =
 ఎక్కువపూజలు; చేయించెను. అట్టి మహోత్సవంబు = అట్టి గొప్పవేడుక

జుగుట; ఎఱిగి=చూచి; ఋతుపర్ణండు; నలనొద్దకు; వచ్చి; నీవు; అభి
 లలోకపూజ్యుడవు=జనులందరిచే గొనియాడబడినవాడవు; అయ్యుక్ =
 అయినప్పటికిని, నాయొద్దకు; బాహుకుండు అనకు = బాహుకుడని, ప్ర
 చ్ఛన్నవృత్తి = గోప్యమైనరూపముతో; ఉన్న, నిన్ను, ఎఱుంగక; సీచ
 కర్మలయందుకు=వలచేయుట మొదలగు హీనపుణ్యలయందు; నియోగించి
 తిని=ఉంచితని; దీని=ఈ ప్రకారముచేయుటను; తుమియింపుము=ఓర్చుకొను
 ము. అని; నలచేతకు; సత్కృతుండు ఐ=మన్ననచేయబడినవాడై; ఆశ్వహృ
 దయంబు అనుపేరుగల విద్యను; ఉపదేశంబుగొని = తెలిసికొని; అయోధ్య
 కు, చనియె; అట=అచ్చట; నలండును, విదర్భపురంబునకు, ఒక్క
 మాసంబు; నివాసంబుచేసి = ఉండి, విదర్భేశ్వరు=భీమరాజును; వీడ్కొని;
 దమయంతి; అందుకు అ=అచ్చటనె, ఉంచి; ఒక్కరథంబును; పదునాఱు
 పినుఁగులును, ఏబదిగుఱ్ఱములును, అఱునాఱుకాల్బలంబులును; తనకు;
 తోడు=సాయముగా; కా=కాగా; నివధపురంబునకు, అరిగి, పుష్క
 రకు, కని; ఇట్లు, అయె.

220. అమరగ = ఒప్పదముగా, నీకు; జూదము, అభిమతమే
 ని=ఇవ్వుమైనయెడల, దమయంతి, రోయిగా = పందెముగా; నీతో;
 జూదముఅడకు; కడంగెదను = పూనెదను. ధరణీరాజ్యము = నివధదేశమును,
 నీవు; నాకు, రో = పందెముగా; ఇడుము = నెట్టుము. (నేను దమయంతిని
 పందెముగాఁ బెట్టెదను. నీవు రాజ్యము పందెముగాఁ బెట్టుము. ఇట్లు పందె
 ముగాఁ బెట్టుకొని జూదమాడుదము రమ్మరిని నలండు పుష్కరునిఁబిలిచెను.)

221. రాజ్యము; వీరభోజ్యమనుము = అనుభవింపదగినదేకదా; విం
 టె=నీవును వినియున్నావుగదా. నీవును; నేనును; దుర్వారవృత్తిరథంబులు -
 దుర్వార=నిలవరాని; వృత్తి=ప్రవేశముగల; రథంబులు = తేరులు. ఎక్కి;
 అవంధ్యవిక్రమము = తగనిపరాక్రమము; ఏర్పడకు = నెల్లడియగునట్లు;
 భూవీరరాజుంబు=గొప్పశూరులుచేయుయధంబును; ఒనర్తము = చేయదము;
 పోరకు=యుద్ధమునందు; ఓర్చినవాడే=గెలిచినవాడే; వీరగుణఉన్నతి =

కౌర్యముచేగలిగినఖ్యాతిచేత; ఈధాతుజీతలరాజ్యసంపదక = ఈభూమండలమున కధిపతియగుటయను ఐశ్వర్యమును; తాల్చును = పొందునుగాక.

222. ఈరెంటిలో=జూదము పోయలలో; నకుక; ఎయ్యది; ఇప్పంబు; దానికిక; కడంగుము=పూనుము. అనినక; పుష్కరుండు, రణంబునక, పరాజితుండను; అగుదును = ఓడిపోదును, నలుక; తొల్లియుక=మునుపు; జూదంబునక, ఓడించినవాడక=ఓడగొట్టినవాడ; కావునక; ఇంకను = మఱియు; ఓడించి; దమయంతిక; చేకొని=పొంది; కృతార్థుడవగుదును = కోరిక నొందెదను. అని, సంతసించి; ఏను; ఓటుపడితిని ఏ=ఓడిపోతినేని; నఖిలమహారాజ్యంబు = భూమండల ప్రభుత్వమంతయు; నయది అ = నీదె; నీవు; ఓటుపడితిని ఏ=ఓడినయెడల; దమయంతి; నాయది=నాది; అనిపలికి; ఒడ్డి = పందెముగానెట్టి; నలుతోక; జూదమాడి; ఓటుపడినక = ఓడిపోవగా; (వై. ప. అ.)

223. ఘనముగక=గొప్పగా; జంబూద్వీపంబుక; కలవారుఎల్లక=ఉన్నజనులందఱు; ఎఱుగక = తెలిసికొనునట్లు, పునర్ద్వారమునక = తిరిగి జూదమున; పుష్కరుచేతక = పుష్కరుచేతలన; అనఘుండు = పాపములేనలుండు; అత్యున్నతితోడక = ఎక్కువగారవముతో; అఖిలరాజ్యము=రాజ్యమునంతయు; కొనియెక = లాగికొనెను.

224. ఇట్లు; జూదంబునక; పుష్కరుక; ఒడిచి=ఓడించి; సకలమహారాజ్యంబును = భూప్రభుత్వమునంతయు చేకొని = గైకొని; నలుండు, వానికిక; ఇట్లునియె.

225. కలిసంప్రాప్తుడనై=కలిపురుషునిచే నాక్రమింపబడినవాడనై; కడుక = మిక్కిలి; బలముఅతి = శక్తియుడిగి;నచేతక; తొల్లి = పూర్వము బలవద్ద్యుతఅమలచిత్తుండును; బలవత్=బలవంతముగా;ద్యుత = జూదముచేత, అమల=చెదిరిన; చిత్తుండను మనస్సుగలవాడను; ఐతిని; అది = అట్లుగుట; నీబలము = నీశక్తి; అని; బలవంతుడవు ఐ = మొనగాడనై; గడ్వంపక = మదింపుట; చమనీ = తగునా? (తగదని భావము.)

226. నీవు; నాపితృవ్యపుత్రుండవు = నా పితండ్రి కుమారుండవు; ఎద్దియుక = ఏమియు, చేయనోపను = చేయజాలను, పొమ్ము; అని; పుష్కరము; విడిచిపుచ్చి = వదిలిపెట్టి; పుష్కలంబు = పండినది; ఐనరాజ్యంబుతోక; నలుండు; ఉన్నంతక = ఉండగా.

227. భీమప్రస్థాపిత వి = భీములచే బయనముచేసి, పంపబడినదై; కోమలి = తిన్న నిదియగు; తామరసదళాక్షి = పద్మనేత్రయగు దమయంతి; పుత్రకులును = బిడ్డలును; తానును; లక్ష్మీమహిమ = సంపదయొక్కయతిశయము; వెలుగుచుండక = ప్రకాశింపక; తనపతికడకుక = తనభర్తయొద్దకు వచ్చెను.

228. అట్లు (వచ్చిన), తనహృదయేశ్వరి = తన ప్రాణనాయకి; ఐన దమయంతిక; కూడి = చేరి, నలుండు; విధి... ఖండు వి - విధి = కాస్త్రప్రకారము, విహిత = చేయబడిన; అనేక = పెక్కు; శతమఖండువి = నూలుయాగములుగలవాడయి (కాస్త్రయందుజెప్పినరీతినూలుయాగములుచేసినవాడై), శతమఖులీలాసంబుతోక = దేవేంద్రునిపంటియొక్కయ్యారముతో, సకలరత్నయుతంబు = అన్నిరత్నములతోఁగూడినది, ఐన; రత్నగర్భానిరాజ్యంబు; భూపరిపాలనంబును; చేసెక = ఒనరించెను. కావునక; అక్షజితుండవు అయితివి = జూదమున నోడితివి; అని; వగవక ఉండుము = చింతింపకుండుము. నీవును; దైవమానుష సంపన్నుండవు వి = దేవానుగ్రహము పురుషప్రయత్నములతోఁ గూడినవాడవై; శత్రువులక; జయించి; సకలమహారాజ్యంబు = భూమికంతయుఁ బ్రభుత్వమును; పడయుచువు. అని; బృహదక్ష్మండు; ధర్మరాజునకుక; అక్షహృదయంబు - అనుపేరుగల విద్యను; ఉపదేశించి = చెప్పి.

229. జగత్ ఈశా = ఓపుడమితేడా; ఈనలోపాఖ్యానము = ఈనల చరిత్రము; ఎప్పుడు; దత్తావధానులు వి = గమనముంచినవారై; వినువారుక; తవిలి = శ్రద్ధయించి; భక్తిక = భక్తితో; చదివెనువారును; కలిదోషగుర్భక్తులు = కలిపురుషునిదోషములచే విమనబడినవారు; అగుదురు. నిఖిలపుణ్యభాగులు అగుదురు = అన్ని పుణ్యములను పొందినవారయ్యెదరు. బహు...యుక్తులు -

బహు=హెచ్చిన, పుత్ర=కొడుకులు కూతులు; పౌత్ర=మనుమలు మనుమ
రాండ్రు; ఆయుః=దీర్ఘాయువు; ఆరోగ్య=సౌఖ్యము, వీనితో; యుక్తులు =
కూడినవాగు అగుదురు. ఎల్లవిషయంబులుకొ; దుష్టవిషయంబులకును = చెడ్డ
సంగతులకును; దూరులు = చేరనివారు; అగుదురు. ధర్మఆత్ములు=మంచిపను
లందు ఆసక్తిగలవారు; అగుదురు. అధిప = ఓధర్మరాజు; ఉర్విక = భూమి
యందు; ఇదీయకొ = ఈనలచరిత్రమును; కడుకొ = మిక్కిలి; ప్రసిద్ధము.
కర్మోత్తమునికొ; దమయంతికొ, పుణ్యమూర్తి=పాననరూపముగల; నలునికొ
నుతచరిత్రుడు ఐన=మంచిపవర్తనముగల; ఋతుపర్ణకొ, కీర్తింపకొ=కొనియా
డుటచేత; కలిభయంబులు ఎల్లకొ = కలిపురుషునివలని భయంబు లన్నియు;
తొలగెనుకొ=నశించును.

నలోపాఖ్యాన టీక

సమాప్తము.